

ترے ہی

سراپکی

بہاؤپو

ہن تھی فرید شاد دل مونجھاں کوں نہ کر یاد دل
تھوکاں تھیں آباد دل ایہا نیں نہ دہی بکٹ مٹی

نہایت سید مسعود احمد شاہ کاشغر، جناب عابد سعید ای آئی جی جے جناب حسن اقبال ای سی پور، مجلس دے ہک مشائے وچ سید دین محمد شاہ، حفیظ الرحمن جے دیگر عہدیدار

نہایت سید مسعود احمد شاہ، جناب سید شفیق حسین خاری (سابق ڈی سی پور) نے صاحبزادہ عثمان عباسی ایم پی اے سرانجی اولی مجلس دیاں تقریب وچ عہدیداری

ہر انجی اولی مجلس دے نو منتخب مجلس انتظامیہ تے نگران کوئل دے ارکان دی تقریب حلف برداری، سید فیض اللہ شاہ حلف گدھاتے اوئے اہد گرد

سرائیکی

جلد نمبر ۱۲ - دسمبر ۱۹۹۰ء - شمارہ نمبر ۳۹، ۴۰

- ۶۰ مرقہ صادق (محمد دین ملک ایڈوکیٹ)
۶۱ سک (ایگنڈ یٹرز بنائے سیدنا محمد علی شاہ مرحوم)
۶۳ محسن قوم - سردار کوڑے خان جتوئی (سجاد حیدر پرویز)
نعمتی
۶۶ دستانی (ریاض سندھو)
شعبہ
۶۹ لیر و لیر پچانوواں کنیں پیلے (ارشاد تونسوی)
(فضاء)
۷۳ ہادی (اشوال)
ناظر
۷۷ من موج میلہ (محمد اسماعیل احمدانی)
(نقابہ)
۷۹ کمپنی دی مشوری واسطے (ریاض بھٹی)
ناحری
۸۸-۸۹ صار پیشی، حزل حسین، رحیم طلب، حسن رضا گروہی، خالد
اقبال، رفیق احمد پوری، صادق جتوئی، مشتاق احمد سبقت
رہبر فنا
۸۹ سرائیکی ادبی مجلس دے الیشن (ریاض انجم)
۹۱ خواجہ فرید قوی سینار (جلوہ احسن خان + میاں محمد حسین)
۹۵ اسلامیت یونیورسٹی دا جشن فرید (ریاض بھٹی)

- 37.75
37.58
34.13
۲ اور یہ
۳ سورۃ البقرہ (ترجمہ: سید دین محمد شاہ)
۴ صحیح بخاری و دعا (علامہ نظام حسین زائر مرحوم)
۵ کام فرید
۷ کریمہ دے ٹھیل (جلوہ چانڈیو)
۸ تکلف و طرف (سید دین محمد شاہ)
فرہاد
۱۱ خواجہ فرید (احمد ندیم قاسمی)
۱۳ دولت و لہو (سیدنا محمد علی شاہ مرحوم)
۱۹ فریدیات، سرحد پار (محمد اسلم بیلا)
۲۱ رتھ و جھیں و جھیں نور (ڈاکٹر اسلم انصاری)
۳۲ دیوان فرید و جردیف دا ورثہ (محمد حیات چغتائی)
۳۸ دیوان فرید و جتوئی سیدنا محمد علی شاہ (شیر احمد خاں بہاولپوری)
۳۷ دیوان فرید (تبصرہ: پروفیسر محمد نذیر دریشک)
۳۹ فتوحات فرید (تبصرہ: پروفیسر محمد نذیر اشک)
۵۵-۵۱ خواجہ فرید دے حضور محکوم خراج عقیدت: علامہ طاہر، عاشق بھٹو
انجم بخاری، مجاہد جتوئی
۵۶ نواب مظفر خان دی شادیت (عمر کمال خان)

سرائیکی

چیف ایڈیٹر (اعزازی)

2044

الملك فيصل

سید و علی محمد شاه

سہ ماہی شمس المذہب

معاد و ثبات

ریاض احسنی

سلمان شاہ

آلٹانونی مشہور

محمد القيوم اعوان

سرکولیشن مینیجر

حفظ الرحمن

قیمت: فی شمارہ ۲۰ روپے

سالانہ: ۸۰ روپے

سید ذہین محمد شاہ اہل بشر،

پبلشر "جھوک سرالیکسی"

سراپکی چوک ، بہاولپور روڈ

شائع کہتا

فون : 883990

[illegible]

بر سال مئی دے سینے وچ ۱۱ تے ۲۲ ریخاں سرانگی و سب وچ چپ پاتاں
 لکھ ویدین ۱۱ مئی و سب دے کک حسن سردار کوڑے خان جتوئی دی مری دا
 ہند ہے۔ ایں عظیم ہستی تقریباً ۱۸۰۰۰ ایکڑ زمین ۱۸۹۶ء وچ قوم دے ہالیں دی تعلیم کیتے
 وقف کیتی تھی۔ بے اسے ہستی سر سید و انگوں نصابی کتابیں اچ شامل ہیں قسمی مسجدی جاں گت
 قسوں گت سرانگی اشہار یار سالیں وچ سالانہ کک مضمون دی مقدار ہاں ہے تے ایں کالج دی
 مقدار دی جو اندری وقف کھنل و سبھی تے قومی ملکیت دا حساب کتاب دی چیک کرتے۔ ایں
 شمارے وچ کوڑے خان جتوئی ہارے دی سہا میدر پرویز ہوریں دی کتاب وچوں کک مختصر
 مضمون شامل ہے۔ ایندیں ای ۲۴ مئی ریاست بہاولپور دے آخری فرمانروا سر صادق محمد خان
 بہم مہاسی دی مری دا ہند ہے، انہاں دی یاد وچ نذیر علی شاہ مرحوم داکہ مضمون تے ملک محمد
 دین الیہ و کٹ داکہ سر شہ ایں شمارے وچ ایں عظیم شہر ان دے تعارف سودھا شامل ہے۔

انہیں ای جیون دے مینے ویج ہک قوی پناہ۔ نواب مظفر خان شہید دی شہادت دا ہے۔ ۲۲ جون ۱۸۱۸ء کوں ویسب دی جنگ آزادی دے ایس ہیر و گھمیں دے خلاف لڑا دیں نوکریں اپنی دھی تے پھریں سودھی شہادت پاتی ائی۔ ایس شمارے ویج نواب مظفر خان شہید ہارے عمر کمال خان اوریں دی کتاب وچوں ہک مضمون شامل ہے۔

سراییکی دانشور ڈاکٹر نواز کاوش پوریں دی گمر آلی دا بچھلے ہڈاڑیں گذر گئیں ، ادارہ سرانگی
انہیں دی مظلومت کیجے دماگو ہے تے ڈاکٹر صاحب دے دکھ وچ کھلے ال ہے۔

THE COW

البقرة

ترجمہ سید دین محمد شاہ

قال يادم انبهم باسمائهم فلما انباهم باسمائهم قال الم اقل لكم اني اعلم
غيب السموات والارض واعلم ما تدون وما كنتم تكتمون (۳۳)

English

He said : O Adam, inform men of their names. So when he informed them of their names, He said : Did I not say to you that I know what is unseen in the heavens and the earth? And I know what you Manifest and what you hide.

سرائیکی

اللہ نے آدم کوں حکم دیا جو آدم! تو انہاں کوں انہاں شےیں دے تاں دے سا۔ ول جیڑھے ویلے انہاں نے انہاں کوں انہاں شےیں دے تاں دے ساڈتے تاں (اللہ نے فرشتیاں کوں) فرمایا کیوں میں تم کوں نہ آکھیا ہا میں آسمان تے زمین دی سب گچھیاں چالھیں چاٹنداں۔ اتے تساں جو کچھ ظاہر کریندے دے یا لکاتے کریندے دے (سب) میگوں معلوم ہن۔

کافی

پیشکش: سید دین محمد شاہ

ترجمہ: علامہ محمد عزیز الرحمن مرحوم

روندی سنج صباحیں
میں صبح شام روتی ہوں

ہنڈل آوم آ گل لاوم ہووم قبول دعائیں
میری دعائیں خدا قبول فرمائے اور محبوب ہٹل آکر مجھے گلے سے لگالے

یار ہر و چل پھیر نہ آیا اجڑیاں جھوکار جاہیں
گھر اور جھوکیں ویران ہو گئیں، کیونکہ محبوب بلوچ واپس نہیں آیا

مارو تھل دے ڈکھڑے پینڈے سہنس ہزار ہلائیں
مارو تھل تک پہنچنا بھی مشکل ہے۔ دشوار گزار مسافت ہے جس میں سینکڑوں
ہزاروں بلائیں ہیں

ہاجہ مٹھل دے ہاجہ نہ کائی سو جہم نہ ہرگز واپس
عاشق مغموم کو تو محبوب خوش ادا کے التفات کے سوا اور کوئی سارا ہی نہیں
ہے اور نہ کوئی دوسری تدبیر سو جھتی ہے۔

روز ازل دی این جگ اوں جگ میں باندی تو سائیں
میں تو روز ازل سے اے محبوب آپ کی دامن گرفتہ کنیز ہوں۔ دنیا اور
آخرت دونوں جہانوں میں مجھے آپ کا سہارا ہے۔

ساڈاں بیور زیور تریور بیناں بینسر ہاہیں
محبوب کے سوا کپڑے، زیور، پینا، مینر اور چوڑے کے دستے کس کام کے، ان
کو جلادوں کی۔

عمر وہائی کانگ او ڈیندیں تھکڑی تک تک راہیں

محبوب کے ملنے کے لیے کوئے اڑاتے اڑاتے عمر گزر گئی، راہ نکلتے نکلتے میں
 تھک گئی مگر وہ نہ آیا

کر کر ہمارے سچے دے دلے نکلن لکھ لکھ آہیں
 محبوب و لنواز کی محبتیں اور مخلصانہ ملاپ جب یاد آتے ہیں تو دل سے لاکھوں
 آہیں نکلتی ہیں

ذہولن کارن چاون لا دیاں لکڑیاں دل نوں چاہیں
 مجھے تو آغوش پیدائش ہی سے محبوب کی چاہ اور محبت دل میں کارگر ہو گئی ہے
 انجُن فرید دے آ الہیلا کر کر ناز ادائیں
 اے محبوب نازنین (کبھی) تو ناز و ادا کے ساتھ پھر فرید کے گھر آ

دیوان فرید

تقابلی مطالعہ، حواشی، ترتیب:

جاوید چانڈیو

☆ دبیر الملک مولوی عزیز الرحمن مرحوم کا متن

☆ خواجہ فرید کے پہلے مکمل مطبوعہ دیوان "اسرار فریدی" کے ساتھ تقابلی مطالعہ

☆ ڈاکٹر مہر عبدالحق کی "لغات فریدی" تحقیقی مطالعے کے ساتھ

☆ ایک کتاب میں تین کتابیں، فریدیات میں ایک حقیقی اضافہ

۶۵۶ صفحات، رنگین سرورق، اعلیٰ کمپوزنگ اور طباعت کے ساتھ -- جلد / ۳۰۰ روپے - کارڈ کور / ۲۰۰ روپے

برادر (مرتب) غلام محمد صاحب فرمائی

ناظم مطبوعات

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) - "جھوک سرائیکی" - سرائیکی چوک، بہاولپور

(ایہ رسالہ حکومت پنجاب دے مالی تعاون نال شائع کیتا گئے)

ترے ماہی سرائیکی بہاولپور

ادب وچ گھڑیو دے گھڑیں دا سوال

”جی“

”کیر کھڈی“

(دسیب واکہ مکالمہ)

ہولی دے سبھ روپ سوہنے پر ہر ہولی دا نت اوندا ادب ہوندے جیڑھا وسیب دی روح وچوں کشید تھیندے۔ جیڑھلے ہولی وچھوڑے دی مار اچ امدی اے تاں سبھے خواب گونگے تھی ویندن تے خوشبو لیں کُما ویندن۔ اے گنگ داسی تے کُمانا پن کڈاھیں کڈاھیں صدہیں تے وی کھنڈ ویندے پر جڈاں وی وصال دا ساون و سڈے تاں روہی دے گھا ہوت وانگوں ولا ساول تھی ہوندی اے تے جدہار پکھیں دے چوہنکار جی ہوندن۔ سرائیکی ہولی وی صدیں چپ دی مار بھوگی اے پر جڈاں وی کوئی ٹھڈی ہیل لڑکی اے یا کوئی کٹی پٹی اے۔ ایندہاں شوہ لٹھیاں ہوئیاں پاڑاں، لکھ لکھ ساویاں ہونبلان دھرتی دے سینے تے کھنڈا ڈیندن۔

سرائیکی ادب وانگوں ترے ماہی ”سرائیکی“ تے وی کئی دور گزرین۔ ایندے وچ نرگس، سرو تے سنبل دیاں رنگینیاں دے نال کرڑ، کنڈا تے ہولی وی اپنیاں پاڑاں سانہی رہ گئیں۔ ہاکڑہ ریت تھیا تاں ستلج تے سندھو دیاں لہراں جاگدیاں رہیاں پر کتھالیں ثوب وبل دی ڈپ ڈپ وئی نال رہ کراہیں عادت دا حصہ بن گئی ہے۔ اصولوں اینویں جیویں سیکل رکشیں دی چپ چپاتی موٹ وچوں موٹر رکشیں دے ٹرزاٹ کنیں دا حصہ بن گئیں۔

فرید گیت دے نیزے بابا گلن شاہ دے دربار دے سامنے آلی نیم کپیج گئی اے تے نور محل دے انہیں دے باغ اجڑ گئیں پر ڈو جھے پاسوں ہک فوجی فرم بھاولپور سٹیشن کنیں فرید گیت تائیں بھوں ایمانداری نال ڈبل روڈ بنیدی پٹی اے جیندے اتے لینڈ کروزر تے پجارو دے نوہں ماڈل زان زان کریندے ویسن تے عربیں دیاں ایئر کنڈیشنڈ گاڈیں تے روہی دے باز اکھیں تے کھوپے چاڑھی بیٹھے ہوسن۔ ہریگیڈئیر نڈیر علی شاہ مرحیت روہی دے بازیں، بہت تتریں تے تلوریں تے لکھدیں ہوئیں عرب دے صحرائیں دے پندہ کرویندا ہئی پر اوں وبلھے سر کلر روڈ تے اے منظر نہ ہوندے ہن۔ او وبلھے لنگھ گئے جڈاں فرید گیت تے بیکانیر کنوں آؤں، آلے قافلے دے قطار در قطار اٹھ پارک تھیندے ہن تے پاندھی کافیاں تے لڑھاؤ گاندے ہن۔ ہن تاں ریڈیو سٹیشن دی لائبریری وچوں پروڈیوسر خواجہ فرید دی کافی دا ریکارڈ لبھیندن تے نال نورجھاں دا ہک گانا۔۔۔ جیڑھا سدھا مروت دے قلعے دے پچھوں ہاکڑے دے سکے تل وچ بیٹھے روہیلے دے ریڈیو تے نشر تھیندا پیا ہوندے۔ ٹی وی تے خواجہ فرید شو تھیندے تے بکتارے تے خواجہ فرید دی کافی پچھویندی اے نال نال خواجے دی روہی وچ انہیں دی قطار وی ٹردی راہندی اے۔

سرائیکی وسیب دا اے نواں منظر نامہ اچ دے سرائیکی ادب دا منظر نامہ وی بنڈے۔ ”بیکری“ تے دہسی گھہو تے مکھن دے بسکت تے کیک ٹٹیں لبھدے تے نہ ای ”ڈیری فارم“ دے کھیر وچوں کترن دی خوشبو امدی ہے۔ روہی دیاں گویں کھیر وی نہیں سکا پگیاں پر سارا گھہو ”گھڑیں“ اچ بھریا پئے۔ اے گھڑے کون وندیسی؟ نہیں سگدے این سوال دا تعلق وی ادب نال بندا ہووے!

تکلف برطرف

قارئین کرام سے معذرت خواہ ہیں کہ ”سرائیکی“ کا موجودہ شمارہ بہت ہی تاخیر سے شائع ہو رہا ہے اس تاخیر میں ہماری کچھ مجبوریاں تھیں۔ ایک بڑی وجہ یہ ہوئی لیڈی ڈیانہ بے وقت ہلاک ہو گئی۔

لیڈی ڈیانہ خواجہ کی دیوانی نہ تھی مگر..... آپ ہماری پوری بات تو سن لیں۔ واقعہ یہ ہے کہ ”سرائیکی“ مجلے کا آخری شمارہ جس سے ماہی میں شائع ہونا مطلوب تھا اسی سے ماہی کے دوران میں لیڈی ڈیانہ کا فرانس کی ایک سرنگ میں خون ہو گیا۔

ہاتھی زندہ لاکھ کا، مردہ سو لاکھ کا۔ جب لیڈی ڈیانہ زندہ تھی تو ہم نے کبھی توجہ نہ دی۔ ایسی لمبی، سنہری بالوں والی لڑکیاں تو کئی پھرتی رہتی ہیں، ہمارے خوابوں میں۔ مگر جب لیڈی ڈیانہ کی موت پر پسماندگان کے ٹھٹھ کے ٹھٹھ لگ گئے، آنسوؤں کی جھڑیاں، پھولوں کے ڈھیر..... سڑکیں سو گواروں سے بھر گئیں تو ہمارا بھی دل بھر آیا۔ تب خیال ہوا کہ یارو یہ تو رونے کا مقام ہے۔ چنانچہ ہم نے بھی اپنے اس وقت کے شمارہ ”تکلف برطرف“ کو لیڈی ڈیانہ سے منسوب کر دیا۔ خدا کا کرنا ایسا ہوا پھر، کہ انہی دنوں سرائیکی ادبی مجلس کی انتظامیہ کو نسل نے ہماری معاونت کے لیے ایک کرم فرما کو مدیر تجویز کر دیا۔ چنانچہ مجلہ مذکورہ کا مواد بغرض ترتیب، تدوین و اشاعت ہم نے اپنے مدیر معاون کے حوالے کر دیا۔ مگر وہ دن اور آج کا دن مجلہ کی اشاعت میں رکاوٹ ہی رکاوٹ رہی۔ یعنی کرم فرما جب رسالے کا مواد گھر لے گئے اور ”تکلف برطرف“ کا مطالعہ کیا تو ہمارے رقیب بن بیٹھے اور ایسی معاونت دکھائی کہ سارا مواد غائب کر دیا۔ ان سے اتنی بھی مروت نہ ہو سکی کہ کوئی معقول عذر ہی تراش لیتے۔ کہا تو یہ کہ کاغذات کہیں رکھے تھے شاید ملی لے گئی ہے جب کام نہ کرنا ہو تو عذر کیسا۔ بات ہوتی ہے ارادے کی، نیت کی۔ موقع کی مناسبت سے ایک لطیف بات یاد آگئی کہ، ایک دفعہ ایک لڑکا بھیک مانگ رہا تھا راہ گیر خاتون نے دیکھا تو ڈانٹ کر کہا کیوں وقت ضائع کر رہے ہو سکول کیوں نہیں جاتے؟ لڑکے نے جواب دیا ملی جی میں سکول گیا تھا وہاں بھی کسی نے ایک پیسہ نہیں دیا۔ خاتون نے کہا بھیک مانگنے میں وقت ضائع نہ کرو، لڑکے نے کہا سکول جانے سے اس کا

وقت ضائع ہوا۔ بات سمجھاتی ہے ارادے کی، نیت کی۔

وقت کی قدر، کیا خوب۔ وقت کی قدر تو کوئی ڈاکوؤں سے پوچھے وہ کیسے؟ آپ نے سنا ہو گا اخبارات میں بھی پڑھا ہو گا کہ فلاں مقام پر ڈاکوؤں نے بس روک کر مسافروں سے نقدی، طلا کی زیورات چھین لیے اور گھڑیاں اتروالیں۔ ڈاکو ہر ڈاکے کے دوران گھڑیوں پر ضرور ہاتھ صاف کرتے ہیں۔ اس کی یہی وجہ ہو سکتی ہے کہ انہیں وقت کی بہت قدر ہے۔

کیا وقت پھر ہاتھ آتا نہیں۔ یہ بات صرف وقت کے بارے میں ہی نہیں سائیکل کے بارے میں بھی صادق آتی ہے۔ یعنی کیا سائیکل پھر ہاتھ آتا نہیں (سائیکل کے مذکور یا مونٹ ہونے کی تکرار میں ہم نہیں پڑتے) ہمارے ساتھ گزشتہ دنوں ایک واقعہ یوں ہوا کہ ہم بھار ہو گئے آپ سے کیا چھپانا، ہم خارش کی بھاری میں مبتلا ہو گئے۔ بھاری کتنی ہی دلچسپ ہو آخر تو بھاری ہے۔ کئی ہفتے زچ رہنے کے بعد ایک روز ماہر ڈاکٹر کے پاس گئے۔ انہوں نے معائنہ کر کے نسخہ تجویز کیا۔ نسخہ لے کر ہم قریبی میڈیکل سٹور پر پہنچے چند لمحوں بعد دوائیوں کا شاپر سنبھالے مڑ کر بواپسی اپنے سائیکل۔۔۔ کی۔۔۔ طرف، ادئے! سائیکل؟ سائیکل غائب، کوئی حضرت سائیکل لے اڑے۔

ابھی یہ کالم زیر ترتیب تھا کہ کسی نے اعتراض کیا کہ آپ نے چور کو ”حضرت“ کہا۔ بھئی ہم تو ہر چھوٹے بڑے کا احترام کرتے ہیں کیا چور حضرات کی عزت نفس نہیں؟ اگر آپ کو خدا نخواستہ آدمی رات کے وقت کسی ڈاکو سے واسطہ پڑ جائے تو ہمارا مشورہ یہی ہو گا کہ آپ ان سے مکمل تعاون فرمائیں۔

ایک دفعہ کا ذکر ہے کہ چند نقاب پوش حضرات نے ایک سنسان جگہ پر ناکہ لگایا ہوا تھا اتنے میں ایک شخص گزرا۔ جو ڈاکو نے بڑھ کر تلاشی لی مگر مسافر کی جیب میں صرف دس روپے اور ماچس کی ڈبیہ کے علاوہ کچھ نہ تھا اس پر ڈاکو طیش میں آگئے انہوں نے غصے میں آکر مسافر کی پٹائی کی او کھڑے اتار لیے۔ ڈاکوؤں کا کہنا تھا کہ آدمی رات کے وقت اگر گھر سے باہر نکلنا ضروری تھا تو حرام خور نے جیب میں معقول رقم کیوں نہ رکھ لی۔

بات سائیکل چوری سے چلی تھی مجھے یہ کہنے میں باک نہیں کہ چور نفسیات اور منصوبہ بندی کے ماہر ہوتے ہیں جناب چور نے جب مجھے دوائیاں خریدتے دیکھا تو اندازہ لگایا ہو گا کہ نسخے کی تیاری میں تین منٹ لگیں گے جبکہ سائیکل کھسکانے میں تین سیکنڈ۔ فرق صاف ظاہر تھا۔ چنانچہ اس کے بعد وہی ہوا جو فی زمانہ ہوتا تھا۔

خبر جی اہم نے بھی چند ماہ میں نیا سائیکل خریدنے کے لیے رقم جوڑ لی کہ اس کے بغیر گزارہ نہیں۔ اور پھر ایک روز خوشی خوشی مارکٹ جانے سائیکل خریدنے۔ دوکاندار کو رقم تھما کی اور اپنے لیے ایک چور پروف، عمدہ سائیکل کی فرمائش کی۔ بھٹی ۲۱۱ مضبوط ہو، فریم کارنگ سنہرے، خوبصورت چاہیے۔ چین چین۔ گھنٹی، گدی اے دن۔ ابھی ہم کچھ مزید لوازمات گنونا چاہتے تھے کہ دوکاندار نے کہا بزرگو اس رقم میں تو بے لی سائیکل ملے گی۔ اور بڑی سائیکل؟ ہم نے حیرت سے دریافت کیا۔ کیا بڑے سائیکل کارخانوں میں بنامد ہو گئی ہیں؟ کارخانہ دار بے ایمان ہر سمگل کر دیتے ہیں۔؟ دوکاندار نے کہا بھٹی صاحب غصہ میں آنے کی ضرورت نہیں بڑی سائیکل بھی دستیاب ہے مگر آپ نے پیسے تھوڑے دیے ہیں اس رقم میں بڑی سائیکل مل جائے گی مگر ایک پچھو کی بغیر گدی کے، سرکس والی۔

ہم بھی اصحاب کف کی طرح مدتوں بعد بازار گئے تھے اندازہ نہ تھا کہ اشیائے ضرورت کے نرخ آسمان سے باتیں کر رہے ہیں۔ اور آسمان بھی اللہ تعالیٰ نے سات بنا چھوڑے ہیں!

سائیکل تو ہم لے لیں گے۔ ایک پیسے کا انتظام ہو گیا ہے تو مسبب الاسباب دوسرے کا بھی مدد و ہمدرد کر دے گا۔ کسی زمیندار نے ہم جیسے شخص سے دریافت کیا، آپ کا رقبہ ہے؟ اس شخص نے جواب دیا رقبہ ہے مگر زمین پر نہیں آسمان پر ہے۔ انشا اللہ!

بے تکلفی کچھ زیادہ ہو گئی ہے بس اب ایک سنجیدہ بات پر کالم ختم کرتے ہیں اگر یہ کالم ہمارے چور موصوف کی نظر سے گزرے تو ان سے صرف یہ کہنا ہے کہ بھلے آدمی اس وقت آپ جلدی میں تھے کبھی مناسب دیکھ کر ہم سے آٹو گراف تو لے جاؤ ہم دانشور قسم کے لوگ ہیں۔ حال ہی میں ہمیں اسلامیہ یونیورسٹی کے وائس چانسلر صاحب کی طرف سے سیلڈ بھی عطا ہوئی ہے اور ایسے دانشوروں کے آٹو گراف، سائیکل سے زیادہ قیمتی ہوتے ہیں۔

صداق نامہ

، یلینڈ نیر سید نذیر علی شاہ مرحوم کی معرکہ بالا راء انگریزی تصنیف کا اردو ترجمہ

مترجم: صداق طاہر

نظریہ ثانی و اضافہ: عثمان شاہ

سابق ریاست بہاولپور کی تاریخ کے گم شدہ اوراق - والیان ریاست کے افسانے زندگی

سرانیکی لابی مجلس کا اوسرا لائش انصافوں کے ساتھ ۱۵۲ صفحات، رنگین سرورق، مجلا قید، ۱۹۹۱ء

خواجہ فرید

اگر ہمارے لے کر اب تک کے "عظیم اور غیر فانی شاعروں کی کنتی کی جانے تو وہ شاید بس بچپس سے آگے نہیں بڑھے گی اور ہمارے خواجہ فرید انہی "عظیم اور غیر فانی شعرا کی صف میں شامل ہیں۔ انہوں نے انسان کے بنیادی اور جبلی جذبات کی تہذیب کی اور اتنی خوبصورتی اور توازن سے تہذیب کی کہ محبت کے ازلی وابدی جذبے کو عبادت کی حد تک پہنچا دیا۔ اور یہ سب کچھ انہوں نے اپنے گرد و پیش کے ماحول میں بس کر اور رچ کر کیا عظیم شاعروں کے بارے میں بھی جانتے ہیں کہ ان کا کلام اور ان کا اسلوب صرف خاص خاص ذہنوں کو متاثر کرتا ہے اور اکثریت اس کلام کی گہرائیوں سے متعارف نہیں ہو پاتی۔ ان کے مقابلے میں خواجہ فرید کے کلام کی یہ خصوصیت حیرت انگیز اور بے مثال ہے کہ اس شاعری کی عظمتیں اور اس کی رسائیاں کسی صورت میں محدود نہیں ہیں۔ خواص کے لیے خاص شاعری ہے اور عوام کے لیے لوک شاعری ہے۔ یہ جوان علاقوں کا کسان بھی ہل چلاتے ہوئے خواجہ فرید کی کافیاں گنگنا تا ہے اور یہ جو یہاں کے چوں سے لے کر جوانوں اور بوڑھوں تک اور بیٹیوں سے لے کر بیویوں اور ماؤں تک کے ہاں روزمرہ کی گفتگو میں بھی خواجہ فرید صاحب کی کسی کافی کا کوئی بول ضرور دہرایا جاتا ہے اور ان کی کافیوں کے بے شمار مصرعے ضرب الامثال کے طور پر استعمال ہوتے ہیں تو یہ خواجہ فرید کی شاعری کی ہمہ گیری کے سوا کیا ہے۔

دنیا بھر کی زبانوں کی عظیم شاعری میں شاید ہی کسی شاعر کو وہ عقیدت، وہ عزت اور وہ محبت حاصل ہوئی ہو جو خواجہ فرید کو حاصل رہی ہے، حاصل ہے اور ہمیشہ، ابد الابد تک حاصل رہے گی۔ بڑے صغیر کے بڑے شاعروں میں سے کسی کو بھی خواجہ فرید کی سی صد فی صد ہر دلعزیزی حاصل نہیں ہو سکی۔ یہ کمال صرف خواجہ فرید کی شاعری کے طلسم کا ہے کہ جو لوگ سرانیکی کو ٹھیک سے نہیں سمجھتے، وہ بھی ان کافیوں کے آہنگ کی گرفت میں آ جاتے ہیں۔ خواجہ فرید کے اثرات سے خورد و کلاں، خواندہ اور ناخواندہ، عورتیں اور مرد..... غرض کوئی بھی محروم نہیں ہے کہ خواجہ فرید کے دربار فن کا صدر دروازہ بھی کے لیے کھلا ہے۔ اور یہ مقبولیت خواجہ فرید کے اسی طرح کے سچے اور سچے اور کھرے بولوں کی برکت سے ہے۔ چند بول دھراتا ہوں سرانیکی بولنے والوں سے معذرت کے

تواردات

کافی

عشق ہے بکھڑے دل دی شادی
عشق ہے دہر مرشد ہادی
عشق ہے ساڈا پیر
جنہں کل راز سجھایا
ناز تبسم گجھڑے ہاسے
جالے بیچ فریب دلا سے
حسن دے چار امیر
جنہاں جو گوٹھ نوایا

The renderings in English

Love is joy for the heart broken
Most dependable perfect guide ;
All the secrets love reveals
Which otherwise are denied.
Deceitful dealings,
Inducements clever,
Laughters subdued,
Smiles bewitching;
With these weapons
Beauty rules the world supreme.

عشق سے طبیعت نے زیست کا مزا پایا (غالب)

Love can hope where reason would de-
spair. (Lyttleton)

بنازم بہ بزم محبت کہ آنجا

گدائے ہاشامے مقابل فشبند

Love is the fulfilling of the law. (St. Paul.)

درہ فرید ہے چیز مہانگی

تھیندے ونج وہار جندزی کر قربانی

I hold it true, whate'er befall --

I feel it when I sorrow most --

'Tis better to have loved and lost

Than never to have loved at all. (Tennyson)

در بود و نبود من اندیشہ گمانہا داشت

از عشق ہویدا شد این نکته کہ ہستہ من

"Love is more powerful than reason."

Love is a sickness full of woes,

All remedies refusing;

A plant with more cutting grows,

Most barren with best using (Samuel Daniel)

برق گزنی ہے تو یہ نخل ہرا ہوتا ہے

"Beauty is a short lived tyranny," (Socrates)

"Beauty is a privilege of nature." (Plato)

"Beauty is a silent cheat." (Theophrastus)

"Beauty is better than all the letters of recom-
mandation in the world." (Aristotle)

That is the best part of beauty which a pic-
ture cannot express." (Bacon)

کافی

کل غیر کنوں جی واندے

مٹھی ریت ، انوکھی راندے

کافی

اتھ درد مندان دے دیرے
جنہ کرڑ کنڈا ہوئی دھیرے
کھپ کھارار تے لئی لائیں
سنہ بھوگ بہور من بھانیں
نہل لپے ہیر نکائیں
ہر بھٹ بھٹ نال ہسیرے
ملہ جھوکار تے نڑ تالے
رس جھڑے کھیلان کھاڑے
واہ تکیہ گاہ اسارے
ہن ہورے کون نکھڑے

The renderings in English.

Seldom there a tree is found,
A barren waste out of bound ;
Where the herbs and hedges too
Grow afar and very few ;
Here for the lovers true
Brambles dry and bushes stray
Provide the best rendezvous.
Ye, sand-hills, glorious mounds,
My last resort,
My castles sound,
Neat and rare,
Who can dare
Dislodge Farid
From there.

بیٹھے ہیں رہگذر یہ ہم کوئی ہمیں اٹھائے کیوں
(غالب)

" A careless shoe-string in whose tie

دھوئیں دہلی دیرے
سوئے دوست دلاندے
الہاں دے وج قطر نہ مارے
سارے سچن سماندے

The renderings in English

The idea, " four freedoms " , is fraught,
Freedom real is the freedom from all ,
Sweet thing love
The most unique pleasure ;
Constantly housed in my vision,
It lives forever in my heart.

Peacefully as friends

We can all exist,
In as small a place
As is the human eye,
That nurse and retains
All the unshed tears.

ایں طرفہ تماشا ہیں دریا بہ حباب اندر

I walk with you, though miles from you di-
vide me;
Yet you are near!
The sun goes down, soon star will shine to
guide me.
Would you were here I (Goethe)
(translation by M. Hamburger.)

نم میرے پاس ہوتے ہو گویا

جب کوئی دوسرا نہیں ہوتا (مومن)

Follow Him through war and peace
Friend Farid who never leaves

مسنح خود را به زر ای بندہ زر
کہ زر از گوشہ چشم تو زر شد
اگر کردی نظر بر ہارہ سنگ
ز فیض آردوئی تو گہر شد (الہال)
It is wisdom to know others;
It is enlightenment to know one's self.

Endurance is to keep one's place;
Long life it is to die and not perish
(Lao Tzu translation by R. B. Blakney)

فنا کیسی ہفا کیسی جب اس کے آشنا تھے
Thou seest not who thou art, for thou art,
yet not "thou".

(Shaikh Al-Alavi of Algeria)
(truly great man of this century)

After extinction I came out, and I
Eternal now am, though not as I
Yet who am I, O I, but I. (Shustari)

کافی
رنہ نے پہندی دڑک نہ سہندی
ہم طبع کمزور
رنہ دھیمی دھیمی نور
میلہ دستہ نرم کرور دا
مٹان رنگیں لہم نکور

The renderings in English

Man by nature is very weak

Do more bewitch me than when art
Is too precise in every part" (Robert Herrick)

ساوت بھی اک فن ہے جو جانتا ہو
نری سادگی کچھ ہمیں جانتے ہیں
Mixed with goatherds in dry places
Seek refreshment in Oases
(Goethe translated by V. Walkins)

کافی
کبوت نور فرد نے حز سداویں
نوں کلی نوں کل
باغ بہشت دا نوں ہیں مالک
خود بلبل خود گل
عرش وی تیدا فرش وی تیدا
نوں عالی ان مل
روح مثال شہادت نوں ہیں
سمجھ سنجان نہ بھل
بار فریدا کول ہے تیدا
نہ بیہودہ دل

The renderings in English

Paradise and the nightingale,
Rose and the ring,
Thou art the whole
Kingdome and the King
Were not about my lofty rank
Once for all the angles hushed?
Is rocketing in and out of space
Not made for me an easy race?
Religion, reason, science and art
Must enhance the man's lot;

ترہ ماہی سرائیکی بہاولپور

یہ نے دی ہی کل نہ کافی
الف کہنے ہے دے میاں ہی
الف ہکو ہم دے میاں جی

The rendering in English

No other story fascinates Farid,
Alif alone has won his heart ;
For X Y Z he cares not ,
Alif for him is the world at large,
The bigning and the end and all ;
Teacher kind -- !
leave Farid with Alif alone.

اک گونہ بیخودی مجھے دن رات چاہیے
خوش آن راہے کہ سامانے نہ گیرد (اقبال)
Where on patriarch's air you 'ill feast !
There to love and drink and sing.
Drawing youth from Khizr's spring.
(Translated by chael Hamburger)
for Menter Book edited No. Stephen Spender

کافی

پردیسی بارہ ، وا پورب دی گھلے
سانوں مینہ برسات دی واری
بھوگ بھلی کھپ بھلے
گاجاں گجکن بجلیاں لسکن
ذوقوں دلڑی جلیے
دھامں کترن سنہ نے سہجوں
چتر سہاگ دا جھلے
جے تثنی پانی پلہر نہ کھنسی
کون بھلا سندھ چلے
روز پروژ فرید ہے لذت

His driving fast will end in grief
Charot drive drive in peace
Flying rockets will not help
Look before you leap

General References

انہمہ شعیبہ ہا عقل کہ میگرد آنجا
سامری پیش عصا و ید بیضا میگرد (حافظ)
When Moses unto Pharaoh stood,
The men of magic strove in vain
Against his miracle of wood;
So every subtlety of brain
Must surely fail and feeble be
Before the soul's supremacy.
(rendering by professor A.J.Arberry,D.Litt.)
Lightly, O lightly, we bear her along,
She sways like a flower in the wind of our
song;
She skims like a bird on the foam of a
stream,
She floats like a laugh from the lips of a
dream.
Gaily, O gaily we glide and we sing,
We bear her along like a pearl on a string,
(Sarojini Naidu on Palanquin Bearers)

آن سبیل سبک سیرم ہر بند گسستم من (اقبال)
موج خرام یار بھی کیا گل کتر گئی (غالب)

کافی

ہور کھائی مول نہ بھائی
الف گیم دل کھس دے میاں جی

people, straglers or my own

Are all to me my friends

About Mullah and Mansoor

Why should I care?

About the fog, rope and gallow

I am-not unaware

Of the facts and defects,

About the "yes" and "no"

What I have heard,

And What I see

I quite agree.

Captain I Here is the Test of Your Vow to
save mankind.

"Are they Coloured or White?

Who asks this question?

Captain say : Man is drowning--

the sons of Adam!"

(Nazar-ul-Islam, translation By Mizan-ur-Rahman.)

Note:- The Kafi "جھوکار تھیں آبادوں" was
autographed by Captain Manes of the city
of Brisbane at 35000 feet during flight over
the homeland of the greatest German poet
(Goethe). About him (writing for Mentor
Book) Thomas Mann says, "... the darling
of mankind."

* The passage from his poem 'Hegira' quoted
below shows the breadth of his vision -

North and West and South are breaking,

Thrones are bursting, Kingdom shaking:

Flee, then, to the essential East.

میں نے اپنے دوستوں کو

The condings in English.

My friend in foreign land the Eastwind
gently blows

Season of rains has come, this wild land
grows

Green wild blossoms blow, clouds roar and
lightenings flash

Desires storm the heart

The wild bushes all are decked in bridal
hues

And who will leave this place for kinder lands
Before these rain-fed pools become quite
dry?

It turns more pleasant here, day after day
And greener grows my heart

(Sleem-ur-Rahman, Asst. Editor "Nusrat" Lahore)

ابہا نینگر بھل ہو جائی کھڑی ہے
جنے ڈھنڈے دے چندر چڑھائی کھڑی ہے
(مولانا نصیر الدین خرم)

کافی

ہر صورت وج دیدار ڈٹھم
کل بار اغیار کون بار ڈٹھم
کتھ ملاں نے منصور ڈٹھم
کتھ چوب رسن نے دار ڈٹھم
منقول ڈٹھم منقول ڈٹھم
انوار ڈٹھم انکار ڈٹھم

I see Him every where,

And in every thing.

فریدیات سرحد پار

شاعر مشرق علامہ اقبال نے خواجہ صاحب کے پیغام اور کلام کے بارے میں فرمایا تھا کہ یہ افسوس ناک صورت حال ہے کہ خواجہ صاحب کی شاعری ایک علاقے تک محدود ہو کے رہ گئی ہے۔ ان کا کلام گہرے مطالعہ کا محتاج ہے۔ مجھے اس میں بین الاقوامی حیثیت اور اہمیت کے عناصر نظر آتے ہیں۔ فرید اور اس کے خاندان کے موجودہ ہندوستان کے علاقوں میں جہاں ارادت مندوں کی خاصی تعداد تھی وہاں فرید کی شاعری کے متوالوں کی بھی کبھی کمی نہیں رہی۔ مشرقی پنجاب میں دیگر صوفی شعراء کے ساتھ خواجہ فرید پر خاصا تحقیقی کام ہوا ہے اور یہ کام ذاتی سطح کے علاوہ تعلیمی اداروں میں بھی ہوا ہے۔

ہندوستان میں فریدیات پر جو کام ہوا اس سلسلے میں میرا حنیف چوہدری صاحب سے رابطہ ہوا تو انہوں نے بھرپور تعاون کیا۔ ان کے بھول پاکستانی سرحد سے پار کے لوگ بھی روہی کے بھوں، ڈہروں اور ٹوبھوں سے اسی طرح پیار کرتے تھے جتنا پاکستان میں بننے والے کرتے ہیں۔ فرماتے ہیں جالندھر میں رام پال کے ہاں گئے تو انہوں نے خواجہ فرید کی کافیوں کی دو درجن کیٹشیں دکھائیں۔ اسی طرح کلام فرید پیش کرنے والے فنکاروں کے بارے میں ماہنامہ ”لو“ امرتسر نے ایک بھر پور مضمون بھی چھاپا تھا۔ پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ نے ”کافیاں خواجہ غلام فرید“ کے نام سے ایک ضخیم کتاب شائع کی ہے جسے ڈاکٹر کالاسنگھ میدی نے مرتب کیا ہے جو اٹھارہ ابواب پر مشتمل ہے۔ تفصیل ابواب اس طرح ہے۔ (۱) خواجہ فرید دا ونش (نسب)۔ (۲) خواجہ فرید دی جیونی۔ (۳) خواجہ صاحب خود شناس دے روپ وچ۔ (۴) خواجہ صوفی دے روپ وچ۔ (۵) خواجہ کوی (شاعر) دے روپ وچ۔ (۶) خواجہ صاحب دی قصیدہ گوئی۔ (۷) خواجہ صاحب دی پنجابی شاعری۔ (۸) کلا تمک و شیشا داں (شعری خصوصیات)۔ (۹) بولی۔ (۱۰) توحید و جود دی۔ (۱۱) پیار جذبہ۔ (۱۲) عشق مجازی۔ (۱۳) برہوں فراق تے وچھوڑا۔ (۱۴) منکھ۔ انسان۔ (۱۵) آشاتے نراشا۔ (۱۶) روہی۔ (۱۷) برکھا رت۔ (۱۸) سنسار انہو (دنیا دی تصویر کشی)۔ اس کتاب کا ایڈیٹر یونیورسٹی کی وائس چانسلر ڈاکٹر اندر جیت کور نے لکھا ہے۔ اس میں کافیاں غزلیں اور دوہڑے شامل کیے گئے ہیں اور ان کی تشریح بھی کی گئی ہے۔

پر فیسر پیارا سنگھ پہو گل اپنے ایک "مضمون" "پنجابی صوفی سائت و اثرات" میں لکھتے ہیں کہ
 خواجہ صاحب کی شاعری انسانی قروں کے استے قریب ہے۔ ہر پڑھنے والا اسے اپنے دل کی بات
 سمجھنے لگتا ہے۔ ان کی شاعری میں لوگ رنگ زیادہ ہے۔ ان کی زبان پر ہندی کا اثر زیادہ اور مقامی
 رنگ زیادہ ہے۔ ڈاکٹر اجیت سنگھ ماہر نے اپنی کتاب "خواجہ غلام فرید صوفی مت دے آخری
 شاعر" میں یہ ثابت کرنے کی کوشش کی ہے کہ خواجہ غلام فرید صوفیانہ شاعری کے آخری بادشاہ تھے
 وہ لکھتے ہیں بابا فرید گنج شکر (۱۲۶۶-۱۱۷۳) پہلے صوفی شاعر تھے اور ان کے بعد شاہ حسین (۱۶۰۰-
 ۱۵۳۸)، سلطان بابو (۱۶۹۱-۱۶۲۳)، بابا لکھ شاہ (۱۷۵۸-۱۶۸۰)، علی حیدر (۱۷۸۵-
 ۱۶۹۰) ہاشم شاہ (۱۸۴۳-۱۷۳۵) آئے۔ ان صوفی شعراء کے لگائے ہوئے پودے کی خواجہ
 غلام فرید نے آمباری کی۔ اس کتاب کے درج ذیل پانچ ابواب ہیں (۱) صوفی ازم دائرہ۔ (۲) صوفی
 کوی (شاعر) حیثیت مبلغ۔ (۳) اسلام تے صوفی مت۔ (۴) خواجہ صاحب داصوفی کاء (صوفیانہ
 کلام)۔ (۵) خواجہ صاحب حیثیت پر چارک۔

ڈاکٹر ہر جندر سنگھ ڈھلوں اپنے پی ایچ ڈی کے مقالے میں لکھتے ہیں "خواجہ صاحب نے
 "ملا" کی عبادت کو کسی اور نظر سے دیکھا ہے "ملا" کا اپنا الگ مسلک ہے۔ خواجہ صاحب ہر حال میں
 یار کا جلوہ دیکھنے کا قائل ہے۔ "رام پر شاد تو نسوی کی کتاب "یار فرید" میں درج ذیل تین ابواب
 ہیں (۱) خواجہ صاحب داروہی مال عشق۔ (۲) خواجہ صاحب دا ورتارا۔ (۳) روہی اک علامت۔
 ڈاکٹر پر شاد لوچن (پنڈت) کے پی ایچ ڈی کے مقالے کا عنوان "خواجہ فرید دی شاعری بھاتے
 ریت" تھا۔

ڈاکٹر گورچن سنگھ متوانے خواجہ فرید پر مقالہ "فرید دی شاعری تے سندھی اثرات" لکھ کر
 ڈاکٹریٹ حاصل کی۔ جگجیت موہن جتوئی نے "فرید دا مقام" لکھ کر پی ایچ ڈی کی ڈگری حاصل کی۔ اسی
 طرح چند گڑھ کی رام دلاری سہانے "خواجہ فرید دی صوفیانہ لہر" رکھیر سنگھ مترانے "مہان کوی
 فرید دی اردو کویتا" بلدیو کارپوری نے "فریدی دوہڑیاں وچ لوک روایت" ایم فل کے مقالات لکھے۔
 اس کے علاوہ جن اخبار و رسائل میں خواجہ صاحب پر وقتاً فوقتاً مضامین شائع ہوئے ان کا تذکرہ کچھ اس
 طرح ہے۔ پنجابی ادبی دنیا بھاشا بھاگ پٹیا لہ، نیل منی جالندھر، "لو" امرتسر، روزنامہ اجیت امرتسر،
 پنجابی ساہت دلی، جاگرتی چند گڑھ، ساہت کار امرتسر، ترنجن لدھیانہ، پرندہ اٹنی دلی اور پنجابی دنیا
 لدھیانہ شامل ہیں۔ یہاں یہ وضاحت ضروری ہے کہ یہ تمام کام گورکھی رسم الخط میں ہوا ہے۔

رنگی نہ دیکھیں نہ دیکھیں شور

میکوں فخر ہے تے ایسہ میڈے کیتے یادگار لمحہ ہے کہ انج میں سرانیک کی کلاس دے طالب علمان نال مخاطب آں۔ میکوں خوشی ہے جو تماڈے استاد محترم میکوں یاد کیتے تے تماڈے نال گالھ مہاڑ کرن دا موقع عطا کیتے۔ میں سمجھداں جو ایسہ کلاس زمانہ تاریخ دا حصہ ہے۔ کیونکہ اے پہلی کلاس اے جنہاں انج سرانیک دانش، علم و دانش، سرانیک زبان و ادب، یونیورسٹیاں دی سطح تے پڑھانوں دا تجربہ کیتا گئے اور بڑا کامیاب تجربہ ثابت تھیدا پئے۔ ایں واسطے میں سمجھداں کہ جس تاریخی عمل توں تساں گزر دے پئے او تماکوں اے آگئی ہوونی چاہیدی اے اور ہوسی کہ تساں او پہلے طالب علم ہیوے، سرانیک شعر و ادب دے اولین طالب علم ہیوے اور ایسہ تماڈا مقام تاریخ وچ ہمیشہ یاد رکھیا ویسی۔ ایویں ہی جیسوے اساتذہ تماکوں پڑھیدے پئے ہن انہاں داوی ایسہ تاریخی مقام ہے۔ ایں زبان دی تاریخ جیں وی لکھی ہوئی اوندے انج ایں گالھ دا تذکرہ ضرور کیتا ویسی کہ پہلے لوگ کون ہن جنہاں نے پڑھایا او پہلے لوگ کون ہن جنہاں نے سرانیک شعر و ادب دی تاریخ لکھی میکوں آکھیا گئے کہ میں خواجہ صاحب دی کافی دے بارے انج تماڈے نال گفتگو کراں۔ اوکوں تساں سمجھن دی کوشش کرو ایسہ کافی خواجہ صاحب دے بہترین نمائندہ کافیاں اچوں ہے۔

اساں ایکوں **Analyze** کروں بطور متن دے۔ ہک ڈو گالھیں میں بطور وضاحت دے عرض کرن چاہنداں، تماڈے اساتذہ کرام تک، کہ اے انہاں دی قدر شناسی ہے کہ انہاں میڈے حوالے نال بڑیاں محبت بھریاں گالھیں کیتیں۔ میں سرانیک زبان و ادب دا پہوں کتر طالب علم آں اور سرانیک علم و دانش وچ میڈا کوئی **Claim** کینی، میڈا اصل فیلڈ جہدا ہے اوار دو زبان و ادب تے اوند اظہار ہے۔ سرانیک زبان مادری زبان ہوون دا مطلب ایسہ نہیں جو ہر آدمی جیدی مادری زبان سرانیک ہے او سرانیک شعر و ادب کوں چاند اہو دے لیکن اتفاق ہے جو میکوں اپنی مادری زبان دے شعر و ادب نال پہوں عرصے تک دلچسپی رہی ہے اور اینکوں علمی سطح تے وی کچھ نہ کچھ ڈہدا بھلیدار رہ گیاں۔ ایں واسطے بغیر کہیں دعوے دے تے بغیر کہیں مدعا دے میں بطور طالب علم دے، خواجہ صاحب دے کلام دے طالب علم دی حیثیت نال ایں کافی کوں تماڈے سامنے سمجھن اور

بھاون دی کوشش کریاں تے اساں اے رل مل کے کوشش کریوں تے ایدے وچ کوئی ہل
جھڑی میڈے کولوں روونجے او تاں میگوں ڈساڈوائے جو اے گالھ روہ گئی اے۔

ایہہ تاں تہاکوں پتہ ہے کہ کافی دی ہیئت جھڑی ہے، کافی دی صنف اچ۔ کافی تاں سُن
چکے ہو سو تے ایدے بارے تہاڈے ذہن اچ کئی دلائل، بہوں ساریاں آراء سُن چیاں ہو سن جو کافی
کیا چیز ہے؟ اور میڈا خیال ہے جو ایہہ ہک مسلمہ گالھ ہے ایہہ گالھ تقریباً طے تھی چکی ہے کہ کافی ہک
بہوں وڈی صنف ہے، بہوں وڈی ریت ہے بہوں وڈی Tradition ہے سرائیکی شاعری دی،
ساڈی علاقائی شاعری دی، لیکن ایہہ گالھ منی ہوئی ہے کہ ایدے کوئی متعین شکل کینی جویں ہک
غزل دی ہک متعین شکل ہے کہ پہلے مطلع ہونسی تے دل بر مصرعے وچ قافیہ ردیف دہرایا ویسی۔
ایہہ غزل دی ہیئت ڈتی ویندی ہے ایویں ہی شاید سرائیکی اچ کافی دی ہیئت ہونے۔ ایہہ گالھ کینی
بلکہ ہر قسم دی ہیئت وچ کافیاں لکھیاں گئیں۔ ایویں ہی خواجہ صاحب نے نظم دیاں جھڑیاں ہیٹاں تھی
سجھدیاں ہن، فارمز تھی سجھدے ہن کافی دی ہیئت اچ انہاں کوں استعمال کیتے۔ ہن ایہہ سوال پیدا
تھیدے جو اگر کافی دی ہیئت متعین کینی تاں دل کافی کیا ہے؟ ایہہ کھڑی چیز داتاں ہے؟ او کیا چیز
ہے جیہوں اساں آہدے ہیں کہ اے کافی ہے اور ایہہ نظم ہے؟ Poem دے وچ تے کافی دے وچ
اساں کتھاں آن کے تفریق کریوں کیونکہ جدید لوگ وی بعض نظماں لکھ کے او کوں اہدن جو کافی ہے
تے دل اساں وی او کوں کافی پڑھن کیتے مجبور ہیں ایویں ہی اگر کوئی شخص گیت لکھدے تاں ہاں
لکھدے ”کافی“۔ اساڈے کول کھڑی چیز ہے، کیا معیار ہے، کیا پیمانہ ہے جیدے اتے پرکھ کے اساں
اکھ سجھدوں جو ایہہ کافی نہیں اے گیت ہے، ایہہ نظم ہے۔ میڈا خیال ہے جو اے ہک بڑا اسی اچھا
سوال ہے اور ایدے اچ ادب دے بہوں ساریاں حقا شامل ہن۔ ہن چند مختصر جملیں کافی دی پہچان
دے بارے اچ عرض کریاں۔ ہک تاں اے ہے کہ اے ساڈی کلاسیکل ریت ہے، صنف ہے۔
سرائیکی اچ ساڈی کلاسیکل شاعری دی سب توں وڈی صنف ”کافی“ ہے۔ او اپنے مواد دے ذریعے،
اپنے لہجے دے ذریعے، اور اپنے اسلوب دے ذریعے سنجاتی ویندی ہے یعنی اپنی ہیئت دے ذریعے شمس
بلکہ اپنے مواد، اپنے اسلوب تے اپنے لہجے دے ذریعے سنجاتی ویندی ہے کہ ایہہ کافی ہے اور ایہہ
نظم ہے یا کوئی ہنسی چیز ہے یا گیت ہے۔ ہن او مواد، اسلوب یا لہجہ کیا چیز ہے جیہو ا کافی کوں انج
کریندے؟ ایہہ بہوں اہم سوال ہے ایں سوال دا جواب ڈیون کنوں پہلے میں ہک ہیا سوال پچھداں اور
اپنے آپ کولوں پچھداں جو اساں ریڈیو، ٹی وی تے اکثر سُن دے ہیں جو ہن سُنو خواجہ فرید دا

”عارفانہ کلام“، یا ہنر مندوں کا کلام، یا فنانے کا کلام، ”عارفانہ کلام“۔
 ایسے ”عارفانہ کلام“ کیا ہوندے؟ ”ایں چیز تے کچھ ایہیں کہیں رہی تھی چھپ پاتی یا چیز ہے جیہیں اسان“
 عارفانہ کلام“ آہدے ہیں کیونکہ اظہار جیہڑی چیز کوں اسان ”عارفانہ کلام“ آہدے اپنے ہوندے ہیں
 اوندے اچے عشق و جذبہ، محبت و جذبہ یا کوئی ڈکھ سکھ و جذبہ موجود ہے او کیا چیز ہے جیہیں پہنچے
 اسان آہدے ہیں جو ایسے عارفانہ کلام ہے ایندہ کیا معیار ہے؟ ایندہ آسان جیہاں سوکھا جیہاں معیار
 میں ڈس ڈیندہ امید ہے کہ تسان سمجھن سو، پسند کریو تے Appreciate کریو۔

او شاعری حیدرے وچ بظاہر مجازی عشق کوں میان کیتا وٹھے، بھر، وصال دا کوئی مسئلہ
 ہووے، بھانویں بھر و جذبہ ہے یا وصال دا تجربہ ہے یا انتظار دا تجربہ ہے، دیدار دی خواہش دا تجربہ
 ہے کوئی وی موضوع ہووے عشق دے نال تعلق ہووے انسانی عشق دے نال، انسان دا انسان نال
 عشق، جیہوں اسان مجازی عشق آہدے ہیں مجازی عشق دی کوئی وی ایسی کیفیت کہ حیدرے اور اک
 اسان عشق حقیقی تے کر سگھدے ہیں او کوں اسان آہدے ہیں ”عارفانہ کلام“۔

فوری طور تے ساکوں محسوس تھیدے کہ اے شدت، ایسہ جذبہ، ایسہ دیوانگی، ایسہ فدا
 کاری انسان واسطے جس بلکہ او انسان کوں کہیں برتر ہستی واسطے ہے۔ او کوں اسان آہدے ہیں
 ”عارفانہ کلام“ یعنی او کلام حیدرے ظاہری سطح فوری طور تے عشق مجازی سمجھ آندی ہے پر جو نہی
 اسان اوندے اتے توجہ کریندے ہیں اور اوندے معنی تے غور کرن دی کوشش کریندے ہیں جوں
 ساکوں فوراً محسوس تھیدے کہ اے او محبوب جس جیہڑا عام ہے ایسہ گوشت پوست دا انسان جس بلکہ
 ایسہ محبوب بک برتر عظیم ہستی ہے اور او خدا دی ہستی ہے اور ایسے کلام کوں اسان ”عارفانہ کلام“
 آہدے ہیں۔ میں عرض کیتا ہئی جو اسان کافی کوں بک بیت دے ذریعے جس سچاں سگھدے بلکہ کافی
 کوں اسان مواد، اسلوب تے لے توں سچاں سگھدے ہیں۔

ہر او تخلیقی لکھ، شاعری حیدرے اچے عشق مجازی دی سطح تے عشق حقیقی دا شاہ گزرے
 ساکوں ایسہ محسوس تھيوے کہ ایندے اچے جیہڑا عشق و جذبہ میان کیتا ویندہ اپنے او مجازی عشق جس
 بلکہ حقیقی عشق ہے او کوں اسان کافی آنکھوں۔ ایندیاں ہیاں شرائط دے نال۔ ایسہ پہوں ساریاں
 شرائط ہن۔ پہلی شرط کلاسیکی موسیقی دے اعتبار نال ایسہ ہے کہ ایندے اچے بظاہر ٹڈ کرہ عشق مجازی
 دا ہوی لیکن جتنا تسان اوندے اتے غور کریو تان ساکوں محسوس نہی ہسی کہ اے بک صوفی دی
 واردات ہے، صرف۔ اور صرف عاشق دی واردات جس بلکہ سالک دی، صوفی دی خدا نال محبت دی

اور دانت ہے جسوں اسان مجازی عشق آہدے پئے ہیں ایسہ ہک پہلو ہے ایکوں اسان کافی آکھن ای
 مائل تھیوں۔ ہڈو جی کالہ ایسہ ہے کہ اوندے اچ لطافت بیان، نزاکت، لفظاں دی لطافت، نرمی،
 ملائمت دی کافی دے اسلوب واپک حصہ ہے ایںدے اچ الفاظ نرمی دے نال ورتے گئیں۔ انہاں دے
 لیے اچ گداز ہے، پکھاؤ ہے، جذبے دا اظہار ہے۔ الفاظ جذبے کوں ظاہر کریندن فکر کوں اتنا ظاہر
 نئیں کریندے جتنا جذبے کوں ظاہر کریندن، احساسات کوں ظاہر کریندن، اندر دی دنیا کوں ظاہر
 کریندن، باہر دی دنیا نال اتنا تعلق نئیں ہوند جتنا کہ اندر دی دنیا نال ہوندے اور اگر باہر دی دنیا
 نال تعلق ہے، کافی دا شعر اگر باہر دی منظر نگاری کریندا وی پئے ول وی کافی دی خصوصیت ایسہ ہے
 کہ جوں جوں تساں غور کریو تہا کوں محسوس تھیں کہ باہر دا منظر جیہڑا ہے دراصل اندر دے منظر
 کوں بیان کرن دی کوشش ہے۔ کچھ خصوصیات ہن کہ جیدی بناتے اسان آہدے ہیں کہ فلاں لکھیا
 فلاں چیز کافی ہے۔ ہک ہشی اہم خصوصیت ایسہ ہے کہ اوندے اچ اساکوں الفاظ دا ترنم ملیں۔ الفاظ
 دی موسیقی۔ لفظ جیہڑے ہن مائل بہ غنا ہوسن۔ لفظ جیہڑے ہن نغمے دی طرف مائل ہوسن لفظ خود
 خود نغمہ بنن، گاؤں بنن دے آتے گیت بنن تے مائل ہوسن۔ لفظاں دے ذریعے کافی وچ جیہڑی موسیقی
 ہے، خاص طور تے خواجہ صاحب دیاں کافیاں اچ، ادا جاگر ہوسی، نمایاں ہوسی، تساں محسوس کریو
 کہ ایںدے اچ نغمگی ہے اگر اسان ایکوں گاؤں تاں ایسہ نغمگی مزید اجاگر تھیں۔

غنایت (Musicality)

Musicality of words لفظاں دی غنایت، لفظاں دا مائل بہ موسیقی ہونا۔ ایسہ

کافی دی ہک شان ہے، کافی دی سجاوٹ ہے اور خواجہ صاحب دی کافی دی ہک خصوصیت ہے۔ کافی دا
 متن ایسہ ہے

رتھ دھیم دھیم ٹور
 میڈا دستہ نرم کرور دا
 متاں ونگیں بھم کھور
 رتھ تے بہدی دڑک نہ سہدی
 ہم طبع کمزور
 روز ازل دی پاتم گل وچ
 برہوں جیڈے دی ڈور
 شالا مولہ سلامت نیواں
 راہ اچ لڑون چور
 جیکر رتھ پیشیں تھک پوساں
 گھوڑا گھنساں یور

سولھا تیز لگام وا کولا نہ اوکھا سر زور
 رانجن تے میں جوڑ کوں جوڑوں جوڑ جڑیدے جوڑ
 سک تے طلب ملن دی سینے روز نواں ہم شور
 پندہ اڑانگے ، دلڑی تانگے جلد پچانویں توڑ
 میں تے یار فرید منیسوں رل مل شہر ہمنسور

ہن پہلی ڳالھ تاں ایہہ ہے کہ ساکوں ایس کافی والفظی مطلب آوٹا چاہیدے کہ ایندالفظی مطلب کیا ہے؟ ایس کافی والفظی سانچہ کیا ہے؟ او ایہہ ہے کہ ہک امیج ابھاریا گئے، ہک تصویر رنگی صورت کڈھی گئی ہے جیہڑی لفظاں اچ ہے اور اوہے ”رتھ“ اور رتھ دے نال، رتھ دے سفر دے نال نسوانی جذبات واسطہ کیجے کجھ۔ تماکوں معلوم ہے کہ کافی جیہڑی ہے عام طور تے نسائی، نسوانی جذبات بیان کریندی ہے یا ایس اکھٹا چاہیدا ہے کہ زندگی دے تمام مطالب نسائی محاورے دے وچ اور نسوانی احساسات دے آئینے دے وچ ہونداں ایہہ ہک کافی دی خصوصیت ہے کہ اوندے اچ اوندے ”میں“ جیہڑا ہے، ”ا“ جیہڑا ہے اوندے صیغہ واحد متکلم جیہڑا ہے او مرد دی جائے عورت ہے۔ گویا زندگی کوں عورت دے نقطہ نظر نال ڏیکھن دی کوشش ہے، گویا زندگی دے تجربے کوں نسائی حوالے نال ڏیکھن دی کوشش ہے تے کیوں ہے ایہہ ہک لمبی صحت ہے۔ ہک کافی دا جیہڑا مرکزی امیج ہے، مرکزی تصور ہے او ”رتھ“ ہے اور ”رتھ“ اپنے علاقے دی علامت وی ہے، اپنے علاقے دے سفر دی علامت ہے اور لینڈ سکیپ کوں ظاہر کریندی ہے، اپنے علاقے دے ماحول کوں ظاہر کریندی ہے تے ہک سفر دی علامت ہے اوں ماحول اچ جیہڑے ماحول اچ خواجہ صاحب نے ایہہ کافی لکھی ہے۔ ہک جاہ توں ڏوجھی جاہ سفر کرن دی جیہڑی علامت ہے او ”رتھ“ ہے محفوظ سفر ہے آرام دہ سفر ہے اور اوکھا ہو سی۔ ہن ایندے اچ فوری طور تے جیہڑی ڳالھ ساڏے ذہن اچ آندی ہے او ایہہ ہے کہ او سفر جیہڑا ہے یقیناً زندگی دا سفر ہے جیدے واسطے شاعر نے آکھے کہ ایہہ سفر احتیاط نال کرنا چاہیدا ہے۔ زندگی دا ایہہ سفر اخلاقی وی ہے تے روحانی وی، یعنی زندگی احتیاط نال بسر کرنی چاہیدی ہے۔ اخلاقی طور تے وی تے روحانی طور تے وی۔ میر تقی میر دا ہک شعر ہے۔

لے سانس بھی آہستہ کہ نازک ہے بہت کام

آفاق کی اس کارِ عمرِ شیشہ گری کا

گویا ایہہ سفر احتیاط نال کرن دی خواہش ہے۔ ہن ایس سفر اچ جیہڑے لوازمات ہن اووی

تہ نق کوں گولیدن - "میتقی زندگی کوں گولیدن - مثلاً کہ کیوں "رتھ بان" نال مخاطب ہے۔
 خاتون، او عورت، او مرکزی کردار، او محبوب یا او دشمن یا د ختر سر زمین، او خیر یا جو کھ دی آکھو۔
 رتھ بان "نال مخاطب ہے۔ ایسہ ساری کافی اوں نے "رتھ بان" کوں مخاطب کر کے آکھی ہے اوں
 مخاطب جیہوں اوں ایڈریس کیتے کوئی بیانیہ او "رتھ بان" ہے رتھ چلاؤن والا ہے۔ رتھ بان کون
 ہے؟ ایسہ وی ہک مسئلہ ہے رتھ بان خود اوندی ذات د اکہ حصہ ہے او ندے شعور دی ہک خاص
 ہے او ند اسپر کاشیئس او ندے شعور دی ترقی یافتہ شکل ہے جیہوں اوں رتھ بان سمجھ کے مخاطب کیتے
 کچھ بیاں وی ایندیاں معنوی پرتاں ہن، کچھ بیاں وی تسواں ہن۔ خیر! کیوں رتھ دھمک دھمک نورنی
 چاہیدی ہے؟ ایندے واسطے جواز ہے، انسانی جواز ہے، جذباتی جواز ہے کہ میڈا دستہ جیہڑا ہے میڈیاں
 چوڑیاں جیہڑیاں ہن او نرم کرور دیاں چوڑیاں ہن۔ کرور خود کالج کوں آبدن تے او نرم قسم دی کالج۔
 اے جید ایل دستہ پاتا ہویا ہے اور جیدیاں چوڑیاں پاتیاں ہویاں ہن لہذا کوئی جھٹکا سرفردے دوران
 میں تھیوٹا چاہیدا تا کہ میڈیاں چوڑیاں نہ ترن۔ چوڑیاں اگرچہ آرائش جمال دی علامت ہے اور
 عورت آرائش جمال کوں عزیز رکھدی ہے ایندے باوجود چوڑیاں کچھ اسٹھیاں شرائط ہن جیدے تحت
 انسان کوں اپنا سفر طے کرنا چاہیدا ہے چوڑیاں او اخلاقی شرائط ہن جنہاں دے واسطے احتیاط کرنی
 چاہیدی ہے کہ ایسہ شرائط نہ ترن۔ چنانچہ اور تھ بان نال ایس مخاطب ہے جو رتھ کوں ایس واسطے
 دھمک دھمک ٹور جو میڈا نرم کرور دا دستہ ہے۔ تے میڈیاں چوڑیاں ترث پوسن۔ زندگی دا سفر اتنی
 احتیاط نال چلنا چاہیدا ہے کہ او پامدیاں اخلاقی اور روحانی اور انسانی تہذیب اور شائستگی دیاں او پامدیاں
 جنہاں دے تحت انسانی زندگی گزارنی پوندی ہے او پامدیاں ختم نہ تھی و نجن، گویا ونگاں علامت ہن
 اخلاقی تصورات دیاں۔ اخلاقی پامدیاں دی، تہذیب اور شائستگی دی اور انسان دے بہتر تصورات دی
 علامت ہن۔ دنگ ہک پامدی ہے اور ہک علامتی پامدی ہے چوڑی جیہڑی ہے محض ہک Sym-
 bolic chain ہے علامتی طور تے، کوئی مضبوط زنجیر نہیں۔ کوئی ہتھکڑی نہیں لیکن چوڑی
 جیہڑی ہے عورت واسطے اوندی عفت اوندی شرت، عزت، او ندے کردار، اوندی شخصیت دی ہک
 علامتی محاذ ہے کیونچہ اگر زندگی اچ او کوئی دی ایسا کم کر لسی جیدے نال اوندی چوڑی کوں ضرب ہے
 تاں اوندی زندگی اچوں احتیاط دا پہلو خارج تھی ویسی چنانچہ چوڑیاں، ونگاں جیہڑیاں ہن، نرم کرور دا
 دستہ جیہڑا ہے ایسہ او اخلاقی اصول ہن جیہڑے انسان کوں عزت و وقار عطا کریندن۔ تہذیب و
 شائستگی عطا کریندن ایس Concept دی اکوں تشریح ہے جو:

ر تھ تے بہدی وڈگ نہ سہدی ہم طبع کنزور

یعنی میڈی خواہش تاں ہے ر تھ تے بہون دی اور میں ر تھ تے بہدی وی آں۔ مگر مجبوری ہے۔ سر کرنا پوندے انسان کوں۔ لیکن میں جھٹکا نہیں برداشت کر سگھدی کیونکہ انسانی یہ تہذیبی ہے او کوئی وڈا جھٹکا نہیں برداشت کر سگھدی۔ انسان دا اخلاقی وجود جیہڑا ہے اوچی پچھوتاں ٹٹ واپٹا ہویا ہے جیہڑا ہک جھٹکا وی نہیں برداشت کر سگھدا۔ ہک جھٹکا لکھی تاں اسے ترٹ کے کر پتی تھی ویسی ایں واسطے :

ہم طبع کنزور

میں عرض کیتے جو زندگی کوں نسائی خوالے نال ڈیکھن دی کوشش کیتی جیہڑی ہے یعنی زندگی کوں عورت دی نظر نال ڈٹھا گئے کہ میڈی طبیعت کنزور ہے am delicate کہ میں کنزور ہاں، میں نازک ہاں۔ اوہک انسان ہے، اگرچہ کائنات دے سرفردے وچ بہوں طاقتور چیز جیہڑی ہے او انسان ہے کیونکہ انسان دا ذہن، انسان دا شعور جتنا طاقتور ہے اتنا ہی نازک ہے ایں نزاکت کوں بیان کرن واسطے خواجہ صاحب کنزور والفظ استعمال کیتے : ہم طبع کنزور یعنی طبیعت کنزور ہمیں I am very delicate میں بہوں کنزور آں، بہوں نازک آں لہذا ایں ر تھ کو دھمیں دھمیں ٹور۔ اگر لفظی معنیاں وچ ڈٹھا ونجے تاں آہستہ آہستہ وی اکھ سگھدے ہیں، ہولے ہولے وی اکھ سگھدے ہیں لیکن اے جیہڑی ”دھ“ اور ”ی“ اور ”م“ اور ”نون غنے“ دی آواز ہے ایندے وچ ر تھ دے پھیکے دی ”روں روں“ جیہڑی ”ریں ریں“ ہے او کوں خواجہ صاحب نے شامل کیتے اور اوندے وچ جیہڑا ردھم ہے ر تھ دے وچ، او کوں لفظ دھمیں دھمیں دے اچ بیان کرن دی کوشش کیتی ہے تے بڑی کامیاب کوشش ہے یعنی الفاظ دے ذریعے sound دے ذریعے، آواز دے ذریعے ر تھ دے پھیکے دی ”ریں ریں“ کوں بیان کیتے۔ اساں ہولے ہولے وی اکھ سگھدے ہیں۔ ر تھ ہولے ہولے ٹور۔ کوئی وجہ نہیں، خرابی نہیں تھی سگھدی لیکن اوں ایہہ کیوں آکھے ”دھمیں دھمیں ٹور“ : یعنی ”دھم“ دے لفظ اچ اور ایویں ہی پورے لفظ اچ پھیکے دی ریں ریں اور ایندے ردھم کوں ہک میوزک نال بیان کیتے۔ ایہہ وڈے شاعر دی وڈی پہچان ہے کہ لفظ دا استعمال غیر حیران کن طریقے نال کیتے۔

ر تھ تے بہدی وڈگ نہ سہدی ہم طبع کنزور

بن وادرات شروع تھیدی پئی ہے ہن پچھلیاں گالھیں دی یاد آندیاں ہن۔ ہک گالھ اتھاں بیان تھی

کی ۔ اب اسے ملے ملے تھی کیا ہے اس کا ایک ہل رتھ دھم دھم نور ، ایک نور ۔

میڈا دستہ نرم کرور دا متاں دیکھیں بجم کلور اور
رتھ تے بہدی دڑگ نہ سہدی ہم طبع کزور
اتھاں ہک کالہ مکمل تھی گئی ہے ہک سطح تے پہنچ گئی ہے ۔ پٹی کالہ ایہ ہے جو ہن اتھوں ، اراہ
میان شروع تھیدے کہ :

روز ازل دی پاتم بکل وچ برہوں سیڈھے دی ڈور
ہن شاعر دے دل اچ ایہہ خیالی پیدا تھیدے کہ ایہہ کیا مرحلہ اور کیوں میں سفر کرنے
مجبور آں ۔ آخر ایہہ سفر میکوں کیوں کرنا پئے ۔ کیوں میں بہواں رتھ دے اتے ، تے کیوں نہ
کراں ؟ اوند ا جواب ہے کہ روز ازل توں جیہڑے ڈیہنہ جدائی دا مرحلہ درپیش تھی گیا ہی نہیں
وقت روحاں تخلیق کیتیاں گیاں ہن تاں او اپنی اصل کنوں جدا تھی گیاں ہن ۔ مولانا روم آبدن :
بشنواز نے حکایت می کند وز جدائی ہا شکایت می کند

جب سے مجھے بانسری کے ، بانس کے جنگل سے کاٹ کے لائے ہو ، تب سے میری فریاد
کے مرد اور عورتیں فریاد کرتے ہیں ، جدائی کا مرحلہ اسی روز اول سے پیش ہو گیا تھا ، تمام روحیں اپنی
اصل سے جدا ہو کے ہی وجود میں آئی ہیں ۔ ان کا وجود میں آنا دوسری طرفہ عمل ہے وجود میں آنے سے ان
کو یکتائی ملی ہے لیکن اس کے ساتھ ہی یہ اپنی اصل سے جدا ہو گئے ہیں تو جدائی کا احساس جو ہے ان کے
وجود کا حصہ ہے ۔ ان کی ساخت کا حصہ ہے ۔ انہاں دی ہٹ دا حصہ ہے ۔ روحاں جیہڑیاں خلقیاں گئیں
جدائی دے احساس دے ذریعے خلقیاں گئیں انہاں دی خلقت دے اچ ، انہاں دی ہٹ دے اچ جدائی
دا احساس شامل ہے اور اس احساس کو مٹاؤن واسطے انسان مختلف حیلے کرے کریندے ۔ عشق بھاری
وی اول احساس کو مٹاؤن دا ایک ذریعہ ہے ۔ چنانچہ اول احساس کو مٹاؤن کیتے ہر بلند ، ترقی یافتہ روح
جیہڑی ہے مجبور ہے کہ اپنی اصل دی طرف رجوع کرے ، پلٹے ، لوٹے ، پھر کے آوے اور اپنی اصل
کوں بگولے اور ایندے وچ واصل تھیوے ۔ واصل جیہڑا ہے واصل کامل ، ہر روح دا نصب العین ہے
اور اوندی طرف اوولٹنا چاہندی ہے اے وجہ میان کیتی ہے خواجہ صاحب نے کہ میں کیوں باہواں ،
کیوں اے سفر کراں کیونکہ :

روز ازل دی پاتم بکل وچ برہوں سیڈھے دی ڈور

میں نے گل وچ روز ازل توں سیڑی جدائی نے ڈور پاؤتی تھی تے میوں ڈور پائے تھی
 ریم۔ براہی جالیاتی انداز ہے کہیں چیز دی ملکیت کوں ظاہر کرن (کہتے) کہیں دے گلے دے وچ ملکہ،
 نماں دے گھاں دے وچ ”پنہ“ پاؤ تاویندا ہئی اور ڈور پاؤتی ویندی تھی، ہار پاؤ تاویندا ہئی اوندی
 ملکیت کوں ظاہر کرن دے کہتے۔ ایں واسطے سیڑی گردن اچ روز ازل توں سیڑی جدائی دی ڈور پاؤتی
 ہئی ایہہ ہک ڈور طرفہ عمل ہے۔ ڈور ملکیت ہے لیکن جدائی دی ڈور ہے Belonged دی ہے
 میوں اپنا ٹانگہ اگے میوں اے Declear کر ڈتا گئے کہ تہاڈا اے لیکن مال مال جدائی دی عذاب
 رکھدی ہے تاں ایہہ ہے روز ازل دا معاملہ درپیش

پندھ اڑانگے دلڑی تانگھے جلد پچاویں توڑ

سدھے فاصلے بذات خود مشکل ہن۔ صحر اوں دا عبور کرن وی مشکل ہے لیکن جیڑا چلے پندھ
 جیڑا ہے او Simple Distance نہ ہووے بلکہ پیچیدہ راستے ہوون، اونچ نیچ ہووے،
 پیچیدگی ہووے، اوکھائی ہووے، راہ دیاں اوکھائیاں ہوون، دریا ہوون، پہاڑ ہوون ایں کیفیت کوں
 ظاہر کرن واسطے خواجہ صاحب نے ”اڑانگے“ دا لفظ استعمال کیتے۔ ”پندھ اڑانگے“ یعنی ایں لفظ
 دے وچ وی ایں رستے دی پیچیدگی ظاہر تھیدی پئی ہے کہ فاصلہ صرف فاصلہ ہی نہیں بلکہ راہ دی
 پیچیدگی، اوکھائیاں وی ہن کہ پندھ اڑانگے ہن مگر دلڑی کوں تانگھے ہے۔ اے وی Fact ہے کہ
 دل دی طلب جیڑی ہے بڑی زبردست ہے I know میں جانتا ہوں کہ فاصلہ طویل ہے سفر مشکل
 ہے لیکن دل دی طلب وی شدید ہے۔

پندھ اڑانگے دلڑی تانگھے جلد پچاویں توڑ

ہن اچانک ہنسی علامت آندی ہے

میں تے یار فرید مہینوں رل مل شہر بھنھور
 یار دے بعد کاں (،) ہے فرید دے بعد کاں (،) ہے۔ میں تے یار فرید مہینوں رل مل شہر بھنھور۔
 فرید کوں صرف خطاب کیتا گئے۔ بطور شاعر، بطور تخلص استعمال کیتا گئے۔ یار فرید مخاطب نہیں میں اور
 میرا دوست رلے، فرید میں تے میڈا دوست اسال رل مل تے شہر بھنھور مہینوں۔ انگریزی اچ اسال
 آکھ سگھدے ہیں we would enjoy اسال لطف اندوز تھیسوں۔ شہر بھنھور رل مل کے
 اسال ایندے اچ اباد ونج تھیسوں۔ اوں دے اچ رہوٹا اسال enjoy کریوں اینکوں۔ شاعر نے
 فوری طور تے آخر اچ اپنے آپ کوں سسی بناڈتے۔ اور ہن میں گزارش کریاں کہ ایں مصرعے توں

آخری سہ تئیں ساری کافی کون پلٹ پڑیوں، پر تاہم یوں۔ کیونکہ خواجہ صاحب نے ساری کافی جہڑی ہے او کسی دے والے مال بیان کیتی ہے ہیر دا تذکرہ معنی ہے مثال تے تشریح دے طور تے۔ ورنہ سہ انہاں دے دل دی جہڑی کیفیت ہے بیان کرن دی جہڑی علامت ہے او کسی ہے اور کسی کیا پئی پڑی ہے بہر حال ایسہ ہن ساری جہڑی ہے انگریزی دی ہک کالھ ہے "fantacy" "خواب" خیال دی دنیا" کسی ایس وقت ایس مرحلے اچ خواب و خیال دی دنیا اچ ہے۔

ماہرین نفسیات آہن کہ جس وقت کوئی خواہش پوری نہ تھیوے اور خواہش دی شدید ہووے تاں ایکوں دل اچوں کڈھن مشکل تھی ویندے۔ اوندی تکمیل میں تھی سچھدی اور اوکوں دل اچوں دی میں کڈھیا ونج سچھدا۔ کیا کیتا ونجے کیونکہ قدرت انسان کوں باقی رکھنا چاہندی ہے اوندے واسطے کئی رستے کڈھن پوسن۔ چنانچہ او خواہشاں جہڑیاں پوریاں میں تھی سچھدیاں مگر او خواہشاں اتناں شدید ہن کہ انسان انہاں کوں باہر دی میں کڈھ سچھدے کیوں جو انہاں کوں کافی حسرت نال دل وچ وسایا گئے۔ حسرت او آرزو ہے جہڑی دلوں دی میں نکدی تے پوری دی میں تھیوے۔ انسان اپناں شدید خواہشاں کوں پورے نہ تھیون والے خواہشیاں نال کیا ورتا کریندے ماہر نفسیات آہن کہ اوکوں اساں خواب و خیال دی سطح تے پورا کرن دی کوشش کریندے ہیں۔ کسی دی شدید خواہش ہے شہر بھنھورو نچن دی او پوری میں تھی۔ ایس خواہش کوں پورا کرن واسطے اوں نے خواب و خیال دی دنیا آباد کیتی ہے ایس دنیا اچ گھوڑے available ہن ایس دنیا اچ رتھ بان ہن اوندے اچ سفر کرن والے ہن رستہ اگرچہ او کھا ہے پر پہنچنا دی ضروری ہے دل دی طلب شدید ہے۔ ہک دنیا آباد ہے اور ایسہ دنیا ہے صحرا دے وچ۔ شہر دا کوئی تصور کینسی اتھاں، ایسہ سارا لینڈ سکیپ Desert دا ہے اور اے ذہن کسی دا ہے کسی دے ذہن دے ذریعے اے ساری گفتگو کیتی ویندی پئی ہے اور کسی جاگدی اکھ نال خواب پئی پڑی ہے کہ او "رتھ" تے پاہندی پئی ہے اور رتھ تے پہہ کے او سفر طے پئی کریندی ہے جہڑا کڈھیاں اوں نے حقیقی زندگی وچ پیدل کیتا ہئی تے پیراں تے چھالیاں نال کیتا ہئی۔ ایس واسطے اوندی خواہش ہے کہ کاش اے سفر رتھ تے کرے اور رتھ جہڑے دے تلے تھک پوے تاں دل اوکوں available sources اچھے ہون کہ اوکوں گھوڑا ملے۔ او گھوڑے تے پہہ کے سفر کرے اور ایہ گھوڑا جہڑا ہے دراصل او پرواز ہے او dimention ہے ساڈی روح دا جہڑا عام زندگی توں ہٹ کر اپنی روحانی بلندی دی کالھ کریندے اور ایسہ ہے اوندی نفسیاتی تانا بانا اور جہڑا ہن اساں ایسہ ثابت کیتا ہئی کہ ایسہ کسی دی زبان اچ آکھیا گئے اور ایسہ دی ترے ماہی سرانیکی بہاولپور

تاریخی نگہ کے لیے "عشق مجازی" نہیں بلکہ "عشق حقیقی" ہے۔ ہن ایدیاں کچھ تھوڑی ہیں، پر تاں ہن او میں عرض کر ڈتن، روحانی پہلو عرض کر ڈتن جے مجموعی طور جے کسی دی زبان اچ آکھیا ہے۔ اصل گالہ ہے جو ایہہ کسی دی بذات خود کسی نہیں بلکہ ہک صوفی ہے، سالک ہے، خدا دے مال محبت کرن والا انسان ہے جیدی ساری واردات ہے جدائی دی۔ روز ازل دی جدائی دی اور اوں نے صحرائے وجود کوں عبور کر شہر بھنھور پہنچے، شہر وصال۔ لہذا اوندی آخری معنوی سطح جیہڑی ہے او- mys tical ہے، صوفیانہ ہے، عارفانہ ہے اور سلوک دے مراحل ظاہر کریندی ہے، ایہہ سلوک دا او مرحلہ ہے جیدے اچ سالک اوں مرحلے دے مقام جے جیہڑا وصال دی آخری سطح دی شناخت ڈیون تے کھڑے تھیاتے اتھاں شہر بھنھور دا تصور موجود ہے اور دشت وجود دی اوندے سامنے ہے اور اوں نے عبور کرے اور اپنے محبوب تیں پہنچے۔

(پروفیسر ڈاکٹر اسلم انصاری ہوریں اے لیکچر شعبہ سرائیکی، اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور دی دعوت تے ایم اے سرائیکی دے شاگردیں کوں ۲۰ جنوری ۱۹۹۳ء کوں ڈنا ہئی جینکوں ایم اے سرائیکی دی ہک شاگردیائی صادقہ سلطانہ کیسٹ کنس Transcribe کیتے)

حکومت پنجاب کنوں کالجز تے لائبریریز کنوں منظور تھیاں ہوئیاں کتاباں					
۱	لغات فریدی	۴۰/=	۱۰	فردوس ٹھکالی	۵۰/=
۲	سرائیکی اردو ڈکشنری	۲۵/=	۱۱	خولیاں وچ خیال	۲۰/=
۳	سرائیکی اردو بول چال	۳۰/=	۱۲	بیج پھلاں دی بیج ڈکھاں دی	۲۰/=
۴	سرائیکی قواعد تے زبان دانی	۳۵/=	۱۳	رستم تے سراب	۱۵/=
۵	سرائیکی اور اس کی نثر	۵۰/=	۱۴	ککالیاں	۱۵/=
۶	سرائیکی زبان تے ادب	۵۰/=	۱۵	توبہ زاری	۳۰/=
۷	سرائیکی شاعری دے اوزان تے قوافی	۲۰/=	۱۶	کوڑا خواب	۱۵/=
۸	سرائیکی سہل	۱۵/=	۱۷	سوئے داخل	۳۰/=
۹	سرائیکی مطالعے دے موسم	۵۰/=	۱۸	خیلیان خرم	۴۰/=

ملن دا پتہ :- جھوک سرائیکی • سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور

ملن دا پتہ :- جھوک سرائیکی ● سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور

کلام فرید اچ روڈیاں دا ورتارا

شعر اپنے سوہنپ دلی جذبیاں دی ترجمانی۔ لفظیں دی ترتیب دی وجہ توں پانی وانگر ٹھلدا ہوا ہاں اچ لہ ویندے۔ تے پوری دنیا دا ادب سب توں ڈھیر مقدار اچ شاعری دے حوالے ہل محفوظ ہے۔ تاریخ طبری موجب جڈاں ہامیل قابل دے ہتھوں ماریا گیا تاں پھر اول حضرت آدم ایں ڈکھ اچ کچھ شعر آکھے جنہاں دا مطلب کچھ ایں اے ”میں مکانی ہاں اپنے پتر ہامیل تے جہڑا جو مارا گیا تے بھوکیں اچ ونج پچیا، ویسب دے سکے رنگ بدل گئے۔“ [۱]

ہن دی جیوں ویلے کوئی مونجھا ہووے یا پہوں خوش تاں اوہیت ایں گاسی بقول مرزا صاحب :

آنکہ اول شعر گفت آدم صفی اللہ بود

طبع موزوں حجت فرزند ی آدم بود

علم عروض دا منڈھ تاں خلیل بن احمد بصری (مرن - ۷۵۷ھ) پدھا پر شاعری کہیں ہاں کہیں صورت ہر دور اچ موجود رہی تے ایندیاں فنی تکنیکی لوڑاں اچ وادھا تھیدا رہیا۔ کوئی دی ہولی ہووے قافیہ شاعری دی ہمیشاں لوڑ رہی اے پر ”روڈیف ایرانیوں دی ایجاد اے“ [۲]۔ ”روڈیف اوں لفظ یا لفظاں دا ناں ہے جہڑے قافیے توں بعد اچ آندن تے ہر شعر اچ ولا ولا دہرائے ویندن“ [۳] فارسی، ترکی عروض اچ روڈیف مصرعے دا او جزا اے جہڑے ہاں بیت بنا ہے۔ عربی شاعر روڈیف پہوں گھٹ ورتیندے ہن روڈیف نال پدھج تے خیالاں دا منجھی چنگی اڈاری نہیں مار سگدا۔ شیت ایسہ وجہ ہے جو ساڈے صوفی شاعر مردف شاعری دی جائے مقفل کلام کون ترجیح ڈیندن۔ جیکر کتھائیں روڈیفاں استعمال تھن تاں بہوں بھیاں بھیاں ہن لبیاں تے وڈیاں روڈیفاں نہیں ملدیاں۔ عجمی استاد تاں چوتھائی شاعری سوہنی روڈیف دے چٹن تے ورتن کون سمجھدن۔

حضرت فرید الدین گنج شکر، شاہ حسین تے شاہ عبداللطیف بھٹائی دا ڈھیر کلام بغیر روڈیف دے ہے تے ایات باہو اچ دی ”ہو“ روڈیف اے۔ ایں گالھ اہماڑ دے سو جھلے اچ جے اساں دیوان فرید کون ڈیکھوں تاں ساکوں ۲۷۲ کافیاں اچوں ۱۶۲ کافیاں روڈیفوں بغیر نظر آندن گویا ۶۰ فیصد کلام مقفل اے۔ دیوان دا منڈھ پاند ڈوہیں کافیاں اچ روڈیف کینی۔

☆ اچ سانو لڑے کلايا سر بار ڏکھاں دا چايا (۱)

☆ يار کرازا حال دے سانوں مار نہ طعنه (۲۷۲)

خواجہ غلام فرید: ”نہاں کافیاں اچ قرآنی آیات یا عربی حوالے ڏیندن اووی زیادہ تر عربی مزاج وانگر ہن۔“

☆ لیس کلمہ شی سب شے اس نوں چاٹ (۱۳۹)

☆ ہے لا یدرک، الابصار ہے حد مطلق، مطلق ہے حد (۳۰)

جہڑی جہڑی جاہ تے سندھی تے برج بھاشا ڈھیر استعمال تھئی اے اتھاں او جھے لسانی تے علامتائی رنگ ملدن۔

☆ بچ لوئی کین اوتاریند لیس تھنجا حمل بھاء میں پاریند لیس (۶۳)

☆ تم جھڑت مو ہے چین نہ آوے پاپ مٹاؤ انگن سہا کے (۲۶۱)

خواجہ فرید ہوراں سب توں زیادہ ”ہے / دا ہے / دی ہے“ ردیفوں ورتن۔ اے گنتی وچ دھ (۲۰) ہن انہاں اچوں ڈاہ (کافی نمبر ۱۶۰، ۱۶۳، ۱۸۵، ۱۸۸، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۵، ۲۱۰، ۲۵۵، ۲۶۶) اچ وچھوڑے دی کیفیات دا بھر پورا اظہار ہے۔

☆ اچ پھلوں بیج سڑیندی ہے تتی قول سڑی چک پیندی ہے (۱۶۰)

اٹھ کافیاں ۱۶۱، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۸، ۲۱۸، ۲۳۴، ۲۴۵، ۲۵۴ ”آس پئی تے یاس سدھائی“ دیاں علمبردار ہن۔ اے آون والے ملاپ دے گیت تے خوشیاں دے جذبیاں دا مترنم لفظی پیکر ہن۔ شاعر دے طریقہ موڈ کوں ظاہر کریندن۔

☆ اچ رنگ رخ تے ولایا ہے مٹاں ماہی ماٹھوں گھلیا ہے (۱۶۲)

☆ سوٹ شگون سہاندا ہے مٹاں سانول اساں دل آندا ہے (۲۳۴)

ایں ردیف دیاں ڏوکافیاں وعظ نصیحت تے توحید دے سو جھلے نال منور ہن۔

☆ سب سراسر ار قدم دا ہے اتھ دخل نہ محض عدم دا ہے (۲۲۵)

☆ ہک ہے ہک ہے ہک دی دم دم سک ہے (۲۶۸)

”دے“ کلمہ ندائیہ ہے جہڑا کہیں کوں اپنے پاسے توجہ یا کم کار اچ مدد ڏیو اون کیتے ڀو لیا ویندے۔

سرائیکی کلچر اچ اے ڏاڈھی گھاٹی یاری تے بے تکلفی دا سبیل وی ہے ترسمتیں زیادہ ڀولیندن۔ ۱۲

کافیاں (۱۵۸، ۱۶۵، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۷۲، ۲۰۳، ۲۲۲، ۲۲۹، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۳۹، ۲۶۳)

میں وائیں وا ٹھک وے (۲۳۹)

پہلے بھرتی ہوئے تھے وہاں پہلے سے تھے۔ (۱۳۵)

باب برہوں دا اڈس وے میاں جی (۱۷۰)

☆ پردیسِ بڑھوں ویدال اڑیاں وے یار ساڈیاں وطن کنوں دلیس سرٹیاں وے یار (۳۴)

۶۶ توں باجھ تھے سچ و بڑھے و دیار دل و س دو بھن آ نیرے دو یار (۴۱)

☆ کہ یار اسماں ول آؤن دی اج سچ کنوں اکھ پھر کے دو (۱۴۹)

34 در ماهی سرائیکی بہاولپور

آپے بار محبت چاہیم زی (۱۵۱)
 سو بٹا من اقرب ہوسدا زی (۲۳۵)
 بکے دید فرید خریدتیا (۲۶۷)
 پر مگر ہے ویس تمہارا پھرتے کہاں اداسی رے (۲۳۸)

انہاں کافیاں اچ ما یوسی دا اثر ضرور ملدے ، پر تا امید دی کوئی گلہ نہیں سمجھدی یونہی
انہاں واسطے دلی ڈھائی کوہتے تھل مارو بک پلسانگ ہے۔ کافی نمبر ۳۸، ۴۲، ۵۸، ۱۵۲، ۲۲۷
دی یار پال گلہ مہارتے اپٹیاں اندرونی کیفیات دایمان ہن۔ ”نیں“ مؤنث کلمہ ندا ہے ، نی وے دا
مطلب دی ڈیندے۔ کچھ علامتیں اچ وٹ چھوہر (اری لڑکی) لا لیا ویندے کچھ جاہتے ”ہو وٹ“
مصدر توں بکٹن والے لفظ ہن (تیرے لیے ہی) دا مفہوم وی ملدے۔ [۶]

☆ تہی فینہ دے پندہ اڑانگے نیں
☆ تول تلمیدی بیج سڑیندی
☆ ڈبکے عشق دے بڈکھڑے کھانے نیں
☆ پاروں ڈسدی جھوک ججن دی

(۹۸) ڈکھے ڈونگر اوکھے لائگھے نیں
(۹۹) جلدی تھئی پر بھات نیں
(۱۰۸) سر پھڑا ترڈے گاٹے نیں
(۱۳۵) کیوں رہساں اروار نیں

حضرت خواجہ سخیں ایس کیفیت کوں چاٹن - دل دے اندر جیڑھے آرے چلدے پئ
وندی چراٹ کوں وی سچاٹن انہاں دی فراقیہ شاعری ہک طرح دی خود کلامی ہے تاہم فن
شاعری دے لحاظ تال اے منہ مہاکڑیاں ادب عالیہ وچ اتنا اچا مقام رکھدین جو انہاں دی مثال
بیوں گھٹ مل سگھدی اے۔ [۷]

جے اساں کلام فرید دا گویز کروں تاں مجموعی تاثر ایہو ملدے جو او اپنے محبوب و سیب، شگتی ماتحتی کھے نال الا کر اپیں ڈکھ درد کوں share کریندن تے روحانی، نفسیاتی داروں کچھیدن دے "دو، یار، ڈی، رے، نیں، نی دے" ردیف آلیاں ۳۱ کافیاں ہن۔

"سائیں" جنوی پنجاب تے سندھ اچ بکثرت پڑیا دیندے۔ خواجہ سائیں نے چھ کافیاں
۱۰۲، ۱۰۴، ۱۱۶، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴) ایں ردیف اچ لکھن۔ حمید حیاں شاعر دی انکساری،
جت، التجاتے حاکم محبوب دی فوقیت کوں ظاہر کریندین

ہن دل بد لایم نر سائیں بگیا در دوں جہوا جھر سائیں (۱۴۲)

کسیں دلقے یا کالھ تے حیرا نگی تھیدی اے تے اجن چپتسی منہ وچوں ”عجب“ نکلدے۔ ہک

ترے ماہی سرائی کی بہاولپور۔

انہاں روایاں اچ جتھاں مقامی ثقافت، سمل، زبان دا کرچیا کچیا ہووٹ، روز مرہ دی چاشنی، تکیہ کلام دی جس ملدی ہے او ندے نال نال شعری آہنگ، سوہٹپ دے نر دے تصور ساکوں جمود دی جائے دھال تے حرکت آ لے پاسے و نچن کیتے مجبور کر بڈیندن۔ واقعی حضرت خواجہ درست فرمائے جو دیوان دی ترتیب احادیث تے اسماء الرجال توں اخذ کیتی گئی ہے۔ ایندی خولی اے ہے جو کروڑاں کافیاں وی لکھیاں و نچن تاں وی تندرینہ کھٹھسی۔ جیڑھے ویلے روایف ”ی“ ”آسی“ تاں ول ”الف“ دامنڈھ پدھج ویسی۔

حوالہ جات

- ۱۔ نجم الغنی، بحر الفصاحت، لکھنؤ، ۱۹۲۶ء، ص ۳۵
- ۲۔ ابوالاعجاز حفیظ صدیقی، کشاف تنقیدی اصطلاحات، اسلام آباد، ۱۹۸۵ء، ص ۸۷
- ۳۔ نواز شہانوی، شاعری دے گر، بکھر، ۱۹۸۷ء، ص ۳۸۴
- ۴۔ جاوید چانڈیو (مرتب)، دیوان فرید، بہاولپور، ۱۹۹۸ء، ص ۷۵ تے ۲۵۷
- ۵۔ جاوید چانڈیو، چونتریہویں کافی (مقالہ مشمولہ تحقیقی مجلہ ”سویل“ شعبہ سرائیکی، اسلامیہ یونیورسٹی)، بہاولپور، دسمبر ۱۹۹۵ء، ص ۲۵۷
- ۶۔ ڈاکٹر مر عبدالحق، لغات فریدی، بہاولپور، ۱۹۸۳ء، ص ۹۵
- ۷۔ ڈاکٹر مر عبدالحق، خواجہ فرید سائیں دے کلام وچ ترسمتا نویں روپ (مقالہ مشمولہ سہ ماہی ”پاکستانی ادبیات“ اکادمی ادبیات پاکستان)، اسلام آباد، ستمبر ۱۹۹۴ء، ص ۳۶-۳۴۵
- ۸۔ پکتان واحد خٹس سیال (مترجم)، مقابیس المجالس، لاہور، ۱۹۷۹ء، ص ۳۲۳

خواجہ فرید دی شاعری اچ مثنوی سیف الملوک دا اولڑاں

اجو کے ترقی دے دور اچ جیڑھے کم کار اساں آ کتن او ساڈے پو ڈاڈے تے دا
وڈیریاں دے بنیل جزیل تے ٹھہل پکے ایریاں تے پدھل ہن۔ انج اساں جیسو جتی وی ترقی کر
گیوں ایہ سموری ترقی ساڈیاں وڈکیاں دی بچ دھڑک دا کھیا وٹیا ہے۔ اسمائیں کوں گل لیدیاں
ماڑیاں، وٹو وٹکی دیاں مشیاں تے بے علم تے فن دیاں ایجاداں انہاں سھنائیں شہیں دا کھ نہ
کھ کم تے بن بنیاد ساڈے وڈکیاں دی پدھل اے جیڑھوں ہن آساں اپنی عقل تے سوچ سمجھ مال
بیا سوہنائیت، سنگاریے پنگاریے۔ اینکوں ایویں چانو جو اجو کی ترقی یافتہ دنیا ساڈے وڈ وڈیریاں
دے کیتے پورھے دا کھیا ہے۔ گزریل وقتاں دے ہک پڈھڑے ایرانی چٹ دی ولدی من کوں
لگدی اے (جیں اپنے بڑھے وچ نواں ون لیدے ہوئے بادشاہ کوں ڈتی ہئی) بادشاہ دے
بھٹن تے اوں آکھیا ہا :

”جیڑھے ون آساڈے پو ڈاڈے رہائے ہن انہاں دا پھل اساں کھا دے تے جیڑھے ون ہن
اساں ریسوں انہاں دا پھل اندر نسلان کھاسن“

علم تے فن دیاں اجوکیاں ترقیاں اساڈے وڈ وڈیریاں دے لائے وٹاں دا مٹھا میوہ ہن۔ جنہاں
دے طفیلوں اساں اپنے وڈیریاں دے تھورائیت ہسے۔ کھ سیانے سوڈھے اپنی ہٹل تے جزیل
شمیں کوں بالکل اپنی ہٹ تے جڑت سمجھدن تے این ہٹ تے جڑت دے منڈھلے سو جھلے تے
سوچ سمجھ دی سدھی یا پٹھی شارت یا ان معلوماں اولڑاں جیڑھا انہاں دے وڈے کم دا منڈھ
ہٹے اوٹکوں منڈ دا تاں ای ہیک گھدے۔ ایہا انہاں دی بھل اے تے ماڑی چالھ اے۔

عرب شریف دے ہک وڈے ناں آلے شاعر ابو العلاء المعری دے ناں آہدن جو اوٹکوں اپنے علم
تے ادب تے وڈا مان ہا۔ ہک ڈیہاڑے اوں کنوں ہک نویں نویل چھو کرے پچھیا کیوں چاچا سیں
ایہ شعر تہاڈا ہے

وانی وان کنت الاخیر زمانہ - ولات بعالم تستبطیعه اوائل
(تو نے جو میں دنیا دے مہاندے لوکاں دے بعد جمیا چایاں پر جیڑھے کم میں آن کتن میں توں

اچے آوٹ آئے نی کر سچے)

ابو العلاء ولدی ڈتی "ہا"۔ چھو کرے آکھیا چاچا سہیں اپنے وڈیرے تاں جے دے
 اٹھادی حرف بنا ٹھہرا گئیں۔ بھلا تاں انہاں وچ دادھا گھانا کر سمجھو۔ شیخ دی ایسہ گالھ سُن
 ابو العلاء ہے شہم تھی گیا۔ ایں گالھ اچ کوئی شک نی جو اجو کے دور اچ وڈے وڈے کم تھن تے
 ایسہ علمی ادبی تے فنی ترقی اچ اچھے کماں کوں پنے حیدر اگزریل وقتاں اچ تاں تھاں ای کیہنی
 پر ول وی اساں ایں گالھ کوں نہ بھلوں جو اساڈے اے ہان ساڈیاں اے کامیاں ساڈے
 وڈکیاں دیاں کیتیاں کرتیاں تے بد عمل ہن۔ انج ساڈے سیانے سوڈھے جیڑھے ایں گالھ کوں
 نہیں منہ دے او یا تاں اپنیاں ان کھٹ کامیاں اچ اچھے مست ہن جو منڈھ کوں ای و سر ویندن
 یا انہیں کوں سکھ برادر دی نہیں چاندے۔ ایسا بھل پرانے وقتیں دے کچھ دانشوریں کوں وی
 ہئی۔ اجو کے دور دے ڈھیر سارے پچادھی کھوجیاں تے سیانیاں تاں ایں گالھ کوں پلے چا
 پدھے پر ایسہ گالھ ہے ڈاڈھی ماڑی۔ اخلاق تے مذہب جنہاں لوکاں دا منڈھ پاند اے او اپنے
 کماں کاراں تے کارنامیاں اچ وڈ وڈیریاں دے جے کوں منہ دے :

نام نیکو رفتگاں ضائع کمن
 تا نماں نام بیعت برقرار

دے اصول موجب انہاں گالھیں کوں منٹ اپنی وڈائی سمجھدن۔ ہیں گالھ کوں اہوں تے
 ٹریندے ہوئے اساں ڈوں اچھے سیانیاں دا ذکر کریندوں جیڑھے جو سرائیکی زبان تے ادب دے
 سمجھ تے چندر ہن۔ ہک تاں سرائیکی شاعری دی من بھاندی صنف کافی کوں ایں چاتے جو
 آسمان تے ونج کھڑائیں دل جتھوں اوں سو جھلا پاتے اونکوں دلوں مٹیں۔ ہیں پاروں اللہ عزت
 ای ڈوڑی کیتی اے یک نموز دی لکھے۔ پہلے سیانے دا ناں تاں ہے مرحیت لطف علی بہاولپوری
 اللہ دی بھک ہووس تے انہاں دے کلام اچوں فیض پاوٹ آئے ڈوجھے بزرگ ہن حضرت
 خواجہ غلام فرید چاڑانی۔ خواجہ سہیں دادیوان جیڑھا جو ہک ان ٹلی شے ہے ایویں سمجھو جو
 مولوی لطف علی سہیں دنی مثنوی دا اولڑاں ہے جیہکوں خواجہ سہیں آمانا کیتے۔

”بعد ازاں حضور خواجہ بقاہ اللہ تعالیٰ بقا نہ فرمودند کہ در ابتدا میں سودا
 طالبان راہ را مانند کلام سیفیل کہ تصنیف لطف علی شاعر است دیگر
 ہیچ کلام پر ذوق نظر نہ آید پس در ابتدا میں حال یک یک جزو از سیفیل درودو

کہہنڈہ یاد مہی کمر دم " (مقابیس المجالس فلسفی جلد چہارم صفحہ ۲۷۵)
 انہاں ڈوہاں بزرگیں دے ادھ سو سالیں دی و تھی ہے کیوں جو لطف علی سکں ۱۱۲۹ھ اچ جائن
 تے خواجہ سکں ۱۲۶۱ھ دے جموڑ ہن جس آلی گالھ ایسہ ہے جو سخن پیالے انج انج ہونڈ دے
 باوجود ڈونہائیں واکلام ہک بے دیاں بھانداں ڈیندے تے رلدے ملدے۔ حضرت خواجہ سکں
 اپنے رنگ اچ اوہو کچھ آکھیے جیڑھا کچھ سیف الملوک اچ ہے تے جیڑھا کچھ خواجہ سکں دے کلام
 اچ ہے اونڈیاں بھانداں مثنوی ڈیندی اے۔ جے مثنوی تے دیوان کوں رلاتے پڑھوں تاں
 مولانا روم دے آکھن موجب :

ہست قران در زبان پہلوی

پر گالھ اے ہے جو قرآن شریف اچ تے مثنوی اچ پولیاں دا فرق تاں ہے۔ انہاں اچ
 تاں ایسہ گالھ دی کینی۔ خود خواجہ سکں واکلام "خیر الکلام ما تل و دل" دا سوہنا نمونہ ہے۔
 خواجہ سکں جیڑھی صنف کوں دٹھے تے اچیتے ٹوریے اوندے اچ گنجائش ای اپیں اختصار دی ہے
 پر مولانا اپنی دل بھاندی بحر اچ جیڑھے منظر داوی فوٹو چھکے، نقشہ لیکھے تے بھیاں بھیاں گالھیں
 کوں کوں اپنے رنگ اچ رنگ ڈکھائے تے لکھ سٹوائے گزریل ویلے وقتاں دے شاعراں اچ
 اٹھی جس نی لھدی۔ تے جے امدڑ وقتاں اچ کہیں ایو جتی پاں ماریاوی سسی تاں اوہو کوئی شاعر
 نہ ہوے کوئی جادوگر ہوے۔ تلے کچھ اٹھیاں مثالیں لکھدوں جنہاں اچ لفظاں دی، معنیاں
 دی تے فن دی رلت نظر دی اے۔ کیوں جو خواجہ فرید سکں خود فرمائے سیفل نامے دے بعد
 شاعری بس اے۔ ہیں گالھوں خواجہ سکں نیچرپ اچ مثنوی کو زبانی یاد کیتا ہا۔ ایسا وجہ ہے جو
 خواجہ سکں دے کلام اچ مثنوی دا اولڑاں پوندے۔ شاعری دے آپوائے دگ تے ٹرن پاروں
 توئے جو ڈونہیں سیانے اپنی اپنی چاہ تے اپنی صنف دے سو جھل بھہ ہن پر کیوں جو خواجہ سکں
 سیفل نامے آلا دگ پکڑیے ہیں پاروں سیفل نامہ سچے سرائیکی ادب دا بھہ ہے تاں دیوان فرید
 چندر ہے۔ جے دیوان فرید اپنی چاہ تے بھہ ہے تاں دل سیفل نامہ چندر ہے۔ جیڑھی جس
 رس تے ڈکھ درد لطف علی دے کلام اچ ہے اوں جس رس کوں ڈکھ درد کوں خواجہ سکں اپنے
 کلام اچ رلائے۔ خواجہ سکں دیاں ساریاں کافیاں اچ ایندا اولڑاں صاف پوندے۔ دنگی دے
 طور تے ڈوہیں سیانیاں واکلام آپ چا پڑھو جیڑھا جس رس اچ تے ڈکھ درد اچ ہک ڈونجھے دا
 اولڑاں ہے مثنوی سیفل ملوک دی ہک بحر :

ڈے پیغام صبا کوں سیفل بہہ رودے غم کھاوے
 تاکہ جھن دی غالب دل وچ، پل پل ساگ چوہاوے
 تھی لاچار ہمار بدن، شہ شوقوں قدم اٹھاوے
 باجھوں غار، پہاڑ، پتھر دے، اتھ کچھ نظر نہ آوے
 جاں ہک گھیر دگھیر کنوں شاہ، نکلتا مار غوطاوے
 سیفل صاف صفہ ہک ڈٹھا رود اتوں وچ راوے
 عالی شان جوان جڈاں جولان سیٹی اوتھ آوے
 طاق ڈٹھوس درناک صے دا عبرت بہوں اٹھاوے
 درماندے دروازے تے کھڑ کیتے سخت ہلاوے
 صاف صے توں ولدا ہرگز مول اواز نہ آوے
 کر کاوڑ در مارے کوں کھڑ مارے مرد کلاوے
 طاق ڈٹھا چوطاق زمیں تے ڈیکھ زمیں ددھکاوے

خواجہ فرید سیں دی ہک کافی :

تتی رو رو واٹ نہاراں	کڈیں سانول موڑ مہاراں
جیں کارٹ سو سختی جھاگی	پھراں ڈوہاگی دیس بیداگی
جیدیں ڈیکھاں سانول ساگی	تھیواں باغ بہاراں
یار بدوچل ڈسم سولڑا	جیدے سانگے مائیم تھلڑا
خان پٹلڑا نہ کر کلہڑا	توں سنگ چانگے چاراں
جیں ڈینہہ یار اساں توں نکھڑیے	میندھی روپ ڈکھائے بکھڑے
ڈسدے سرخی دے رنگ پھکڑے	دگھریاں کجل دیاں دھاراں
من من منتاں پیر مناداں	ملاں بگول تعویذ لکھاواں
سڈ سڈ جوشی پھالاں پانواں	کردی سنون ہزاراں
خواجے پیر دے ڈیاں چھنے	جے او ڈینہہ اتھائیں بھنے

ڈیکہ ملک پرواز تھیں دی، ملاز قدی ہوندا۔
 چھوڑ وطن ہک روئدے ہوندا، درد کنوں کر لوندے
 گنڈ اوئدے، گنڈ کھوندے ڈونہیں گنڈ دھوندے
 سچ کنوں سراندیپ وچالے، ڈونہہ ڈانویں صعب اوئدے
 ہر ہر گل تے بھوندے بھورے، ہر گل کوں بھوندے
 لطف علی کنی شاد تھئے کنی اجنٹ توئیں غم کھوندے

خواجہ سہیل دی کافی :

کاں کو کو کر کر لوند اے	کوئی قاصد یار دا اوئدا اے
رت ساوٹ دی ڈونہہ ملہاری	باد شمالی رکن رمن جاری
ہائی لائی کھپ پھلاری	کرڑ کنڈا سب بھوند اے
آئی آس تے یاس سدھائی	جھڑ بادل آ جھڑ مڑ لائی
اجڑیاں جھوکاں خنکی چائی	غم ڈر ڈر لک پوند اے
مینہ بدسات خوشی دے ویلے	چھیڑن چھیڑو چھاگ سویلے
آپے دلبر کیتے میلے	جیں بن جی تر پھوند اے
ہے ریحان اے تھل دے ڈاہر	کل گل ڈسدے احمر اصفر
ڈکھ کشالے گزریے یکسر	سکھ رگ رگ وچ دھوند اے
ڈکھ ڈوہاگ دا وقت دہایا	بھاگ بھاگ دا ویلا آیا
یار فرید اگنٹ پوں پایا	ہار سنگھار سوند اے

سیف الملوک :

آیا دیو کلانسر چڑھ کے ہدھ بحر دیاں دھڑیاں
 اوجاں ، موجاں ، فوجاں اوئدیاں تھی بداند کھڑیاں
 چنگل پا سنگل گھت دل چٹ پٹ چوکیاں اڑیاں
 دیویں دہشت ناک ڈٹھیاں پر شور اکھیں او پریاں
 ایں طرفوں طوفان صفت دھرک پیل کرن شہ پریاں
 دہشت کھا نہ مڑیاں ہرگز پریاں ڈاڈھیاں لڑیاں

و جوں دانتیں مینہ پوون جس طور چٹیاں پھلجڑیاں

نوحہ شری کافی

پردیس ڈھونڈیدیاں دے یار ساڈیاں وطن کنوں دلیس سڑیاں دے یار

خبر نہیں انہاں کھلیاں لوکاں تیغاں تیز برہوں دیاں لوکاں

درد منداں سر کھڑیاں دے یار

جے تیں موت کریم ہلا ڈیکھاں ہال اکھیں دے شالا

شرارم شہ پریاں دے یار

ڈکھ کے چالیں یار جھنڈیاں ناز خراماں من موہن دیاں

کھاں روہیں وڑیاں دے یار

میں جھیاں میڈیاں سوٹھ سیلیاں ناز البیلیاں راج گھیلیاں

تھیاں دیوانیاں چریاں دے یار

خواجہ سمن دی اے کافی سیف الملوک دے لفظاں ہال تے معنیاں ہال رلدی اے۔

سیفل ملوک :

سوز ستوہ اندیشہ بہتا کیتس برہ حوالے

جگر فراق الم غم بے حد ہو رہزار کشالے

بر بے آب بر آب اکھیں ڈکھ ڈیون ڈونگر کالے

کر گرزاٹ گورن کچھ دوروں ڈیون سے ڈکھالے

سیفل سے دل کھاوے رووھے روہ پتھر پڑتالے

تھیں کھریاں تھیں پک پرزے چھلکن چھلکن چھالے

خواجہ سمن دی کافی :

روہ روہی راوے رلدی منت قدم قدم تے بھلدی

کڈی تھک پھندی کڈی چلدی ہن سانول یار وہر کر

روہی راوے روہی رولیس نس گیا کرہوں قطار

ڈنہہ ڈکھاں دا ڈونگر ڈسدا رات غماں دی غار

ترے ماہی سرائیکی بہاولپور

ہو سنویں لفظاں تے معنیاں دی ایسہ ہاں بھی مثال اے
سیف الملوک

واہ بیہنی وچ میسر سوہندی بول دلیں برمائے
وصف لکھیں دی کون لکھے ول والہ فہم و نجائے
کھمالہ کچھ کرے نہ تالہ حکمی مردوں مٹھائے
پھلوالے ڈے جھالے جھولن حلقہ ہاں مائے
ہر والے دی نوک جگر وچ چانپ کلی چھپکائے
ہار سوہنس نو لکھا گل وچ نو لکھ جنہاں لکھائے
نک دی نتھ بلن وچ لکھوں آن پتنگ پھمائے

خواجہ سمن دی کافی

ہگوڑھیاں اکھیں سدا متوالیاں رت پیوٹ کان اپاہیاں
کرن نہ تالے موہن مالے میسر بول اتے کھمالے
کیا پھلوالے کیا والیاں

ایسہ ہو سنویں لفظاں تے معنیاں دی تر تھی مثال اے : سیف الملوک

م بے پر آب اکھیں ڈکھ ڈیون ڈوگر کالے
سیفل سے ول کھاوے رودھے روہ پتھر پڑ تالے
تھیں کھریاں تھیں مپ پرزے چھلکن مٹھلکن چھالے
چھالے ٹرن نہ ڈیندے پڑوے پیریں قاتل کرے
دلبر دے دیدار ہاں دلدادہ پلک نہ جترے

سیف الملوک دے بعد خواجہ سمن دا کلام ڈیکھو :

چاک مہیدا آ وڑ وڑھے

کھیزے بھیزے رکھن بھیزے

کپڑے لیر نتر دو گیا ہار سنگھار مساپ کجل
نازک ناز نگاہ بچن دے عشوے غمزے من موہن دے
لگڑے کاری تیر دو سے سینے بل بل چھدے پھل

اُکھ لے چالیں یار جھٹ دیاں باز مخراماں من موہن دیاں
 کھاں روہی وڑیاں دے یار
 میں جیماں میڈیاں سو منہ سیایاں باز الہیاں راج کہیاں
 تھیاں دیوانیاں چریاں دے یار

دیوان فرید خواجہ سکں دے ہوند نہیں چھپے تے دل دل چھپے ہر داری ایدی سانہ
 سنبھال تھیدی رہ گئی اے۔ سرائیکی زبان دے خاص اکھریں (جیڑھے ہوں ویلے تیں نہ جڑے
 ہن) دیاں خاص کیاں خامیاں ایں زبان تے ادب دے شوقین تے خواجہ سکں دے محبتی خواجہ
 سکں دے کلام کوں حفظ کرتے سمجھدے رہ گئے۔ پر مثنوی سیف الملوک کوں حالی تیں ایر
 مقام فی ملیا۔ زبان تے ادب دے گہناں پاروں تو نہیں جو منڈھ لا اچ ای ایدی بل بل پئے ہی
 ہئی تے پنجاب دے چھپیدڑاں اینکوں دلا دلا چھاپا۔ پر کیوں جو پنجابی سرائیکی زبان نہ چاندے
 ہن ایں ساگوں انہاں کم کوں دہلی رکھیا۔ جید نتیجہ اے نکھتا جو مصرعے نال مصرعہ نہ رلدا ہا
 اے وجہ ہے جو سرائیکی زبان دیاں اے ڈو سوکھڑیاں لفظی تے معنوی اعتبار نال ہک ہے نال
 بیوں رل دیاں ہن۔ ہک دے غلط چھپن پاروں انہاں ڈوہاں کوں آپت اچ فی رلایا گیا۔ انہاں
 ڈوہائیں سوکھڑیاں کوں ایں طرح رلاوٹ چائن سچائن تے سسجھن ہک دی ودھکی تے ہے دی
 کھکی مطلب فی (کیوں جو انہیں وچوں ہر ہک باکمال، شاعری دے انج انج اصناف اچ لکھے تے
 ہر ہک اپنی اپنی جاہ تے ہک جدا ناں تے مقام پیدا کیتے) پر میڈے آکھن دا مطلب اے ہے جو سو
 سالیں دی دتھی ہووٹ دے بعد دی ڈوہائیں اچ بیوں نفاست تے سوہنپ نال ہک ہے دا اولڑاں
 پوندے۔ سعدی ج آکھے :

نام نیکو رفتگان ضائع کن تا مماند نام یکت برقرار

(اے مضمون بشیر احمد ظامی بہاولپوری مرحوم دے سرائیکی زبان بارے جھپیل اردو
 مضمونوں دے مجموعے "چہرکے" وچوں گدھا گئے جیڑھا انہاں خود اگست
 ۱۹۶۶ء وچ چھپوایا ہئی)

دیوانِ فرید

میکوں یاد پوندائے جو پہلے پہل میں دیوان فرید داکم معتبر نسخہ پشاور یونیورسٹی دی لاہور بری وچ ڈٹھا ہئی۔ ایہ شاید ۵۳ء یا ۵۴ء دی گالھ ہے ایہ نسخہ مولوی عزیز الرحمن صاحب دا مرتب تھیا ہو یا ہائی۔ جید ہے سرائیکی متن دے نال نال اشعار دا اردو ترجمہ تے حاشے اچ سرائیکی دے مشکل الفاظ دی تشریح وی ڈٹی گئی ہائی۔ ایس نسخے دی تقطیع، ضخامت تے جلد بندی بالکل اینویں ہائی جینویں جو امتیاز علی عرشی مرحوم دے مرتب تھئے ہوئے نسخہ دیوان غالب دی۔

پشاور والے نسخے تے خان عبدالقیوم خان وزیر اعلیٰ صوبہ سرحد دے دستخط تے مہر ہائی۔ ایس نسخے دی زیارت دے بعد دیوان فرید تاں بہوں واری چھپائے۔ بھلا مولوی عزیز الرحمن دے مرتبہ نسخے دی زیارت نہیں تھئی تے تاں اوکھوں دستیاب تھئے۔ الحمد للہ کہ خواجہ غلام فرید سکس دے دیوان دا نسخہ مرتبہ عزیز الرحمن اچ میڈے سامنے ہے۔ جیکوں سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور شائع کیتے تے جاوید چانڈیو نے ایس نسخے کوں بہوں محنت تے کاوش نال، مختلف نسخیاں دے تقابلی مطالعے تے وڈی ریسرچ دے بعد شائع کیتا اے۔

سرائیکی ادبی مجلس دے ایس نسخے دا متن تاں اوہو ہے جیہڑا مولوی عزیز الرحمن صاحب دا ہائی۔ بھلا تقابلی مطالعے دے بعد متن اچ جتھاں جتھاں اختلاف پاتے دیندن یا کثامت اتے املا دے غلطیاں ہن انہاں دا انج ذکر کیتا گئے۔

زیر تبصرہ دیوان ترائے حصیاں تے مشتمل ہے دراصل اے ترائے حصے نہیں ترائے کتاباں ہن۔ پہلے حصے اچ دیوان فرید۔ مطابق متن مولوی عزیز الرحمن شائع کیتا گئے تے دیوان دا بھرپور تحقیقی جائزہ گھدا گئے۔ ایہ حصہ تقریباً ڈھائی سو صفحات تے مشتمل ہے۔ ایس حصے اچ مرتب نے بہوں محنت کیتی اے۔ تے پنجاہ صفحیاں دا طویل مقدمہ لکھیا۔ جیدے اچ دیوان فرید دی زبان تے مختلف لسانی اثرات دا جائزہ گھدا گئے۔

خواجہ غلام فرید دی وفات ۱۹۰۱ء اچ تھئی۔ انہاں دی وفات دے قریب ترین جہڑا دیوان چھپائے او اسرار فریدی معروف بہ دیوان فریدی دے نال نال شائع تھیا ہے۔ چنانچہ کتاب دے ڈونجے حصے وچ ایس قدیم ترین نسخے کوں سامنے رکھ کے دیوان فرید مرتبہ مولوی عزیز الرحمن دا

تقابل ملایو کیا ہے اس تقابلی مطالعے دے انتاف کوں کچھن کیتے جدید علمی طریقے تے چارلس مرتب کیتے گھن۔ ایہ حصہ نوے صفحات تے مشتمل ہے۔

کتاب دے ترجمے سے اچ سرائیکی زبان دے مشہور محقق ڈاکٹر مر عبدالحق مرحوم دی مرتبہ لغات فریدی شائع کیتی گئی اے۔ بھلا جاوید چانڈیو صاحب اس لغت کوں وڈی تحقیقی نظر نال لغات فریدی تے سرائیکی لغات نویسی دا بھرپور جائزہ گھن کے شائع کیتا اے۔ الغرض دیوان فرید محض ہک کتاب نہیں۔ ایہ تھری ان ون یعنی ترائے کتاباں دی ہک کتاب ہے۔ جیکوں بہوں کاوش تے محنت نال مرتب کیتا گئے۔ اے کتاب جاوید چانڈیو انچارج شعبہ سرائیکی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور دا ایجنٹاں کارنامہ ہے جیہیں تے عموماً یونیورسٹیاں پی ایچ ڈی دی ڈگری ڈیندے راہندن۔

ترائے کتاباں دی ہک کتاب دے شاید ڈوایڈیشن چھاپے گھن۔ ہک اعلیٰ کاغذ والا جیہیں دی قیمت = / ۳۰۰ روپے تے عام کاغذ والا جیہیں دی قیمت = / ۲۰۰ روپے۔ آپوں جان انہاں ایہ قیمت گھٹ رکھی اے تاں جو کتاب ہر ہک تائیں پہنچ سکے۔ ایندے اچ کوئی شک نہیں۔ کتاب اپنی محنت دے پوروں اس کول ودھ قیمت دی مستحق ہے۔ سرائیکی وسیب دے پڑھن والے بہوں گھٹ ہن۔ بھلا جو خواجہ صاحب دی محبت دے اسیر انہاں دیاں کافیاں دے عاشق بہوں زیادہ ہن۔ ایندے اتفاقاً اے کہ انہاں دے دیوان دا موجودہ نسخہ ضروری توضیحات نال سستاتے سوہنا چھاپا ونجے۔ تاں جو سرائیکی وسیب دے نال نال جتھاں جتھاں وی خواجہ صاحب دے عاشق راہندن انہاں گوشیاں تک پہنچ سکے۔

خواجہ سمن دے کلام کوں سرائیکی وسیب اچ اوہو حیثیت تے اہمیت حاصل ہے جہڑے دیوان رحمن بابا کوں پشتون علاقے اچ، وارث شاہ کوں پنجاب اچ، میاں محمد کوں پوٹھوار اچ تے شاہ لطیف کوں سندھ اچ۔ کیوں جو انہاں صوفیائے کرام داسر چشمہ ذات الہی دا عشق ہے۔

خواجہ فرید دی شاعری کوں بہوں محنت تے کاوش نال جدید انداز اچ مرتب کر کے شائع کرن دی اس پہلی کوشش کیتے اس کتاب دے مرتب جناب جاوید چانڈیو تے ایندے ناشر سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور مبارکباد دے مستحق ہن۔ اے کتاب سرائیکی ادب تے خواجہ فرید دی شاعری دے شائقین کیتے ہک نایاب تحفہ ہے جیکوں ہر لاہوری وچ موجود ہوونا چاہیدا اے۔

(پروفیسر محمد نذیر دریشک دے دیوان فرید اتے فتوحات فریدیہ تے اے تبصرے ریڈیو پاکستان دیرہ اسماعیل خان دے سرائیکی پروگرامیں وچ نشر تھئے)

فتوحات فریدیہ

پاکستان واکھڑا باذوق شخص ہے جنہیں سرائیکی زبان دے صوفی شاعر خواجہ غلام فرید سائیں ہو ریں داناں
نہیں سنیا۔ انہاں دیاں کافیاں دلاں دے تارایتویں ہلاڈیندن جو لوں لوں وچ سے تے تے اناں پھیرن تے اکھیں چوں
رت دے بنجوں ترسن لگ پوندن۔ ایسہ صاحب درد شاعر کتنی قد آورتے ہمہ جہت شخصیت د مالک ہے۔ ایں دی
اج تائیں پوری سچاں ہنسی دنیا تاں چھوڑد خود سرائیکی وسیب دے صاحب علم لوکاں کوں وی کافی نہیں۔ سرائیکی
اولی مجلس بہاولپور ساڈے شکرے تے مبارکباد دی مستحق ہے جنہیں خواجہ سمن دی شخصیت تے انہاں دے کلام و
پیام دی اشاعت دا آغاز کیتے۔ ایں سلسلے دی پہلی کتاب سرائیکی مجلس دے مرتبہ ”دیوان فرید“ اتے ایں ریڈیو
توں تعارف تے تبصرہ نشر کیتا گئے۔ انج دی مجلس وچ اسان خواجہ غلام فرید سمن ہو ریں دے فارسی رسالہ ”فوائد
فریدیہ“ دا تعارف کرویندے ہیں حید اسرائیکی ترجمہ ”فتوحات فریدیہ“ دے ناں نال میر حسان الحیدری چانڈیو نے
کیتا اے تے سرائیکی اولی مجلس بہاولپور نے اینکوں سوہنا چھاپ کے شائع کیتا اے۔

تصوف دی کہیں فارسی کتاب دا ترجمہ اردو جہیں وسیع تے ترقی یافتہ زبان وچ کرن وی بہوں اوکھا کم ہا۔ بھلا
سرائیکی وچ تاں بہوں اوکھا لگدا اے بھلا مترجم موصوف نے جیہڑے ڈوہاں زبانوں تے کامل عبور رکھن دے علاوہ
تصوف دے رمزاں دا پورا پورا ذرک رکھیدن ایں ترجمے وچ اپنی کمال مہارت دا ثبوت ڈتے۔ میں تاں ایں
رسالے دی تقریظ دی فارسی اتے ترجمے دی سرائیکی دا تقابلی مطالعہ کر کے حیران تھیاں۔ کہ مترجم نے کیڈی جان
کھپا کے ایں پتھر کوں پانی کر ڈتا اے۔ ذرا تاں وی سنو۔۔۔
فارسی آہدی اے :

”منت و سپاس خداوندے راکہ ذرہ خاک را از قدرت کاملہ خود ادراک عطا نمود و خاک نشینان نشیب ارضی را بر
ذروء افلاک مختار نمود۔“

ہن سرائیکی ترجمے دا حسن ڈیکھو :

”شکراتے تھورا اوں مالک سمن دا جیئیں مٹی دے ذرے کوں اپنی باکمال قدرت نال چان سچاں اتے لہ گھن دی سچھ
ڈتی ہے اتے مختیار ہالیں۔“

ایسہ تاں تقریظ نگار اللہ بخش اعوان ہو راں دی فارسی تقریظ دے سرائیکی ترجمے دا تھولا جیہاں نمونہ ہے خواجہ
صاحب دے اصل رسالے دے ترجمے دے اوکھاں دا تاں اندازہ لاسگھدے ہو۔ ترجمے دے ایں تھولے جہیں
ذکر دے بعد میں خواجہ سمن دے اصل رسالے دا تعارف دی مترجم میر حسان الحیدری صاحب دے مقدمے کنوں

”فوائد فریدیہ“ خواجہ غلام فرید سکی ہو ریں دا تصوف دے موضوع تے ہک مختصر رسالہ ہے۔ لیکن اسے موضوعات دے تنوع دے اعتبار نال ہک جہان معنی دا اپنے اندر رکھدے۔ اے رسالہ خواجہ صاحب نے اپنے زمانہ طالب علمی وچ لکھاتے شریعت تے تصوف تے مختلف اہم تصانیف دا مطالعہ کرن دے بعد انہیں دا عطا ہوا ایس تصنیف اچ جمع کر ڈتا۔ ایسہ کتاب ۱۲۸۴ھ مطابق ۱۸۶۷ء پایہ تکمیل کوں پہنچ گئی ہائی۔ بھلا اپنی تصنیف دے اثنا دیرہ ور ہیں (۱۸۹۵ء) دے بعد شائع تھئی۔ تصنیف دے لحاظ نال ”فوائد فریدیہ“ کوں حضرت خواجہ علیہ الرحمۃ دے سارے تصانیف کولوں اولیت دا درجہ حاصل ہے۔

خواجہ صاحب کوں اپنی اے مختصر مگر جامع تصنیف بہوں پسند ہائی تے اپنے حلقہ اثر اچ ایندے مطالعے دے تلقین فرمیںدے ہوندے ہن۔ صاحب مترجم اپنے تحقیقی مقدمے وچ فرمیںدن :

”کتاب دا موضوع صرف تصوف اتے مسائل تصوف نہیں بلکہ ایسہ مختصر کتاب مختلف قسم دے مذہبی فقہی، روحانی، تاریخی، نظریاتی، قرآنی، فلسفیانہ، مابعد الطبعیاتی، علمی، ادبی اتے متصوفانہ مسائل، نکات، فتاویٰ تے معلومات دا انسائیکلو پیڈیا ہے۔ ایس مختصر کتاب اچ ہر اکوں فتوحات مکیہ، فصوص الحکم، الانسان الکامل، کتاب الصوفیہ، کتاب اللمع، رسالہ کشمیریہ، عوارف المعارف، احیاء العلوم، کیسائے سعادت، کشف المحجوب، مشکوٰۃ مولانا روم اتے بہاں اہمات اکتاب دا خلاصہ تے حسین امتزاج ملسی۔ اینویں لگدا اے جو حضرت خواجہ صاحب نے انہاں کتاباں دا مطالعہ کرن دے بعد مختصر، مدلل تے جامع نوٹس تیار کیے ہن جنہاں کوں انہاں نے ”فوائد فریدیہ“ داناں ڈتا۔ انہاں رنگارنگ موضوعات دے کچھ عنوانات اے ہن۔ وحدت الوجود، حقیقت رسالت، تخلیق کائنات، مختلف جہان، عالم بالا دے حقائق، اربع عناصر، ملائک، جنات، شیاطین تے حقائق۔ ایر قسم دے ۲۰/۲۲ عنوانات مترجم گنوائن فوائد فریدیہ دا آخری تے سب توں طویل باب وحدت الوجود تے ہے جیہذا خواجہ صاحب ہو ریں دا پسندیدہ موضوع ہا۔

فوائد فریدیہ تے اوندے سرائیکی ترجمہ داناں ”فتوحات فریدیہ“ دی ایس پاروں رکھیا گیا جو حضرت محمد الدین ابن عربی رحمۃ اللہ علیہ دی معرکۃ الآراء تصنیف ”فتوحات مکیہ“ نال اینکوں نسبت خاص ہے۔

خواجہ صاحب دا ایسہ رسالہ انہاں دے کمالات علمی دا ہک شہ ہے۔ ورنہ بقول میر حسان المیدری مترجم موصوف ”خواجہ علیہ الرحمۃ اپنے دور دے سارے مروجہ علوم و فنون دے فاضل تے یکتائے روزگار ہن۔“

دل آہدا اے جو اصل کتاب داسرائیکی اقتباس پیش کراں بھلا کالھ بہوں لمبی تھی ویسی سنن والے بازوق حضرات خود ایس کتاب دا مطالعہ کرن تے ایندے علمی معلومات تے ادبی لطائف کنوں محفوظ تے مستفید تھیں۔

خواجہ غلام فرید
علامہ طالوت مرحوم

پو آتشہ

حضرت خواجہ غلام فرید علیہ الرحمۃ دی کافی تے علامہ عبدالرشید نسیم
المعروف طالوت ملتانی طبع آزمائی فرمائی ہئی جیڑھی پھوں مقبول عام تھئی اے
کافی صنعت ”ذواللسانین“ وچ ہے حضرت خواجہ دی کافی دا مطلع اے ہے :-

”برہوں باری پرو چل دے بیاباں دشت رلوائے“

چناں گشتم ضعیف از غم کہ اکنوں نیست یارائے
برہوں دا بار ہے باری اتے زخم ہجر کاری
چوں کردی ہک نظر بر من رہودی جان و دل از تن
مم پیر خراباتی ، منم رید خرافاتی
جے تیکوں یار دی ہے سک ، تاں پکچے اوکوں جو ہے ہک
تیز پے عاشق تھئے بے خود رہی اپنی نہ کچھ سدھ پدھ
بہار آئی ہے مستانہ ، مگر ساقی تاں اے جاناں
نمی دارو بہ سے خانہ ، نہ سرخ آب و نہ مینائے

نسیم آساں شدہ مشکل بیا ایں جامشو بے دل

ہل گھر وچ گیوسے مل تھئے ولد ارہمسانے

عاشق بزدار

جھوگی

ساہ دی سولی جھوٹے جٹ
سینے سک دی ساگ
لوں لوں سگری شوق دی خوشبو
پیت پتل دے وانگ
پیلے پتھرے ویس پر یں دے
متھے تلک سیندور
دل وچ رمزدی خجری وچے
رگ رگ تار تنبور
باہر تن کول دا چھڑ چھمبھے
اندر ہلدی مچے
چیتے شام دی مرلی وچے
من وچ رادھا نچے
اکھیں وسے رت ساون دی
تھوڑیں ہاڑا سیک
چولے چنگ لگی کوئی اینجھی
دامن وچ سوچھیک
پیریں روزی دی ہے جھانجر
ہتھیں خالی کا سے

نہ دولت نہ زردے طالب

اساں ساہ دے پیاسے
سارے جگ دے سنگتی اساں
ساڈا کوئی نہ ہیلی
نہ کوئی حال و نڈا ساڈا
نہ کوئی سنگ سیلی
نہ کوئی آسن نہ کوئی جھمڑی
اچڑیاں جھوک جھیراں
نہ کوئی آس وسیلہ ساڈا
حالت حال فقیراں
جاہ جاہ نازنیاں پھوکوں
گھر گھر دے وچ خوشیاں و نڈوں
عمرادے ڈکھ درد رنگوں
اساں کھے نت پردیسی
خوابیں دے و نجرے
خوابیں دے وچ جھوکاں آون
وسدیاں رسدیاں جھوکاں
اساں پیر فرید دے جوہگی
کل دی آس دا جیون جیدوں
”مولا جھوکاں پھیرد سیسی
ساراروگ اندر داویسی“

ایہ کل دی گالھ اے میں خواب ڈٹھے
 اوہک پری ہئی جو چوہیاں اکھیں توں جام نشہ اوہار منہ ن
 اوہوہے ابرو کمان وانگوں
 اوہوہیاں گھٹاں دی سرخی کولوں شفق دی
 شرماتے منہ لکاوے
 اوڈند موتیاں دئیں لڑئیں وانگوں
 لبیاں توں لالہ ٹار تھیوے
 اوادندے موٹھہیں تے زلف کالی
 پئی اینویں لکے جو مانگ جو بگن دے گل پے ہن
 اولال جوڑا ستارئیں والا
 جہو جیہاں نوں کنوار پاوے
 اوہو لے مینر تے چانھے گٹھے مساک سرخی
 کجل دیاں دھاراں، جیویں کٹاراں
 او حسنِ کامل، او حسنِ قاتل
 حسینِ فطرت داسو ہٹا جلوہ جو چوہے اتے نظر نہ ٹکے
 میں ڈردیاں ڈردیاں تے کمبیاں ڈکدیاں
 اچھک اچھک تے سوال کیٹم
 ”اے حسنِ کامل اے حسنِ قاتل!
 تول کون ہیویں؟ ہیں کیڑھی نگری دی شاہزادی
 تے کیڑھی گالھوں سنگار کیتی؟“
 او کھل تے بولی:
 ”سرائیکی“ آہد اہم زمانہ
 فرید میکوں سنگار گیا ہے، ہٹا او میکوں کنوار گیا ہے
 ہے کل زبانیں تے راج میڈا
 فرید میڈا ہے تاج میڈا“

انجم اشاری

سرائیکی

تھے

فرید

بہارِ خواجه غلام فرید

توں بے شک ہیں خواجہ ولایت داراجہ
عالم علم دا تے عامل عمل دا
چاتو سچا تو ، توں ذات احد کوں
کڑھیں وچ مسکتیں کڑھیں گردوارے
حیڑے راز انجن تے انداز انجن
تیکوں رب جوڑیا ہے سلطان سوہناں
سرائیکی دا ہیں توں قدر دان سوہناں
منہ دواں اسان ، ہیں توں عارف قلندر
کڑھیں ونج گھلیدیں توں گرجے تے مندر
بحر بحر اں ہیں توں ان کھٹ سمندر

کڑھیں دید پوتھیاں ہٹھا کھول ڈہدیں
پڑھیں رات ڈھنھاں توں قرآن سوہناں

روہی دساو تے انٹھی چھکایو
جھٹاں پیر پایو اتھاں ہن بہاراں
بے ٹوہے ٹیلے تے گما پٹ لانے
واہ خوش تھی ڈسیندن تہاڑیاں ادائیں
جھمراں پئے لیدن تے خوشیاں منیدن

پئے تیں توں گھلیدن او جند جان سوہناں

شاہیاں نوائے نی تے او کم ڈکھائے نی
ادب ساں بولیدے تے لب کوں کھلیدے
نخن سنج اعظم منیدا ہے عالم
حیڑیاں واراں اج تیں پیا بگمے زمانہ
تے ڈکھ آ سیدے ہر اپناں مگانہ
تے علم و عمل دا بے پایاں خزانہ

توں حق سچ دا پیر ہیں تے بے شک فقیر ہیں

بلا شک اساڈا ہے ایمان سوہناں

ہمہ دوست والے مقامیں توں ٹپ گئیں
مریدیں کوں غاریں دے وچ ونج چایا
تیدا شان رب نے ہے اچھا دھایا
ڈوا تے تسلی تاساں دل پدھایا

ایں کون کس کرم ، ایدا سر قلم کر
 کرم کر رحم ساں تیاں ہا الایا
 ولا آ شمشام ہا بیریں تے ڈھا
 میڈا رب بٹایا وڈا شان سوہٹاں
 نگر جہاں دا نگر توں ہیں سوہٹاں
 تیں اپنے دیوانیں تے او فیض کیتے
 مے خانے وحدت دا بن گویں توں ساقی
 ڈتے جام بھر ہر کون خود رنج تے پیتے
 نئی ہیں توں منڈھ داتے ہتھ نہ سنگوڑیو
 میڈے در تے آون بہر شیر چیتے
 میڈا پٹھ پناہ ہے نہیں دا سرور
 تے مشکل کشا شاہ مردان سوہٹاں
 مٹھن کوٹ اتے اٹھا فیض کیتو
 جو ہر ویلے او ڈسدے گل پھل بہاراں
 چاچڑ جھیدے جتھاں ہن بگویندے
 مدح تے صفت دے قصیدے ہزاراں
 تیکوں جیں سڈیا ہے مدد اوندی کیتو
 بھلا نام میڈا کیوں میں دساراں
 مجاہد ہئی مردا تے نوکر ہئی در دا
 تھی ایدا محافظ تے نگران سوہٹاں

(اے نظم اچ کنیں ٹھیک تریبہ سال پہلے ماہ نامہ "اختر" دے اپریل ۱۹۶۹ء دے
 شمارے وچ ایں تعارف نال چھپی ہئی: "نال مجاہد اقبال خاں، تخلص مجاہد جتوئی، نوپڑے سن
 دے البیلے شاعر ہن، محمد نواز خان صاحب خوشتر جتوئی دی شاگردی دا دعویٰ رکھیندن تے
 صاحب بار خان صاحب چانڈیہ پکا لاڑاں والے کون اپنا اتالیق سمجھدن ۱۱ مئی ۱۹۵۱ء کون
 جمے جنے، ایں طرحاں انہاں دی عمر پوئے اٹھاراں سال بندی ہے، قوم تے وطن دا درد آپ کون
 گھنی وچ ملیے وس وسیب دی اصلاح دا جذبہ رکھیندن مصرعہ طرحی تے لکھن دا خیال زیادہ
 رھندے، سنیج دی ادائیگی مجاہدانہ ہے، پر اثر تے مخصوص انداز دی وجہ کنوں وڈے وڈے اہل
 کلام داد ڈیون تے محبوبر ہوندن صاف ڈسدے جو انہاں دی عمر دے نال نال انہاں دا فن شاعری
 وی اجاتے پختہ تھیندا ویسی....."

خواجہ فرید نال عقیدت دے حوالے نال اے نظم ہمیش نویں راہی ایں گالھوں سہ ماہی
 "سرائیکی" دے پڑھن آلیں کیتے اینکوں تریبہ سال بعد ولا چھپیندے پیوں ایڈیٹر "اختر" دی اگ
 کتھی مطابق مجاہد جتوئی سرائیکی شاعری وچ اپنے پندہ کون جاری رکھتے تے ایندے نال نال پے
 وی بہوں سارے ردھیمے انہاں دی شخصیت کون ولہیٹ گئیں پر شاعری، زبان دی منہاج تے اسنیج
 دی بادشاہی اچ وی انہاں دے نال نال ہے)

نواب مظفر خان دی شہادت

چھن چھن ۲۲ جون ۱۸۱۸ء

جینویں جینویں ڈیہ نہہ چڑھد اہیا ڈو نہیں پاسوں بنگلی کاروائیاں ٹھڈیاں پونڈیاں
 گیاں تے ڈونہاں پاسے چپ ویزہ گئی۔ جون دی گرمی ملتان تے اتنی سخت مار و مار دے پچھوں آرام
 دی طلب، کہیں کوں ہوش نہ رہیا سکھ دی غفلت دی مندر وچ سمھ گئے تے ملتان دا چا کرن آ لے دی
 سکھیں کوں سمھ اڈیکھ آرام کرن گئے۔ چودھار ہوا عالم ہا ایں حالت اچ سمھ جو بھن تے آگیا۔ سول
 کنوں ایں دھڑے تائیں ہک مدوق چلن دی آواز دی نہ آئی ہئی تے نہ ای ڈو نہیں پاسوں کوئی چل ہل
 نظر دی ہئی۔ اچن چیت سادھو سنگھ اکالی جیڑھا سکھیں دے ہنگ فرقے دا جتھے دار تے کنور کمرک
 سنگھ دانو کر ہئی، بھنگ دے نشے اچ ہٹ، دھوڑ کوٹ تے خضری دروازے دے نیڑے ہک مورچے
 اچ آرام کریندا پیا ہئی، چوکھا ڈیہ نہہ چڑھ گیا جیڑھے دھڑے اوٹکوں ہوش آیا تے اوندادھیان قلعے ہا
 تھیا تاں اوٹکوں قلعے وچ دفاعی فوج دی چل ہل نہ ڈیکھ کر اہیں ڈاڈھی حیرت تھئی۔ ایں خلاف معمول
 خاموشی دی وجہ معلوم کرن کیتے اوں نزکی کمر کوٹ برج آ لے پاسے ودھن شروع کیتا، کمر کوٹ برج
 دے سولے بھن تے وی جیڑھلے محصورین آ لے پاسوں کوئی چل ہل نہ تھئی تاں اوں جرات کرتے کمر
 کوٹ برج تے چڑھن شروع کیتا۔ اے برج گولے باری دی وجہ کئے چھن پردن تھی چکا ہئی ایں سبوں
 سادھو سنگھ برج دئیں اچ آرام نال پیر نکا کراہیں اتے چڑھ گیا۔ اتھاں برج دے تلوں دفاعی
 فوجیں کوں ستا ڈیکھ کر اہیں اوں آپنے سنگتیں کوں ہوشیار کیتا تے اوندی ڈیکھا ڈیکھی چوکھے سارے
 ہنگ کمر کوٹ دے برج راہیں قلعے دی اندر لی پکی کندھ تے ہک کچے دے رستے چڑھ گئے تے جیڑھے
 چند دفاع کرن آلیں مزاحمت کیتی انہیں کوں شہید کرتے کمر کوٹ دے برج تے اکال نکہ دا جھنڈا
 چھوڑیا۔ جھنڈا لگدیں ای سکھیں زبردست حملہ کیتا تے ترے چار سو سکھ قلعے دی کندھ تے چڑھ گئے
 اتے او قلعے ہڈیاں جیڑھیاں جو چھوں مہینیں کنوں سکھ فوج کیتے ناممکن التسخیر لگدیاں ہن اتے ہزاریں
 جانیں دی قربانی وصول کیتی بیٹھیاں ہن، اکھ جھمکدیں وچ فتح تھی گیاں (۱)

ترے ماہی سرانیکی بہاولپور

فلک کا ہوا ہوش کم اس گھڑی

کیا تینہ اس نے علم جس گھڑی

کندھیں تے سکھیں دے ظاہر تھیونٹ نال ای قلعے وچ پنکار چک گیا۔ جیڑھے کپے وچوں سکھ
فوج قلعے وچ وڑی ہئی اوندے دفاع دے ذمیوار پایاب خان تے غلام رسول خان ہن ڈونہیں ناں
آلے روہیلے پٹھان سویں جنگیں دا تجربہ رکھیدے ہن پر چند کینوویں سکھیں دی مدد نال سکھیں دی
لحظہ لحظہ دودھ دی پھل کوں پچھوتے نہ دھک سکھ تے ہرودیں ہرودیں شہید تھی گئے۔ ایں لمحے وچ
نواب دے پتر شہواز خان تے حق نواز خان اپنے چوڑھاں پندرہاں ساتھیوں نال سکھیں کوں جھلن کیتے
آن پچ تے سکھیں دی تعداد کوں نہ کھنڈیں ہوئیں شہادت دے شوق اچ بڈکراہیں جنگ آزمائے
اتے تلوار بازی دے اینجھے ہتھ ڈکھایونے جو دشمن دی واہ واہ کریندے رہ گئے۔ سکھیں انہیں
دلیریں کوں وکیر گدھاتے گھڑی گھڑی ہتھیار سٹ ڈیونٹ دے ہو کے ڈیندے رہ گئے پر انہیں
بہادریں کنڈ نہ ڈتی تے جنگ کریندیں ہوئیں اکثر دشمنیں کوں اگلے جہان پجا کراہیں آخری ساہ تائیں
لڑیں ہوئیں شہید تھی گئے۔ اوں ڈیہاڑے سدوزی خانوادے دے پہلے ڈوں شہید ایہے ہن۔ اے
بھ کچھ اکھ ہمدیں اچ تھی گیا۔ جیڑھے سکھ فوج دے ہر اول نواب دے انہیں ڈوں پتریں نال
وڑھدے پئے ہن تاں کچھ سکھ دودھ دے ہوئے نواب مظفر خان دے محل کنے پچ گئے۔ نواب اوں
ویلے ظہر دی نماز کنے واند اٹھیا کی ہئی جو سکھیں دی آمد دائل پیا اوں ویلے پڈھڑا نواب سادے لباس
وچ لمبوس عطروں بھمااے مصرع پڑھدا ہویا ع : کسے کہ کشتہ نہ شد از قبیلہ مانیت - سکھیں دے
مقابلے کیتے اپنے محل وچوں لکھیا۔ اوندے پچھوں اوندے چار پتر ذوالفقار خان، شہباز خان، اعزاز خان،
ممتاز خان، اوند اہتر بیجا نصر اللہ خان، سولہاں بے سدوزی جیڑھے نواب دے سکے ہن۔ جان محمد
خان بادوزی، برادر نسبتی نواب عبدالصمد خان بادوزی، خدایار خان علیزئی، دیوان صاحب داد خان،
علی محمد خان خاکوانی، محمد خان ترین، سرمست خان ملیزئی، خواجہ مہلار نواب دے شیدی غلامیں دا
سرور، فتح خان اتے ترہہ چالہہ جوان مرد، کار آزما بہادر ہن۔ نواب مظفر خان انہیں بہادریں
رلے چھیووی معرکے کیتے تنگی تلوار وانگوں مکہ شہادت پڑھدا ہویا سکھیں تے ونج ترنا۔

بھ کنے پہلے نواب مظفر خان دے مقابلے وچ ہک سکھ جوان رعنا، سوڈھی قوم دا جیڑھا جو
سکھیں دا پیر خانہ ہے آیا۔ جیں اگوں دودھ کراہیں نواب تے تلوار داوار کیتا نواب اوند اوار خطا کرتے

ایجنسی بھروسے کواری جو سکھ کجیج کراہیں ڈوں تھی گیا (۲)۔ نواب تے اوندے ہاتھ
 سکھ تے اینجھا زبردست حملہ کیا جو انہیں دے پیر پشیج گئے اتے او سکھ کوں اگلے جہان
 پہنچندے تے پچھوں تے وحشیدے خضری دروازے دے سولے بج گئے جتھاں ملتان دے باہر
 حالی تائیں وڑھدے پئے ہن۔ نواب دے چہرے یں ٹی ملتان دے دلاوریں دے حوصلے ودھ گئے تے
 قلعے دیں مختلف حصے اچوں دفاع کرن آلے جھیکڑی معرکے کیے خضری دروازے دے مال کٹھے تھی
 گئے۔ کٹھے تھی کراہیں ملتان دے دلاوریں نواب مظفر خان دی سرداری وچ سکھ کوں ڈاڑھے
 دھک لاتے اتے انہیں کوں خضری دروازے دے پچھوں دھک چھوڑیوئے۔ پر ایں لحظے وچ سکھ
 دیاں باقاعدہ پٹنیاں قلعے وچ وڑ چیاں ہن، انہیں دے دبا بیٹھ ملتانہیں دی دفاعی لائن پڑ پڑ گئی اتے
 سکھ نواب مظفر خان اتے اوندے ساتھی کوں تقریباً گھیرے وچ گھن بگدھا۔ گھیرے کوں تنگ
 تھیند اذیکہ کراہیں نواب دے بھنے پئے دل آلے سکھ نواب مظفر خان کوں امان مگن دی صلاح ڈتی۔
 نواب مظفر خان انہیں کوں سختی نال جواب ڈتا جو ہن امان مگن داویلا نہیں، ایمان مگن داویلا ہے (۳)۔

گھیرے کوں تروڑیندیں ہوئیں نواب حکمت عملی موجب خضری دروازے کئے پچھوئیاں
 تھیون شروع تھیا اتے خانقاہ حضرت بہاؤ الدین زکریا علیہ الرحمۃ دی پچھادی کندھ تائیں پچھوئیاں
 تھی آیا۔ او نہیں دھکے نواب مظفر خان دا ڈو جھا پتر ذوالفقار خان ڈاڑھا زخمی تھی گیا اتے اوندے سر
 اتے منہ تے ڈاڑھے زخم آئے تے او ادھ موا تھی کراہیں ڈھبہ پیا اوں کوں چا کراہیں تے خانقاہ دا
 دروازہ لنگھا کراہیں نواب اپنی کھنڈیل پنڈیل فوج کوں کشاکش کرتے سکھ تے زبردست جوابی حملہ کیا
 تے سکھ کوں ہجھبنے دھک چھوڑیا۔ ایں موقعے تے نواب، اوندے پتریں تے سکھ کوار بازی
 دے اینجھے جتھ ڈکھائے جو سکھ کوں وی واہ واہ کرنی پئی۔ ملتان دے دلاوریں اپنیاں کار آزمودہ
 کواریں نال سکھ کوں اتلا جانی نقصان پہنچایا جو سکھ پسا تھی کراہیں ولا خضری دروازے دے کچے تے
 بج گئے۔ اتھاں سکھ کوں نواب تے اوندے ساتھی دی کوار بازی وچ برتری دا یقین تھی گیا اتے
 انہاں ایں چھوٹی جیسی جماعت تے اپنیاں توڑے دار ہمدوقاں نال گولیاں دساوٹ شروع کر ڈتیاں۔
 نواب ایں مرحلے تے لاکار کراہیں آکھیا: ”آؤ جو انہیں آلی کار اہوں ودھوتے ڈوں ڈوں جتھ کرواساں
 تہاڈے نال بہادریں وانگوں جنگ لڑوں۔“ پر اے بک اٹھی دعوت ہئی جیڑھی میں قبول نہ کیتی۔
 اتھاں سوت شہادت وچ پڑیا ہویا نواب جیڑھا امان مگن تے لعنت بھیجدا ہئی تے پے دے زخم دی
 وجہ کئے جیڑھی جی ڈاڑھی رتی ہئی، دشمن کوں ہٹاں مریندا، سکھ ہمدوقاں سکھ دے پہوں سولے چلا گیا

اتے چھاتی اچ بک گولی لکھن ہال ڈھبہ بناتے شرمہ شہادت ملی لڑا ہیں اچکے جہان وی نوالی ہال۔
 تھیا اللہ وانا الیہ راجعون۔ نواب مظفر خان دے شہید حمیدیں فی اماندے چہ تے لگتی آپنے آپ کون
 زندہ رہن دے لائق نہ جانڈیں ہوئیں شوق شہادت اچہ مست تھی لڑا ہیں پوانیاں، انگوں، کھنکھن
 دے انبوہ اچ پنے گئے اتے بک بک، درجہاں کون موت واقفٹن نپایاتے آخر دم تا میں ورحمدیں ہو میں
 شہید تھی گئے اتے کہیں وی امان نہ منی (۴)۔

نواب مظفر خان دے شہید حمیدے کی ملتا نہیں تے سخت مایوسی چھاتی تے انہیں آھیا جو ہن
 جیون حرام ہے تے سکھیں کون سواہ دے ڈھیر کنیں سواکھ نہ ڈیسوں۔ ایں طرح کچھ جوانمیں،
 نصر اللہ خان دی سرداری وچ جبرہا نواب دا بھتر بجا ہی، چند تن باقی ترسمیں کون قتل کیتا تے قلعے
 ویکس عمارتیں کون بھالا چھوڑی، حالی کچھ عمارتیں کون بھا لگی ہی جو سکھ چچ گئے تے نصر اللہ خان اپنے
 لستہنیں سودھا گولی دانٹانہ بنیا (۵)۔ عصر دی نماز تیں ملتان دا قلعہ چار مہینیں کنیں دودھ عرصے
 تا میں محصور رہن دے بعد مکمل طور تے سکھیں دے قبضے وچ آگیا اتے قلعے وچ دفاع کرن آئیں دی
 طرفوں کوئی مزاحمت باقی نہ رہی۔ تقریباً سمورے دفاع کرن آلے ملتان تے قربان تھی گئے۔

ہر گز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بہ عشق

ثبت است بر جریدہ عالم دوام ما

(۱) مصموم عمر کمال خان دی کتاب "نواب مظفر خان شہید اور اس کا عہد" ناشر فاروقی کتب خانہ ملتان وچوں ترجمہ کہنا گیا

حوالہ جات:

(۱) عبرت نامہ ۳۳۸، شیر پنجاب ۱۰۶، لطیف ۳۱۲، عمدۃ التواریخ ۲۱۹، رنجیت سنگھ از ستارام کوہلی ص: ۲۱۵

(۲) تذکرہ ص: ۲۳۶

(۳) تذکرہ ص: ۲۳۶، مرآۃ العارفین ص: ۱۰۸

(۴) تذکرہ ص: ۲۳۶، عمدۃ التواریخ ص: ۲۱۹، عبرت نامہ ص: ۳۳۸، لطیف ص: ۳۱۲

پنجاب چیفس ص: ۳۳۸

(۵) تذکرۃ الملطان ص: ۱۶۱

خواجہ فرید دی مٹھڑی بولی سرانیکی دی ترقی تے ودھارے کیتے چھپن والا رسالہ

محمد رمضان طالب دی زبرداریت ہر مہینے سرانیکی علم و ادب دے نت نویں رنگ

رابطے سانگے: مہینہ وار فرید رنگ، پتھر بازار، دیرہ غازی خان

فرید رنگ

فرید رنگ

فرید رنگ

مرثیہ صادق

نواب سر صادق محمد خان عباسی بہار و ریاست بہاول پور دے آخری نواب ہیں او ۱۹۰۱ - ۲۰ - ۱۱ کون جسے نے ۱۹۶۶ - ۵ - ۱۱ کو انہاں دی واپس نہی اے نواب پاکستان دا محس نے اپنی عوام مال بہوں بہار رکھن آلاہی قائم اعظم نال انہاں دے گھاٹے تعلقات ہن لے کراچی وچ دند اعظم اکثر انہاں دے محل وچ قیام کریدے ہن علامہ اقبال انہاں کون ملیے نال فی الدیہہ قصیدے دا ہک شعر انہاں دی خدمت وچ پیش کیتونی

زندہ ہیں تجھے دم سے عرب کی روایتی

اے یادگار سطوت اسلام زندہ باد

نواب صاحب مرحوم تحریک پاکستان کینے اور رمانے وچ ۵۲ ہزار پاؤنڈ دی امداد پائی تے پاکستان ہن دے بعد ست کروڑ روپے پائے ہک سال نائی پاکستان دے سہناں سرکاری اداریں دے ملازمی دیاں تنخواہیں وی انہاں پائیاں ۱۱ اگست ۱۹۱۲ء کون جیڑھلے قائم اعظم گورنر جنرل دا حلف جاون کینے آئے نال انہاں دے استعمال وچ نواب آف بہاولپور دی رولز رائس BWP - 72 ہئی ۱۹۱۹ء وچ نواب صاحب بہاولپور دی فوج کون نہ جھڑا پاکستان وچ شامل کیتا بلکہ انہیں دے خرچے پائی کیتے پاکستان کون ہک کروڑ ۲۵ لکھ دی امداد وی پائی اے وی انسوس دی گالہ ہئی حواہیں محس پاکستان دا نال نہ نال نصاب دی کہیں کتاب وچ قومی ہیرو دے طور تے شامل کیتا گیانے نہ ای اہدی باد وچ ملک دی نوجوان نسل کون باحر رکھن سانگے کڈاہیں سرکاری جھٹی تھئی ایں سال حوشی دی گالہ اے جو مقامی سطح تے ای محس پاکستان دی باد وچ ۲۶ مئی دی جھٹی دا اعلان تھئے

ملک محمد دین ایڈووکیٹ نواب صاحب مرحوم دے قانونی مشیر وی ہن نے انہاں کون نواب صاحب دی قربت دی حاصل رہی ہئی انہاں دا اے مرثیہ بریگیڈیئر (ریٹائرڈ) نذیر علی شاہ مرحوم جولائی ۱۹۶۶ء دے قریب ماہی سرانہکی دے "حان سائونمر" وچ چھاپیا ہئی اسان ایں قومی ہیرو دی باد وچ اے مرثیہ تے سید نذیر علی شاہ مرحوم دا مصون "سک" ولا چھپندے ہئے ہئی

صبح صادق چلے بہشت میں	نوحہ خواں مرد و زن یار و ہمیں
راس آئی نہ ہوا لندن کی	لائی انہیں وطن کی زمیں
زیست مند رہا جو تمیں برس	آج وہ جا رہا ہے زیرِ زمیں
موت کی زد سے بچ نہیں سکتے	بادشاہ و گدا شریف و کہیں
آج یارو کہاں گئے صادق	ہائے کل تک تو بس رہے تھے ہمیں
رنگِ حاتم تھا فخرِ افلاطون	کون ایسا بھلا ہوا ہے کہیں
حشر تک لوگ اس کو روئیں گے	بھول سکتے اسے کبھی بھی نہیں
اس کی شاہی قلوب و جاں پر تھی	موت سے اس کو کچھ زوال نہیں
آج گمر گمر میں آہ و زاری ہے	آج لاکھوں ہوئے ہیں خاک نشیں
گردشِ مروتاہ تو اب بھی ہے	دورِ صادق نہیں تو کچھ بھی نہیں

ماتمی اس کے ہیں نذیر و ملک

حافظ و ہاشمی عطا د تریں

سک

خبر ہو ندی جدائی دی تاں سک ساری لہا گدی

اساڈے خان کوں نبی سائیں دے روئے مبارک تے دل دل حاضر تھیون دی دہلی سک ہائی۔
ہی سائیں دی سک، محبت اتے عشق اساڈے خان دے نصیباں وچ خود اللہ سائیں نے تھنوں لاکھ ہج
ہویا ہا۔ ایسا وجہ ائی جو ترے ور حیاں دی عمراں وچ ساڈا خان اپنے باپے نال جج تے گیا ہا بھولی وچ ہاتے
طواف کرایا ہانے تے مدینے پاک وچ ڈوہاں جہان دے سائیں دے روئے مبارک دی چالی کوں ہر
ڈیو اکھیں نال چمایا ہانے۔

اللہ دے کم اللہ چائے خان سائیں دا اباج کرتے عدن تائیں مسیں جیہا ہا کہ موت دے فرشتے
اونہ دی جان کڈھ گدھی ہائی۔ ایں معصوم کوں اوں ویلے کیا خبر ہو سی کہ اوند ابا سائیں اگلے جہان اللہ
سائیں کوں ونج ملیا ہے۔ موت مرٹ دی سدھ سمجھ نہ ہائی کہ رو دے ہا۔ بہاں کوں ڈکھ ڈکھ تے روند
ہو سی۔ اساڈے ایں خان دے ابا دی عمراں اونہ ویلے پورے چوی سالوں دی وی نہ ہئی توڑیں اونہ
بہشتی دے خرچ تے کئی وزیر مشیر چھوٹے موٹے نوکر ہلی حکیم طبیب ڈاکدار چار پنج سودا قافلہ نال ہاپ
ونج جو موت دے فرشتے کوں کوئی نہ لدھا ہاتے اینہہ یتیم دے ابا کوں آن گولیس۔

دل نال سوچن دی کالھ ہے کہ آخر ایڈی وڈی قربانی داکائی نہ کائی وڈا مل اتے ثواب دی ضرور ہو سی۔
اساڈے خان کوں اینہہ ڈکھ داوڈے کولوں وڈا انعام جو اللہ سائیں نے ڈتا ہویا ہا اوہ ایسہ ترے
وڈیاں نعمتاں ہن۔ (۱) خدا دا خوف (۲) عشق رسول (۳) درد وند دل۔ انہاں نعمتاں دی برکت کوں
اساڈے خان کوں ایں دیویں صدی وچ جیدے وچ ساڈے اقبال دے اکھاٹ۔

تاج و سریر و دار ہا خوار شیہ مارہا۔ گرمی کارزار ہا، خامی پختہ کارہا۔
مطابق وڈے وڈے بادشاہاں، سیانیاں تے سیاستداناں دا ملک ملک وچ حشر تھیواریا ہے۔
اساڈے خان سائیں تے اللہ سائیں دا فضل و کرم رہیا ہے۔ جیدیاں جی دی توفاں دی سلامی دا حقدار ہائی
تے وصال اتے بارہاں پتراں دے علاوہ لندن کنوں کراچی، بہاولپور، لاہور، اسلام آباد تک خان دے
جنازے کوں موٹہ ہاسار اڈیون والے لکھاں چھوٹے وڈے موجود تے آرزو مند ہن۔ پاکستان دی بہادر
فوج دے جرنیل سلامی واسطے طوفاں، ہنجواں دے ہاراں، جھنڈیاں نشاناں دے سرنواون دے باوجود
ڈیرہ نواب صاحب دے ریلوے اسٹیشن کنوں ڈیرہ اور دے شاہی قبرستان تک اساڈے سائیں دا جنازہ

ایہیں پیاوید اہا جینویں کوئی جیج دا جلوس ہو دے۔ عاشق دا جنازہ ہاتے عاشق وی اللہ دے رسول دا عاشق
صادق ایہیں چا پدا اہا جینویں فرشتے اللہ سائیں دے حکم نال ڈھنڈھو راو دے ڈیندے ہن اتے دوسے
اکھیدے ہن :-

”عاشق کا جنازہ ہے ذرا دموم سے نکلے“

بیاتیاں بیا سخت گرمی دے موسم وچ کچھ ٹھاڈل اتے اللہ سائیں دی مر محبت دیاں کچھ کنیاں وی
پیاں وسدیاں ہن۔ اساڈا خان ہر دی عزت کرید اہا اللہ سائیں اساڈے خان دی عزت کیوں نہ کرے ہا۔
خان بسشتی اکھیدار ہندا اہا تھنوں لا جیکر میڈا بیا بھرا ہوندا اتے صاحبی اونہ کوں سنبھال میں
خود مدینے پاک وچ وساں ہا۔ نبی سائیں دے نال سک تانگ دا ایہہ حال ہی ۱۹۳۱ء دی گالھ ہے ولایت
کنوں ولدیاں جولائی دے مہینے وچ ایہا کو ضد ہائی کہ میں تان وطن ہجڑ کنوں پہلوں نبی سائیں دے
روئے پاک تے ضرور حاضری ڈیاں۔ ہتھیں والے دے نال اساں وی باسے (کر تل مقبول حسن قریشی،
میجر فیض احمد لشاری، پیرل ایہہ مدہ ناچیز، میجر مر دین، جمعدار اللہ ڈیوایا) گرمی ایہیں ہائی جیویں بھا
دے تور بھڑکدے پئے ہون۔ سموم دھنداں گھتسی ودی ہائی اٹھ، پہاڑ۔ ٹپے، چھپر، مکان، انسان،
دن ایہیں چا پدا اہا جیویں جھمرو دے کھید دے ہون اوڑک کے گیوے عمرہ رکتوے۔ طائف جیوے ول
سوہنے نبی دے دربار تے حاضری ڈے ہفتہ کھن تک جیوے دے سمندری پتن کنوں جہاز تے سوار تھی مصر
پہنچنا ہا۔ پر سائیں اساڈے دی دل نہ رچدی ہائی اصلوں ولٹ داناں نہ گھدا ہا۔ اوڑک ولٹا ہا دیوے پر پچھونہ
اساڈے سائیں دے دل دا حال ایہہ جہاں ڈکھا تھیوس جو کھاوٹ پیوٹ پول الا اٹھن بہن کھسٹ پھرٹ دی
تل بھر جانہ رہی ہائی۔ لیوسی جیہاں سمندری جہاز ہائی اتے اونہ جہاز دا ڈاکدار نہ انگریزی نہ اساڈی زبان
چاند اہا۔ فرانس دار ہن والا ہاتھ نال اشارے کرے ہا سائیں پیراں ہتھ نال کوں سر کے اتے برف دی
مالش کریدے رہو۔ سمندر تے گرمی ول ایہہ ڈھنگ دی پچی پوندی ہائی کہ جینویں اساں پکوڑے ہاے
تے تیل دی بڑکدی کڑھائی وچ تلیدے پے ہاے فیض خاں خان دا دایا کوکا ہا۔ رووے وی سسی تے خوف
فکر کنوں ول ول پچھے یار و متاں پیو والا لیکھا تاں نہیں سو تھیدا حالت خان دی الملک نازک ہائی۔ چھڑا ساہ پیا
آندا ہا۔ میڈے ایس بیان کوں پڑھن والے دل وچ اکھیدے ہو بن شاہ بڑ تول پیا مرید اہے۔ نہ سائیں!
دی نبی سائیں نال وڈی سک محبت دے ایہہ چار ثبوت اچن تک موجود ہن (۱) اساڈے خان دی
انگریزی زبان وچ مسجد نبوی وچ حاضر تھی کے خود بٹائی تے لکھی ہوئی کافی۔ (۲) جولائی دے مہینے دی
ترہ ماہی سرانیکی بہاولپور

مری زور شور آنی موجود ہے۔ (۳) اڈا اڈے ٹھڈے ملک وچوں سد باڈا اڈے مگر م ملک وچ گرمی
دے موسم اچ آوٹاں (۴) مٹلیں دے ہسٹروچ سمن والے خان دے کھاوٹن پوٹن دیں ورتا ہے دے
مدی رنگ ڈمک۔ سراج ہتھاں کتھاں ٹکنا پوندا ہا۔ جیہیں اساں تے جیہاں خان روزیاں ویاں اتے
سزی ہو مدی ہائی عشق ویاں وڈیاں منزلاں ہوندیاں ہن اللہ نبی دے عاشق صادق رحمدے حمیدے
نیں۔

عشق بدوش می کشد این همه کوہسار ہا

اوڑک عشق رسول دی چھکوت چا جھکیاتے خان ۱۹۳۵ء وچ چار پنچ سو داقانہ گمن حج تے روئے پاک دی زیارت دیاں دل ونج سکاں لہایاں ایس سال ترے بادشاہ کے وچ موجود ہن کیڑھی کیڑھی بچلہ و احوال کیٹا ونجے ڈھیر کچلھیں ہن کتاب ”حیات صادق“ جلدی نال چھپوائی پئی دیندی ہے چھپ ویسی جاں پڑھ گھٹا ہے امنہ مضمون وچ ایسے ڈوں کچلھیں دل نال سنن اتے سب جھن دیاں ہن۔

(۱) میکوں اپنے خان نال وڈا پیار ہائی۔ خان سائیں کڈا ہیں کڈا ہیں میکوں ہنکیدا اہا اتے فرمیںدا اہا پیر لا میں نال بہوں پیار نہ کیتا کر، حسرتی سرہج ویسنی تے تائہنیا! پر پیرل دے اپنے دس دی پگالھ ہو دے ہاں۔ دل کوں دل سلام کریندے!! اسان سندے ہاے پر ۲۴ مئی ۱۹۶۶ء ۴ بجے دے قریب خان سائیں دے ہک قریبی سکے داخلہ انگریزی اچ ترجمہ کریندیاں میڈے آپ ہنجوں واہندے پئے ہن۔ خان سائیں دے اونہ سکے نے چیٹ کیتی ہائی کہ ایہہ خط کل وکل ہوائی ڈاک وچ بھجواؤنا ہے میں شام تیک خط و ترجمہ کر ڈیواں شام کوں جییں ویلے سائیں دے وصال پاو فجن دی خبر ملی تا پتہ لگا جو ترجمہ کرن کر اوں اتے روڈ واصل راز کیا ہا۔ کہیں سچ آکھیا ہا ”رب ملدے تے ملدے دلیں سچیاں کوں“

(۲) پنڈریل مون اجائی پنے کالے پنے کیتے ہن جواہرات دا پرکھن مون وچار کیا جائے پنڈریل مون دی کتاب **DIVIDE AND QUIT** (وٹو تے پھٹو) دل آہدے کامن ویلتھ دے اصولاں دی قائل کتاب ہے۔ کامن ویلتھ دی طاقت دار از نفرت نہیں محبت ہے۔ اساڈے صدر نے اساڈے گورنر نے اساڈے عظیم عوام، اساڈیاں بہادر فوجاں، اساڈے حق شناس پریس نے بلکہ انگلستان نے اساڈے خاندان دی عزت تے خدمات دی تعریف کرتے اساڈے دل موہ گدھے ہن۔

سرا لگی زبان دی ایسہ واہ واہ اکھاٹ ہے تے دعا ہے۔ خانا اللہ راضی ہووی تے عاقبت چنگی ہووی عاقبت
 بھم دا مستقبل ہے اساڈے آقا دی آل اولاد کوں وی اللہ سائیں دین دنیا و ج کامیاب رکھے۔ آمین۔

(نئے ماہی سرانیکی "خان سائیں نمبر" شمارہ جولائی ۱۹۶۶ء، وچوں گدھل)

محسن قوم — سردار کوڑے خان جتوئی

اصل نام خان بہادر کوڑے خان جتوئی — تخلص : کوڑے خان
پیدائش سال : ۱۸۰۰ء (۱۲۱۷ھ) — مرگ سال : ۱۸۹۸ء

کشی ملتان کے تھے : ”خان کوڑے خان جتوئی دے محبت نعرے دل بہ نکر توں جھاوٹ سائے
رکھ دے تھے۔ ایسے بیجا باب خان ضلع مظفر گڑھ دی باب عظیم شخصیت کیے مشہور تھیا۔ انگریزی دور
دی اسے یادگار شخصیت تھی۔ جتوئی دے جی بھی، ملی، دوسری، اقتدار دیاں حد الاں لکھیاں، فرسٹ کلاس
آزادی مجسٹریٹ تھے۔ حکومت برطانیہ دے خطاب یافتہ خان بہادر اچھوتے تھے۔ پھول دیاں دے زمیندار
رہے۔ متحذول باب اچھوتے موت دے اثر سے آیا تے باب پھول دیاں دے مدے کول مٹی دے جتوئی ساڈا تے۔“ [۱]

میر حسن الہی دے لکھ دے تھے : ”ضلع مظفر گڑھ دے خان کوڑے خان باب بلوچی سردار
خان جتوئی دے گھر ۱۸۰۰ء دے بنائے تھے۔ سکھ شانی دا دور دی ڈھائی تے انگریزوں دے تسلط
تے تعصب داوی مشاہدہ کیتا۔ انہاں اپنے علاقے دے انگریزی سکول کھلوا کر ایس قوم کول جدید
تعلیم کول مستفید تھیون کیے ترغیب دتی۔ ملی گڑھ، ممانت الاسلام اتے انجمن نصرت الاسلام ملتان
جس اداریاں کول جیدیاں تھیں گراں بہا محلے دے رہے۔ مرگ توں پہلے زری جائیداد وادار تھیا
۵۰۰۰۰ روپے عاید ہر سال ہزار ایکڑ [۲] دے تھے ہا، نوہمالان وطن دی تعلیم کیے بدریہ وصیت
وقف کیتا [۳] کوڑے خان سرائیکی دا عظیم شاعر دی ہا۔ ادوہیادی طور تے غزل دا شاعر ہے۔
رسالہ ۱۸۹۶ء دے جتوئی [۴] تے مرار جتوئی ضلع مظفر گڑھ دے تھے۔“ [۵]

کشی ملتان دے حرقی دے ایس عظیم ہر کول اردو دے ایس خراج عقیدت پیش کریدے تھے۔
نام جب ہم نے سنا سردار کوڑے خان کا ہو گیا دل میرا قائل عظمت انسان کا
ہے کوئی اس ضلع کا ایسا رئیس ایسا امیر ایسا کوئی نیک دل نیکو صفت روشن ضمیر
کوڑے خان دے کام دھول میر حسن الہی دے لے باب غزل دا مطلع تے مقطع
نقل کیتا اے ملاحظہ کرو۔ [۶]

تم ہا بھوں دل سنگ یارا
ہیوں اچکل ڈاڈے تک یارا

دہ ماہی سرائیکی بہاولپور

کھنریں مہیزیں دا کیا جھکڑا
 الفی پا ڈھونڈیاں تیکوں
 مردوں دید کڈاہیں بھالو
 ہک تل جتی ترس نہ آو
 عشق دے راہوں مڑن میارے
 ہن کارن دیدار سکیے
 قہری نین ہن شینہ مریلے
 قول نہالی ساڑے پاسے
 کوڑے خاں سٹ فخر وڈائی
 آ وڑ جھنگ لنگ یارا
 روہ جبل جھنگ یارا
 نہ تاں رل وہیائی کرنگ یارا
 ہیں ڈاڈھا سخت اڑنگ یارا
 جلساں وانگ پنگ یارا
 لوں لوں تے انگ انگ یارا
 کردے میں ساں جنگ یارا
 اک لیدا ہے پنگ یارا
 من دوہیں دار ملک یارا

(اے مضمون سجاد حیدر پرویز دی کتاب "ضلع مظفر گڑھ - تاریخ ثقافت تے ادب" (۱۹۸۹ء) وچوں گدھا گئے)

حوالہ جات

- [۱]۔ ہفت روزہ "بشارت" مظفر گڑھ اشاعت ۲۳ دسمبر ۱۹۶۱ء
- [۲]۔ جتوئی میونسپل کمیٹی دے ریکارڈ موجب ۱۸۰۰۰ ایکڑ زمین ڈسٹرکٹ کونسل کوں ملی۔
- [۳]۔ ماہ نامہ "سرائیکی ادب" ملتان، اشاعت فروری ۷۰ء صفحہ ۱۳۷ تے درج اے: "میر حسان الحیدری ۷۰ء دے نیڑے مظفر گڑھ آئے تے ٹوہ لائی۔ ۱۸۹۶ء وچ وصیت دے مطابق ایں وقف وانگران ڈسٹرکٹ بورڈ کوں مقرر کیا ہا۔"
- [۴]۔ میر حسان الحیدری دی اے تاریخ وفات غلط ہے۔ مزار دے باہر دں سنگی کتبے تے تاریخ وفات ۱۱ مئی ۱۸۹۸ء درج اے۔ تھی سجد اے میر صاحب وصیت دے سن کنوں بھلیکھا کھادا ہونے پر وصیت مرن کنوں پہلے کیتی گئی ہئی۔
- [۵]۔ "سرائیکی ادب" از میر حسان الحیدری، مقالہ مشمولہ تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و ہند (جلد ۱۴- حصہ دوم)، پنجاب یونیورسٹی، لاہور ۱۹۷۱ء، صفحہ ۳۰۳
- [۶]۔ نوٹ: اے پوری غزل "اختر" ملتان دے اپریل ۶۹ء دے شمارے وچوں نقل اے (اضافہ از ادارہ سہ ماہی "سرائیکی" بہاولپور)

وساخی

وساخی سرائیکی تل و سیب داکہ سماجی تہوار ہے۔ اے نہ چھڑا ثقافتی بلکہ تہذیبی وی ہے۔ ایندیاں پاڑاں قدیم زمانے تائیں لھیاں ہوئیاں ہن۔ ہنادی طور تے اے رزق دا میلہ ہے۔ ہر جیتی کھنڈر / ویسی سال دے حساب نال وساخی یکم وساخی کون لگدی ہے انج کل ویسی سال دا پہلا مہینہ ”چھڑ“ کون آہدن۔ زبانی روایت اے وی ہے جو پہلے ویسی سال وساخی توں شروع تھیدا۔ ایس روایت موجب وساخی ”جشن نوروز“ وی ہدی ہے۔ یکم وساخی توں کٹک کون ہتھ لگ دیندے۔ کٹک بھانویں اجن چار ڈیہنہ مہدی وی ہووے تاں وی لوک اپنے لٹی ہار مقرر کر کٹک کپن شروع کر ڈیندے ہن۔ اپنی چھماہی دی محنت تے اپنے سال دے رزق کون اپنے سامنے تیار ڈیکھ ہدے دی جو کیفیت ہندی اے اونداسو ہٹا اظہار وساخی دے میل تے تھیدے۔

سرائیکی علاقے وچ وساخی دی سویر دے آغاز دے مختلف انداز ہن کچھ لوک رات کون ملھا بھت پکا رکھیندن تے سویرے نہاں بھت کھاندن تے ایندا مطلب اے گھدن جو سارا سال ملھا تے خوشی نصیب تھیسے۔ بعض علاقیں وچ بھت نہیں کوئی سبزی ترکاری پکائی ویندی ہے مطلب اے جو وساخی دی سویر سبزی ترکاری یعنی ساوی شے کھاؤن نال مدہ سارا سال ساوہ سوکھار اہی۔ ایندے علاوہ کچھ لوک وساخی آلی ڈیہنوار اپنے ڈولے دی رگ کون خون وی کڈھدے ہن۔ ایس عمل کون نتیجہ اے کڈھیا ویندے جو مدہ وساخی آلی ڈیہنوار اپنے جسم دا قاتل تے گندہ خون کڈھ ڈیوے تاں جو نواں تے تازہ بنن آلا خون اوکوں سارا سال ڈکھ، تکلیف کون محفوظ رکھے تے او سکھی صحت ہنڈاوے۔ وساخی دی ڈیہنوار دے حوالے نال صرف ہدی ای نہیں بلکہ ونیں تے جانوریں بارے وی ڈھیر ساریاں چالیں تے روایتاں موجود ہن۔ مثال طور اے آکھیا ویندے جو جیڑھی پکاں یا منجھ گچھ نہ رکھیدی ہووے او وساخی آلی ڈیہنوار ضرور گچھ رکھ ویندی اے۔

وساخی آلے میلے تے بازار وی لگدن۔ جیڑھے وچ گھر دے استعمال دے تھاں بھاڈیاں دے نال نال گھر دی سجاوٹ دا سامان وی ہوندے۔ پالیں دے کھنڈا ونیں دیاں تاں ڈھیر ساریاں ہٹیاں ہوندن۔ جانوریں دے گل گھٹن آلیاں عیاں، پانیاں، پیریں پدھن آلیاں جھانجراں دے

ریاں دیاں پوریاں بازاراں ہونداں ہن۔ وگروک دیاں ملھانیاں آلیاں دوکاناں دے بازاراں
 میلے دا تک اپنا رنگ ہوندا۔ شرمٹ آلیاں دوکاناں، سوڈے آلیاں چلیدیاں پھر دیاں ٹیکریاں دے
 علاوہ ہن تاں چاہ دیاں ہٹیاں وی میلے دا حصہ ہن۔ انہاں سھانیں دے مال مال زور آوریں دے زور
 آزماؤن دے نوں طریقے، کشتیاں، نلیاں پکڑن دے مقابلے تے بے بچ دھروک دیاں کھیڈاں
 میلے دا لازمی حصہ ہن۔ جھمر تازی، ٹچن چاؤن اپنے نوں پرانے طریقے سمیت میلے دا لازمی جز
 ہن۔ پر ایں سبھ دے باوجود و ساخی آلے میلے دی سناں "ڈاندیں دے مقابلے" ہن۔ ایں میلے اچ
 شریک تھیون آلا کوئی مددہ تماکوں ایجھانہ ملے جیں و ساخی تے ڈاندیں دی دھروک نہ پھنی
 ہووے۔ ایندے بارے اے کالھ عام آکھی ویندی اے جو کھوہ تے ڈاندیں دی دھروک نہ
 ڈیکھجے تاں کھوہ دی کاناچٹیں کوں بھالگ ویندی ہے۔ جیکر کاناچٹ کوں بھانہ لگے تاں اوں کھوہ
 وچوں پانی پون آلی فصل کوں بھالگ ویندی ہے۔

کھوہ تے ڈاند بھاون دا طریقہ اے جو ڈو ڈاندیں کوں کھوہ دی پنجالی وچ جوڑتا ویندے۔
 اصل و ساخی باہری ڈاند دی ڈٹھی ویندی ہے۔ پہلے کمیٹی بھائی ویندی ہے بعد وچ اصل و ساخی
 ہوندی ہے۔ کمیٹی بھاون ویلے ڈانداں کوں سوئیاں، سوئے، کوکے، تے بعض لوک تاں ڈانداں کوں
 ریتاں مرچاں وی ڈیندن جو چنگاں بھجسی۔ و ساخی بھاون ویلے ڈاند کیتے سوئی یا ہنسی کوئی چیز
 استعمال کرن دا حق کوئی ہوندا۔ و ساخی دے مقابلے تے ہار جیت کیتے سکند تے باراں بھرے مقرر
 کیتے ویندن۔ جیڑھا ڈاند ۳۶ سیکنڈ وچ پارھاں بھرے پورے کرڈیسی اوکوں ہار تے لگی پوائی ویسی۔
 جیڑھا ڈاند پہلے ڈو بھرے سیرھ تے آخری ڈو بھرے درگا چارے تاں اوڈاند سرے یا لگی دا حق
 دار ہوندے۔ تے جیت وی ہوں ڈاند دی ہوندی ہے۔ انہاں ڈانداں کوں ڈھول دی آواز تے بھایا
 ویندے۔

و ساخی تے ڈاندیں دی دھروک دے ڈھیر سارے انداز ہن۔ انہاں وچوں تک داٹاں
 "تھرو" ہے۔ اے کھیڈ کھے ڈاند دی ہے۔ اندے وچ ڈاند دیاں اکھیں اتے کھوپے چاڑھ ڈتے
 ویندن اتے اوکوں کڑی دے اتوں ٹپ مروایا ویندے۔ کڑی کھ مڈ پہلے تاں اساڈے گھریں وچ
 ملے تے تلے بہن کیتے عام استعمال تھیدی ہائی۔ اے فقیر لوک جیڑھے کہیں ڈھور دے کھنڈے
 اوڈیاں آندراں چا ویندن اوڈاند اٹا کے کانیں نال کڑی پدھیدے ہن۔ تھرو وچ استعمال تھیون
 آلی کڑی دی اٹھائی ۳ فٹ تے لمبائی تقریباً ۶ فٹ ہوندی اے۔ تھرو دا طریقہ اے ہے جو ڈاند دے

انہیں جے کھوپے چاڑھ ڈتے دیندن۔ ڈو ترائے مدے ڈاند کون پکڑ کھڑدن جیڑھلے ڈاند دامالک
 ہکل ڈیندے ڈاند سدھا دھرک پوندے۔ بھدے ہوئے جیڑھلے بھکڑ بالکل ڈاند دے اہکوں آ
 دیندی ہے تاں ڈاند دامالک ہک مخصوص ہکل ڈیندے، جیڑھلے پہلے آلی ہکل کنوں بالکل مختلف
 ہوندی ہے تاں ڈاند کون پتہ لگ دیندے جو اہکوں بھکڑ ہے تے ڈاند اوندے اتوں ٹپ مار ڈیندے
 تے اوندے جسم دا کوئی وی حصہ بھکڑ کون نہیں لگدا۔ کئی کئی ڈاند سکے پھیرے سدھا دھرک نہیں
 ہوئیں چار چار بھکڑاں وی ٹپ دیندن۔ انہاں بھکڑاں دا درمیانی فاصلہ ۱۰ یا ۱۵ اکرم ہوندے۔

ڈاندیں دیاں کھیڈیں وچوں ہک کھیڈ دانان "لیکے تے بھاوٹ" وی ہے۔ لیکے تے ڈاند بھاوٹ
 کہتے باقاعدہ پڑنایا دیندے تے ایس پڑدے باہروں لوک کھڑ تھیندن۔ پڑدی لبائی ڈو ایکڑ تے چوڑائی
 وی ڈو ایکڑ ہوندی اے۔ پر ایندیاں چنداں گول ہوندیاں ہن۔ ایس پڑدی لیکے مار کر اہیں نشانہ ہی
 کہیتی دیندی ہے جیس پاروں ایس کھیڈ دانان وی "لیکے تے بھاوٹ" ہے۔ پڑتیار تھی و بھجٹ دے بعد ڈو
 ڈاندیں کول ہکے پنجالی وچ جتا دیندے تے انہاں دے پچھوں ہلے پاتی دیندی ہے تے انہاں کول
 لیکے تے چھوڑ ڈتا دیندے۔ اتے ڈاند بھجٹ شروع کر ڈیندے۔ بھدے ہوئے انہاں ڈو ہائیں ڈاندیں
 وچوں باہر لے ڈاند دی چال ڈنشی دیندی ہے جو اوہکی چال دے وچ چلے۔ لیکے تے بھاوٹ کہتے
 مخصوص چکر رکھے دیندے ہن۔ جیڑھے منصفین وی مرضی تے ہوندے ہن۔ تے انہاں چکریں
 دا ٹائم ڈٹھا دیندے۔ جیڑھا ڈاند چال وچ صحیح ہووے اتے گھٹ توں گھٹ ٹائم وچ چکر پورے کرے
 اوجیت دیندے۔ ایندے نال اے شرط وی لازمی ہے جو ڈاند ناں تاں لیکے توں باہر نکلے تے نہ اندر
 وڑے، جیڑھا ڈاند اے شرط پوری نہیں کریندا او مقابلے وچوں کشیج دیندے۔

ایندے نال ملدا جلد اڈاند بھاوٹ دا ہک طریقہ اے وی۔ ہے جو ڈاندیں دا ہک جوڑا پڑدی ہک
 چند کنیں تے بیا جوڑا پڑدی ہنسی چند کنیں چھوڑیا دیندے جیڑھا ڈاند اپنا چکر پورا کرتے پہلے جج آوے
 اوجیت دیندے۔ ایندے وچ وی چال باہر لے ڈاند دی، تے لیکے دا خیال ضرور رکھیا دیندے۔

العتیق العتیق

"حقن کھری کی حقن و عتیق کتاب کو پڑھتے پڑھتے یوں معلوم ہونے لگا ہے کہ جیسے کوئی ملکہ ٹکو پٹھرہ کے ہار سنگار، زیورات،
 طروفات، جواہرات، پارچات کے انبار در انبار ساز و سامان مصر کے قومی عجائب گھر میں رکھے دیکھتا پھر رہا ہو"۔ (سید نذیر علی شاہ)
 سرائیکی زبان و ادب کے ارتقاء اور اس کے اثرات پر اہلک بیش بہا کتاب - دوسرا ایڈیشن، مجلد ۱۸۶ صفحات، قیمت = ۱۰۰/-

سرائیکی ادبی مجلس، جھوک سرائیکی - بہاولپور

ترے ماہی سرائیکی بہاولپور

”لیرو لیرو پچھا نواں“ کنہیں پہلے

”دماں“ رو جھان کنوں دیرہ اسماعیل خان تک ترے سو میل دی خشک ہے آب و گیاہ
 پئی، جیدے پچھادی پاسوں سلسلہ کوہ سلیمان تے پوادھی پاسوں دریائے سندھ نال نال نردے
 جلدن۔ اے پئی کتھائیں تاں انہیں ڈودے درمیان گھٹ کے پنج میل دی رہ ویدی اے تے
 کتھائیں پندرہ ویرہ میل۔ ایں ترے سو میل دی پئی وچ کئی سرور، ڈیرہ غازیخان شہر تے
 سٹھر تھوڑی جیہیں ایندے منظر وچ تبدیلی گھن آندن نہ تاں عام طور ہر پاسے بک بیج بر دا
 رانج ہے۔ جیڑھا پتہ نھیں کڈاں کنوں موجود ہے۔ ظہیر الدین بابر سلسلہ ہائے کوہ سلیمان دے
 بارے اچ اپنی تزک اچ لکھدے جو ایں کنوں خشک اتے ہیبت ناک پہاڑ میں اپنی زندگی اچ نہیں
 ڈٹھا۔ بارشاں تھیدییاں تاں ضرور ہن پر امتیاں زیادہ نہیں جو اتھوں دے لوکیں دی خوشحالی دا
 سبب بن۔ پر جڈاں کڈاں جنم کے بارشاں تھیون تاں ہر پاسے سادل تھی پوندی ہے۔ جے
 نھیں نکل پودن تاں فصلاں پہوں چنگیاں تھیدین تے لوک عارضی طور تے خوشحال تھیدن پر
 خشک سالی اکثر سالہا سال رہ ویدی اے تے لوک دریائے سندھ پار کر کے تھل آلے پاسے لو
 کرن کیتے ٹر ویدن۔ تے دستیں دیاں دستیاں بیج تھی ویدن۔ سندھ بھانویں تاں دماں دے
 لوکیں دے نال نال گزردا ہے پر دماں دے لوکیں واسطے بک اسٹھا دیوتا ہے جیڑھا ڈھال لائے
 بعض اوقات دستیاں تاں سٹ گھتیدے پر کوئی فیض ایندے کولوں نہیں پچدا۔ کیونجو دماں کوہ
 سلیمان دی سطح مرتفع ہووٹ دی وجہ کنوں کہیں قسم دی سیرالی نہیں کریندا۔ البتہ اوہد ابیت
 ہمیشہ کنوں سرسبز تے شاداب رہندے جیہوں تھل تے دماں دے لوک کبھی آہدن۔ دماں تے
 تھل دے لوکیں دی مثال اے ”کبھی پھلاں دی کچھی“۔ تھل تے دماں دریا سندھ دی
 پچھادی تے پوادھی کندھی ہن۔ ایں واسطے تھل تے دماں دے، میں دے تہذیبی تے
 معاشی رشتے پہوں گہرے ہن۔ تھل دے شہر تے دستیاں دماں دی لوکیں، ہا۔ مہریاں ہن پر تھل
 کول بک فوقیت حاصل ہے جو تھل داسیالی تے صحرائی ڈوہیں حصے دماں کنوں زیادہ خوشحال ہن
 توں تھل دے لوک کڈاں دماں وچ روزی کرن نھیں آئے ہمیشہ دماں دے لوکیں کول ہجرت
 کرنی پوندی ہے۔ ایویں کبھی اچ دی دماں دی لوکیں کنوں زیادہ کھیتاں تھلو چیں دیاں ہن۔ دماں

دے لوک اتھاں وی لئی ہار (لوکریٹ والے یا فصل دی کٹائی کرن والے) دے طور تے
 ویندن۔ ایس واسطے محرومی دا احساس دمان دے لوکیں اچ بہوں زیادہ ہے۔ خاص طور تے
 تونے دے لوکیں دا جتھوں دا پراٹا ناں سکھڑ ہے۔ اقبال سوکڑی وی سکھڑ دار ہن آلا ہے۔
 تونہ کوہ سلیمان دے دامن وچ ہونڈ دی وجہ کنوں منہ زور پہاڑی نیں تے چھتیں واچھڑیں
 تے تیز اندھاریں دا علاقہ ہے۔ روزی وی تنگی تے سخت موسمیں تے کریمہ اتھوں دے
 لوکیں کوں باقی علاقے کنوں مزاجاً مختلف مٹاڈتے۔ تعلیم دی شرح جنوبی ہند اچ کہیں علاقے
 وچ اتنی اچی کیمنی جتنی تونہ دے وچ۔ جیں اتھوں دے سیاسی شعور (Level of
 Conclousness) کوں ودھاڈتے۔ لوک عام طور تے سخت مزاج (اپنے موسمیں دی
 کار) تے کہیں تے اعتبار کرن توں کڈھویندن۔ ایس واسطے ڈیرہ غازیخان دی باقی تحصیلیں
 دے لوک وی انہیں کولوں پسے تھی کے راہندن۔ ہک وجہ ایذا زیادہ تعلیم یافتہ ہونڈ وی ہے
 کیونجو علاقے دئیں سرکاری نوکریں تے انہاں دا قبضہ ہے ایس لحاظ نال دمان دے بے وس
 آلے تونے دے لوکیں کوں چنگی اکھ نال نہیں ڈھدے۔

دمان دے لوکیں واسطے ہر چاہ تے ہک منظر بڑا عام ہے تے او ہے کوہ سلیمان۔ او مندروں
 جاگدن تاں انہیں دے سامنے اے کالے روہ کھڑے ہوندن او جیڈے ویندن اے روہ انہیں
 دے نال نال ٹردے رہندن انہیں کالے روہیں دئیں اچیں چوٹیں تے برف وی نظر آندی ہے
 تے موسمیں دے حوالے نال انہیں دارنگ وی بدلدار ہندے جے مینہ بارشیں دا موسم ہووے
 تاں ہر ویلے انہیں دے اتیں بدلے چھائے رہندن تے شام دا وقت لہندے تاں بہوں ڈراکے
 لگن پئے ویندن تے انہیں دے اندر دیاں بلائیں باہر میدان وچ نکل آندن خاص طور تے ہک
 زمانے تاں اتھاں نہریں راج ہوندا ہا۔ رود کوہیں اتھاں زمین وچ وڈے وڈے پاڑے تے
 گڑکاں مٹاڈتن جیڑھیاں جنگلی جانوریں دیاں بڑیاں قدرتی پناہ گاہیں ہن۔ تونے دے گرد
 نواح دی زمین ریتی وی ہے تیں میلیں تائیں چٹ رڑے وی ہن۔ جیٹھ ہاڑتے ساوڈ بدرا
 اچھے لہینے ہن جڈاں اتھاں بارشاں زیادہ تھیدن تیں اکثر ننانویں نال تھیدن جیدی وجہ کنوں
 فصلاں ماریاں ویندن لوکیں دے مکان جیڑھے زیادہ تر کچے ہوندن ڈھے پوندن۔ ایس واسطے
 بارشاں اتھاں کوئی بہوں وڈا رومانس نہیں مٹھدیاں۔ جیویں جو نجیب حیدر ملغانی، اقبال سوکڑی
 دی نوں کتاب ”لیرو لیر پچھانوواں“ دے دیباچے وچ لکھدے جو ”اقبال دی شاعری سرائیکی

ویسے وی پر اسرار دھرتی "دماں" دماںراج رکھدی اے جیویں روہی دی بارش تے سھر
دی بارش دا پٹا اپنا مزاج ہوندے۔

اقبال سوکڑی دی شاعری تے کمالہ کرن توں پہلے "دماں" دا تھوڑا جیسا تعارف کراؤں پہوں
ضروری لکھا ہا کیوں جو ایندے بطور اقبال سوکڑی دی شاعری تے اوندے مزاج کو سمجھن
بردا اوکھا تھی ویندے۔ "لیرو لیر پچھانو" توں پہلے اقبال سوکڑی دیاں چار کتاباں "ڈکھ دی
جج"، "ہنجوں دے ہار"، "کالے روہ چٹی برف" تے "ورقہ ورقہ زخمی" چھپ چکیاں۔
اوندیاں پہلیاں ڈو کتاباں تاں مشاعرے دی ریت جھڑھی ویسب اچ شاید پورے برصغیر کنوں
مختلف ہے اوندی نمائندگی کریندین جیدے اچ شاعری گھٹ تے خطامت زیادہ اے تے
موضوعات وی روایتی ہن، انہیں پہلیں ڈو کتابیں دے بعد انہیں دی غزلیں دا مجموعہ "کالے
روہ تے چٹی برف" آئے تے ساڈی تمہید دا مرکز ایہا کتاب اے، ایندے اچ دماں دے لوکیں
دے مزاج کوں وی اوندے موسییں دے مزاج دی کار ڈٹھا گئے۔ تاں کیوں مدے کوں
اوندے جغرافیے کنوں ہٹ کے نہیں ڈیکھ سجدے۔ "کالے روہ تے چٹی برف" وی دماں دے
مدے کوں اوندے جغرافیے وچ ڈیکھن دی کوشش ہے۔ ایں شعر کوں دماں دے پس منظر
کنوں علیحدہ کیوں ڈٹھا ونج سجدے :

لوک مینہ منگ کے وڈے خوش ہن جو دھرتی ٹھر بگنی
دانا دانا ہن ننانویں دا وی نال آؤں گے

یا ایہ شعر :

میں ناہ آکھیا چٹ تے کھڑ کے مینہ دساؤں سوکھا نہیں
داچھڑ توں تھئی سردی چھتری لیریں لیر کتیریں دانگ

بارش تاں اللہ تعالیٰ دی رحمت اے پر دماں اچ ہمیشہ اینویں نہیں ہوندا۔
یاد ہن گزریے ہوئے ساؤں دیاں ظالم بارشاں
ایں دفعہ ساؤں دے او منظر نظر مٹھدی نہیں

میں سٹے اتھ پنج ڈتے فصلیں کوں ظالم بارشیں
اتھ گزارا ہے درختیں دا فقط پنیال تے

دت ایں سال دٹھے مینہ انجھاں دھرتی بیاں کھا گئی
پہلی سیرھ دی جھ تے دیرہ گئے کئی ہیریں دے بھان

ایں دفعہ چو پھیرویں واچھڑ دی رت ہے دوستو
اپنے کوٹھے توں نکل کیں ہلی پناہ بگولو ددے

موسم سخت کراڑیاں رتیں واچھڑ دسدیں کتواں ڈمنہ ہے
قدرت دی منشا ہے یارو بکھے لوکی کم نہ وٹجن

بارشیں دسٹن دا منظر تاں تاں ڈیکھ گھدے بارشیں دے نہ دسٹن دا منظر وی کوئی انجھاں شمعوار
ہیں۔ ہن ذرا خشک سالی دے وچ دمان دے لینڈ سکیپ دا محسوساتی منظر :
کریمہ ہے سخت کریمہیں تے ڈیر پھل ڈسدن
میڈے ویب تے ایں سال خشک سالی ہے

ایں مگر وچ تاں کریمہ دا ہے رواج عرصے توں
معجزہ ہے جو درختیں تے نمی ہے یارو
کریمہ دی حالت تاں تاں ڈٹھی ہے اوندے نتیجے اچ جو کچھ تھوڑے :
کیا خبر ایں سال دت کتنے زنادر مر وٹجن
ایں دفعہ میدان تے ساول نہ گھا کھ وی نہیں
موسمیں دی اے بے یقینی دمان دے ہدے دے مزاج اچ تلون پیدا کریدی اے۔ کریمہ
خشک سالی پچھلے سال دے بارشیں دی تباہی کوں بھلوا ڈیدی اے :

کریمہ ہے اتنی دعائیں مہدی زبان چڑاٹھ تھی گئی ہے
میڈا خیال اے ایں خشک دھرتی تیں کوئی واچھڑ دھال کھڈے
موسمیں دی اے سختی تے انتہا پسندی لوکیں دے مزاج وچ وی ہک کھوہرا پن تے خشک پیدا کر

ہندی اے بیوٹ تے ویب تال او تلوں اپنے رشتے کوڑے لگدن ۔ خواہشاں تے امیدیں وی
دکھا لگدین

ہاڑ مانہ دا بچہ نظر دین خواہشاں
وقت دا او چھن وی لیر و لیر ہے

بادتیں لگدے جو :

اکلاں ہاہر تال نازک تن کو چھتی دا چھڑ چھبے
اندر بہہ کے پیلا بو چھن ہنجوں تال پیاداں
ایسا وجہ ہے جو اقبال سوکڑی ہمیشہ واحد متکلم دا صیغہ استعمال کریندے کیونجو اوندے
کولوں ساری جگہ ورتی ہڈ ورتی ہے :

میں نہ اکھیا ہا اچاں برف تے ٹرنا پوسی
بچہ وی نکھتے تال او سردی کنوں جرڈیا نکھتے

”کالے روہ چٹی برف“ تے ”ورقا و رقا زخمی“ کہیں دمانی وی زندگی دی - Pictogra-

phy ہے نہ صرف ایندے وچ اوند ا موضوع object بلکہ اوند ا معروض Subject
دی انہیں کتابیں وچ شامل ہے ۔ پر ساڈے انج دا موضوع اقبال سوکڑی دیاں اے ڈوہائیں
کتاباں نہیں ۔ انہیں دا ذکر ضمنی حیثیت اچ آئے تال جو اقبال سوکڑی کولوں اوندے وسیب
سمیت سمجھن وچ ساڈی مدد کرے ۔ ساڈا موضوع اوند ا اگلا سفر ہے یعنی اوندی نویں کتاب
”لیر و لیر پچھانوواں“۔۔۔۔

سید سید طویل حکیم

فون نمبر : 7432

اسلم خان موٹر ورکشاپ

دکان نمبر 10-11 ریو مارکیٹ چوک سرائیکی بہاولپور

ہمارے ہاں ڈیزل اور پیٹرول گاڑیوں کا کام تسلی بخش کیا جاتا ہے

ہاوی

ستنا پاکستان ہن دے ہاوی کالہ اے اوندے نال جھتاں اچ کہیں مونہہ کالاکیتا۔ نو مینے اے ہوگ اپنے ڈڈھ اچ پاوستی وستی پھر دی رہی۔ ترسمیں اوکوں ڈیکھ۔۔۔ توہاں، توہاں بہہ کرن ہا۔ پتہ نہیں کید اپا ہوسی؟ ول ہک ڈینہہ اونویں ای جھتاں اچ کھائیں ہال چاء رت دے ہرے کپڑیاں نال اوکوں بے کٹوال دے پوہے اہوں رکھ گئی۔ اے مویا ہویا ہال ہی۔ ایں وقوے دے ترسمے ڈینہہ ای کٹوال مرستا!

ڈاڈہ پارہاں کوہاں دے گھیر اچ او ساریاں وستیاں پھر دی راہندی ہی لسانی والہ، حاجی وستی، گرمانیں، سیالیں، رانویں..... پر اوند ا مستقل ٹھکانا قاضی وستی۔۔۔ سید حسین شاہ دا گھر ہا جیں اوکوں پاکستان ہن دے ہاوا مان ڈتی۔ انہاں وستیاں اچوں کچھ گھراں تے اوند ا اندر دا اتار ہی او ہن محبت نفرت کوں کھائیں اپنے وچوں چاندی ہی۔

رانویں او صرف بی بی سلطانوں دے گھر نکے ہا۔ سلطانوں لی اپنی شادی دی ناکامی پچھوں اپنی باقی عمر بھر انواں دے ہال سانجھن تے تسبیح پڑھن اچ گزار ڈتی۔ بہوں مذہبی تے بے بہا محبت کرن والی اوندی شخصیت دا بنیادی پیڑ اوند ا گھمنڈ ہا..... ایں کالہوں اوندی مولی صاحب نال دی نئی ہندی..... جیہڑا وستی دا ہک سیانا تے عالم آدمی ہاتے رشتے وچ سلطانوں لی فی داسو تروی۔

جیویں یاد پوندے او کے دے پاروں ظاہر تھیوے ہاتاں سارے ہال ہاوی..... ہاوی کریندے خوشی کنوں نہال تھی وئجن ہا، ہک ادھ ہال بچ کے سلطانوں لی کوں اے خبر وئج ڈیوے ہا..... ہاوی آندی پئی اے، ہاوی آندی پئی اے۔ اے سُن کراہیں سلطانوں لی..... اسمان دو مونہہ کر ہمیشاں ہک لمبا ٹھڈا ساہ بھر کے آکھے ہا۔ یا میڈا مالک!..... ایندا مطلب او کھیں اپنے اندروں چاندی ہی جیویں واقعی اللہ میاں نال اوندیاں اکھیں چار تھیاں ہون۔..... وت فوراً ای جیویں اوندے لو لے جتے وچ جند پئے وئجے ہا۔ او اپنے سردار وچھن سنبھلیدی، ہک ہتھ وچ تسبیح نال..... کھیں کھیں ٹردی ہاوی کوں راہ وچ بھاگل آن پاوے ہا..... ہالاں دے ہجوم نال او ہاوی کوں اپنے گھر گھن آوے ہا۔ لیس لیس لالوں بھری کوہتری، کجڑی ہاوی کوں جتے ہاتے رووے ہا اوکوں دھنوا، سیندھ سرے کراپنی عبادت توں جیویں ویلھی تھی..... کھائیں تسبیح دے داٹیاں وچوں الاوے ہا.....

"ہاوی تاں پورب دے ہیل اے انہاں غریب و ستیاں اچ ساڈے ہال کھڈ اوٹ آندی ا۔۔۔"
 ہاوی میٹھاں کچھ نہ کچھ البیدی راہندی ہئی، بھانویں جو اوندی زبان سمجھ نہی پوندی۔ وت وی ایویں
 گھڈا ہا جیویں او ہالاں وی زبان وی البیدی ہووے ہر ویلے کھدی او سلطانوں لی دیاں گاماں
 لکھاں نال مھر ڈیوے ہا اوندے و بچن دے مہییاں باد تیں لی لی سلطانوں پھوں خوش خوش راہندی
 ہئی اے گالھ اوندے مھر انواں کوں کڈا ہیں وی سمجھ نہ آئی جو یکدم اے مراق ماری
 ہاوی کوں ڈیکھ کھڑ کھڑ کیوں دیندی اے۔ سید حسین شاہ ڈو جھامدہ ہا جیویں ہاوی وی محبت نصیب
 تھی۔۔۔ شاہ سمن سکول وچ استاد ہن تے باقی دا وقت دستی دے ڈاکھانے کوں وی ڈیندے ہن، چنی
 سوہنی حیا والی بزرگی وچوں ہمیشہ ہک امدا انہاں دے مکھ تے جیویں کھڈ دا ہووے۔ ہاوی اپنے ٹرنگ
 تے کھٹ نال جھڑھا اوند اکل سامان ہا انہاں دے گھر مھدی ہئی، جھڑھے پیسے او کوں دستیاں اچوں
 اگزن ہا شاہ جی کوں آن ڈیوے ہا۔۔۔ پتہ نہیں او کوں کیوں تے کتھوں اے پتہ ہا جو شاہ جی پیسے کتھائیں
 بھیج دی سچن۔۔۔ او اپنیاں گھٹاں پھکا، ہتھاں نال مچھاں دے ول مٹا۔۔۔ نجیاں دو اشارے کر شاہ
 جی کوں سمجھاوے ہا۔۔۔۔۔ پیٹا۔۔۔۔۔ پیٹا۔۔۔۔۔ ڈساوٹ اے چاہندی ہئی جو اوندے ڈو پتر ان۔۔۔۔۔ جنہاں
 کوں اے پیسے بھیجن، شاہ جی اوندی ترسلی کراتے پچھوں روون ول پھون ہا۔
 بار پتہ نہیں کیا تھی ہے؟

بھیجے سوائے وچھوڑیاں دے ہیا ڈے وی کیا سجدی اے؟ او آپ نال آپ دیر تیں چھڑپا ہن
 ہا، جے تیں ہاوی جیدی رہی لوکاں کوں غدر دی یاد وی ڈیویندی رہی۔۔۔۔۔ ڈو ترے گالھیں، چھوہر
 (جھڑھے ہن دڈے تھی چکن) اچ وی ہاوی دیاں یاد کر ہاندن۔۔۔۔۔ ہک تاں او سخت چڑھدی ہئی
 کوئی ہال جے تلی تے او کوں پھوکا ڈیوے ہا۔۔۔۔۔ ایندا مطلب او موت سمجھدی ہئی۔۔۔۔۔ یا ڈو جھا، جے
 کوئی اوندی پوجا پاٹ اچ مغل تھیوے ہا۔۔۔۔۔ او میٹھاں اپنی پوجا مسیت اچ پہہ کے کریندی ہئی۔۔۔۔۔ مولی
 صاحب وی ایکوں برا نہن سمجھدے۔ اپنے سرتوں وٹے وٹا پانی ترونک گھنٹہ گھنٹہ بڑ بڑ کریندی
 رہے ہا جیدی ہالاں تاں ہالاں وڈیاں کوں وی کوئی سمجھ نہی پوندی جو پڑھدی کیا ہے۔ مسیت اچ
 بہاری ڈیون وی اوندی پوجا دا حصہ ہئی مولی صاحب کنوں پچھو ہا، ہاوی کیڑھی زبان البیدی اے تاں
 آگن حالے پور بھی زبان اے جے اگوں پچھو ہا پور بھ کوئی ملک اے؟ تاں کاوڑ اچ ولد اڈیون ہا،
 تیں کیا کرنے؟ ونجنے؟ شیت انہاں کوں آپ وی ایندا پورا نہی پتہ۔ ہک ڈینہہ مستو ہونے دا
 کڈھوں مسیت اچ وڑ آیا۔۔۔۔۔ وت کیا ہا ہاوی گھر گھر ایندا نروار کیتا۔۔۔۔۔ ہالاں او نکوں پہلی دفعہ کاوڑ وچ

ڈٹھا آخر اوں اے شکایت مولی صاحب اکوں ونج کیتی اے جاہل ان جاہل۔ اشاریاں اشاریاں وچ مولی صاحب پاوی کوں سمجھایا وچوں او آپ وی رنج ہن جو انہاں موسلیاں توں تاں پاوی چنگی اے، کڈا ہیں کڈا ہیں پاوی کچھ دیر کیتے ٹھیک تھی دیندی ہئی او ندے جیلے پورے تے ربط وچ ہوندے ہن پر سمجھوتہ وی نہی آندی جو او کہہ دے گی زبان الیہدی اے... او ہندوی جیسے اتھاں سرائیکی الیہدی ہن۔ او ندی زبان گھٹ ودھ سب جھن جا، پاکستان ہن توں پہلے او کوں ہک ہندو سیٹھ مل گھن آیا ہا اوں وی اکوں قصائیاں دے ہتھ وچ ڈتی... تے بھگی ویلے کوئی او ندا سگن نہ تھیا ہن او اینجھیں ملک وچ راہندی ہئی جید نقشہ صرف او ندے تن تے ہا۔ باد وچ کھلیا جو او حیدر و ملنگ دا گڈھوں نہی حقیقت وچ اے دستی آلیاں دی متفقہ افواہ ہئی جو حیدر و ملنگ نے مولی صاحب ولا کڈا ہیں ہک ڈوجھے دامنہ نہ ڈیکھن..... گڈھوں مستو ہونے دا ہا..... لوکاں حیدر و ملنگ دا ہلا ڈتا۔ ڈوجھی ڈینہوار لی لی سلطانوں پاوی کوں اپنی بانہ تے چھری وانگوں ہتھ چلا کے او ندے ڈڈھ وچ انگل پوڑ کے سمجھایا جو حیڈی وجہ توں کل دستی وچ شرتھے..... جیدے بارے اندری اندر کھائیں او آپ وی سوگوار خوشی محسوس کیتی ودی ہئی جیدھی دستی تے گزری نماشاں کنوں طاری ہئی..... جیویں کچھ تھیا ہووے..... پر پالاں وانگوں پاوی کوں وی اے سدھ نہی پئی پوندی..... جو دستی وچ تھیا کیا ہے؟ لی لی سلطانوں دے سمجھاؤں پچھوں اوں تے ایں خوشی دا بھیت کھلیا..... پہلی دفعہ جیویں او ندی یاداشت ول آئی ہووے..... او کھائیں ڈکھی ہئی، انجھاں ڈکھ جیسدا بگھپ دے باوجود وی او ندے چرے توں ظاہر ہا..... او راماں، اللہ، راماں..... اللہ..... راماں، اللہ کریندی چلی گئی۔ اے راناں دی دستی او ندا جھیکدی پھیرا ہادت او کڈا ہیں نظر نہ آئی..... ایندے نال ای پالاں توں جیویں انہاں دی کھل رس گئی ہووے..... آہن پاوی ایندے باد کھڑا مل گھدا..... چھی مہینیاں پچھوں جڈاں فرقہ پرستاں سید حسین شاہ دے گھر کوں ساڑیا..... جیدی سبھ توں ڈھیر مذمت مولی صاحب کیتی، پتا بچیا جو پاوی مر گئی اے۔ ☆

ڈینہ وار

جھوک

ملتان

سرائیکی زبان دا کلہا ڈینہ وار اخبار روز ڈپہاڑی دیاں تازیاں خبراں تے مضمون

سزائیکی وسیب دے سیاسی، سماجی، علمی، ادبی حال احوال

آپ پڑھو تے سنگت کوں پڑھاو ————— رابطے سانگے

ظہور احمد دھریجہ چیف ایڈیٹر ”جھوک“ قلعہ کہنہ قاسم باغ ملتان

تھی کہے۔ ایں میلے وچ ہر اوٹھنے ہئی۔ جیڑھی کہیں وی اولی ثقافتی میلہ نما کا نفرنس وچ ہووئی چاہیدی اے۔ میں ترجمے سال والے میلے وچ وی گیا ہم۔! ایں عاشق بزدار، تاج گوپالک، جمیل دریٹک، اتے جام تاج اوہے ہن انہاں نال میڈی محبت اتے نیاز مندی وی اوہا اے۔ میلہ وی لکھدا ہوسی مگر میں دل نمسی ونج سچیا۔!

ویسے میلے ہن اپنے اندر اچ ڈاڑھے سوہنے لکھن۔ جتھ سبھ کوئی آن شامل تھدے۔ کڈا ہوں سڈیے نال اتے کڈا ہوں ہاسڈ دے۔ ڈاڑھی رونق رہندی اے۔ ایں ”من مونج میلہ“ دی۔ شہر زندگی دی ساحلی دیوار دے اور ہوں والے شہر دے واسی۔ توڑیں پاروں ابدیت دے دے دے شاور۔ کہیں کوں جھل پل کوئینی۔ من میلہ کنوں وقت بچدے تہ کتاب میلہ لاڈیندوں چو پھیر کتاباں ای کتاباں۔ جیویں میلے اچ گھرو پھر دے ہوون۔ ول اتھو فراغت تھیدی اے تہ ”کلک و قلم میلہ“ لگ ویندے۔ ول لکھ لکھاں رہندی اے۔ کہیں کوں اساروں۔ ابھاروں۔ کہیں کوں اچاڑوں۔ لتاڑوں۔ کہیں کوں سنواروں۔ سنبھالوں کوئی چھن والا کوئینی۔ ڈاڑھا مصروف وقت گزر دے۔! دوستیں کوں شکایت اے اتے میڈا خیال وی اے کہ میں کچھ تنہائی پسند تھی گیاں اتے غیر سوشل آن۔ لیکن اتلا سارے من اندرتے تن پاہروں دے میلے بھجٹاؤن والا کیویں وقت کڈھ سگھدے کہ لو کہیں نال میل ملاقات کریندا ودا رہے۔ مجلس آرائی تاں پریں دی چالھ تھئی۔!

الکرہ

سو سٹش، بیکر ز اینڈ فالو وہ شاپ

پاکستان کے ماہر کاریگروں کی زیر نگرانی

خالص ویسی گھی سے تیار کردہ مٹھائیاں اور بیکری کا سامان

محمد حنیف، منور حسین چوک فوارہ بہاولپور

کمپنی دی مشہوری واسطے

میلے مار کے تے و نچن دے تاں اساں منڈھ لا توں ڈاڈھے شوقین ہیں۔ جڈاں دا ہوش سنبھالیے سے نیڑے تیزے آلا کوئی میلہ نہیں چھیا۔ پچھلے دیرہ پنجویہ سالوں کنوں ایہو برتا ہے۔ اے میلے ملاکڑے بھانویں و سیب دی جیڑھی چنڈاچ ہوون، ہک شے تہاکوں ہر جاتے نظر آسی۔۔۔ تے اوہن سوڈھے واٹر و مچن آلیاں کمپنیاں۔ جنہاں دا آکھن اے جو او اپنی کمپنی دی مشہوری واسطے ہر میلے تے آندن۔ چھڑا اے نہیں بھل اپنے مشہور و معروف بزرگ ہستیاں تے مقدس مقامات داناں وی استعمال کریندن۔ جو کہیں نہ کہیں طرح کمپنی دی مشہوری ہر و بھر و تھی و نچے۔ مثلاً داتا سوڈھا واٹر کمپنی، شاہ شمس تبریز سوڈھا واٹر، غوث بہاول حق سوڈھا واٹر کمپنی، بغداد سوڈھا واٹر کمپنی، مدینہ کولڈ ڈرنک کمپنی، وغیرہ وغیرہ۔

میکوں یاد اے اے کمپنیاں ہک آنہ گلاس کنوں شروع تھیاں ہن تے لاوڈ سپیکر تے ہوکاڑتی رکھدے ہن :
”ہک آنے دا گلاس پو..... صرف کمپنی دی مشہوری واسطے..... آؤ ملک صیب..... آؤ خان صیب.....
ہک آنے دا گلاس..... کوئی دوکھا نیں..... کوئی فراڈ نیں..... تہاڈے سامنے مشیاں چل رہیاں نیں.....
صرف کمپنی دی مشہوری واسطے.....“

ہن اے گلاس ہک روپے تک بچیا کھڑے..... ڈونسلوں اے سوڈا واٹر پینڈئیں پینڈئیں جوان تھی کن، پر انہاں دی کمپنی اے مشہور ای نہیں پئی تھیدی.....

اے تاں ہر کہیں کوں پتہ اے جو کمپنی دی مشہوری واسطے عرس میلے پہوں اہم موقعے ہوندن۔ کیونجو اُلٹی ملٹی تماشہ تڑپکھن تے ون پونیاں شمس گھن کیتے کشی ہوندی اے۔ ایں موقعے توں فیدہ چیندیں ہوئیں کچھ کمپنیاں اپنیاں شمس دی مشہوری واسطے آندن تے کچھ کوں شہرت نصیب وی تھی پوندی اے۔ مثال طور انہاں وچوں ہک عنایت بھٹنی دی ٹھیٹھر کمپنی وی ہئی۔ جئیں سبھ توں پہلے سرائیکی و سیب اچوں آپنی فنکاری دا منڈھ پدھا، تے ول ہولے ہولے اے کمپنی فلم ساز بن گئی۔ کچھ سرائیکی فلماں وی بنائیاں تے ول

ہر پہلے کمپنی دی مشہوری تھی کہی تے کمپنی پھر پی تاں اوں پنجابی فلماں آلے پاسے زور رکھیا

اچھا بنی کچھ کمپنیاں ادلی قسم دیاں وی ہوندن دے پڑھے گڑھے ہر ا تاں انہاں کوں
"لالی" آھدن، پر اساں ایں ڳالھ تے یقین نہیں رکھیدے۔ کیونجو "لالی" تے "کمپنی" دے لفظی
معنیاں اچ بہوں سارا فرق پاتا ویندے۔ جیکر اساں انہاں ڈوہائیں دے سرائیکی معنے کڈھوں تاں
لالی دا معنی تھیںسی "سچھ" تے کمپنی دا مطلب ہوسی "سگت"۔ ایندے بعد میڈا خیال ہے جو ہن کیس
ہئی تشریح دی اصلوں لوڑ کینی۔

ایہو جیہاں کئی ادلی کمپنیاں ساڈے وسیب اچ موجود ہن جنہاں اچوں بہن تروڑ کمپنی، ڈٹھ
وٹھ کمپنی، ٹھر کی مزاج کمپنی، جھر لو پھیر انٹر پرائز، ٹھک ٹھوں اینڈ کو، آچھڑ چھانڈ اینڈ برادرز، وڈ
دھر کی پارٹی، پھو تل اینڈ سنز، ٹھیر پال کمپنی، دھاڑیل ادلی سگت، کھاڑے مار کمپنی، زیٹم واٹ کمپنی
تے آپ تڑاپی کمپنی..... وغیرہ وغیرہ قابل ذکر ہن۔ پر فی الحال اساں پہلی تے چھیرو دی یعنی صرف
ڈوواڈ کر صرف کمپنی دی مشہوری واسطے کریسوں..... باقی اگلی قسط اچ۔

پہلی بہن تروڑ کمپنی دا منشور ای اے ہے جو نت نواں تجربہ کرو، بھانویں او تجربہ ادب اچ روایت
دی پوڑی تے چڑھے تے بھانویں منڈھوں نہ چڑھے، تاں تجربے توں تجربہ تے بہن تروڑ کیتی آؤ..... ایہا
وجہ ہے جو اکثر ادھک ڳالھ آہدے دے ہوندن جو وچوں کوئی ہئی نویں ڳالھ نکل آندی ہے۔ بالکل قوالی
ڳاون آلے ڳوتیاں دی کار، جیویں ہک قوال مصرعہ ڳاندا پیا ہوندے جو وچوں ڈو جھا راہڑی مار نکل
آندے۔ ایں کمپنی دے ڈھیر سارے ممبراں اچوں ڈتن، میرد، ممدو، ڈیوایا وغیرہ سرکڈھویں مانس ہن۔
انہاں دا دستور اے ہے جو ڈتن، میرد تے مضمون لکھسی، میرد ممدو تے، ممدو ڈیوایا تے، تے ڈیوایا ڈتن
تے..... ول ڈڈھپ اے جو ایہ سارے دے سارے مضمون ہکے رسالے وچ ہکے واری وڈی دیدہ دلیری
نال کمپنی دی مشہوری واسطے چھاپے ویسں..... پر کمپنی اے مشہور ای نہیں پئی تھیدی.....

ہئی کمپنی جیدی مشہوری دا اساں تہاڈے نال وعدہ کیتا ہے..... اوہے "آپ تڑاپی کمپنی"۔
جیاسیں! جیویں جو ناں کنوں ظاہر ہے، اے کوئی ڈھیر ہدیاں دی کمپنی کینی، بھل یکدماں ہکے چنے
دی نو لکھی تے مک ملہانگی کمپنی ہے۔ قدرت موصوف اچ ہکے ویلے کئی صفتاں تے ڳناں کوں کٹھا کر
ڈتے، تے اپنے من اچ ہر دم ہک انجمن دی طرح ہوندن۔

ایں کہنی دے "All In all" ساڑے جانٹن آلے بک ماسٹر صیب (کچھ عرصہ پہلے پروفیسر سہیل دے بنن) پر
 اچکل ڈاکدار سڈیندن) بنن۔ آپ دی شخصیت کون میں کہنی اکھ تے تہاڑے ہال کھل بار۔ محمد کبیر، بھل حق بی
 انہاں دی شخصیت "انجمن" دی کار ہے ڈیل ٹریڈ ایم اے ہاں سڈے ہاے، پر انہاں کوئی درجن من ایم
 اے، ڈڈھ درجن ڈپلوے، ڈاکدار دی دے کورس کنوں علاوہ ان گنت صوفیانہ سلوک دے چلے وی کھنوں۔
 چھڑا اے نکل، بھل سرائیکی، پنجابی، اڑو، ہندی تے سندھی شاعری تے احسان فرماون توں علاوہ تراجم،
 افسانے، ڈرامے، تحقیق تے تنقید دے میدان اچ وی کہنی دی مشہوری واسطے زور ازمائے نیں۔ اپنے فن تے
 شخصیت بارے پدھنے آلے زمانے کنوں گھن تے موجودہ دور تک دے فوٹوواں تے مشتمل بک کتاب دل
 بلی کتاب چھوئی نہیں..... پچھلے دیرہ پنجویسہ سالوں کنوں "آپ تڑاپی کہنی" آپنا تن، من تے دھن لا
 بیہی اے..... پر سوڈھے واٹر آلی کار ایں کہنی دی مشہوری نہ تھیوئی ہی نہ تھی اے۔ بنٹے سڈے دنیاوی
 باقدری کنوں بگ آتے تبلیغ داکم شروع کرڈتے نیں..... تے اے وی..... کہنی دی مشہوری واسطے.....

نیو بہاول پور موٹی چور ہاؤس

فاضل سینٹر بالمقابل قائد اعظم میڈیکل کالج سرکلر روڈ بہاولپور

موٹی چور ہاؤس والے ہمیشہ کی طرح نئی وراستیاں پیش کرتے ہیں

ہماری فخریہ پیش کش رس ملائی اور زعفرانی ٹھنڈے رس گلے ہر موسم میں دستیاب ہیں
 ☆ بادام ہاک ☆ پستہ ہاک ☆ سنگا پوری سموسے ☆ ریوال پیڑے ☆ کلکنسی لڈو ☆ سولی ہاک
 ☆ گلاب فلاوند ☆ اورنج برفی ☆ ونبلا برفی ☆ بائیں ایبل ☆ رس گلے ☆ بنگالی رس۔ گلمے
 ☆ ملائی جانب رس گلے ☆ ملائی جانب گلاب جاسن ☆ من پسند شاہی پیس اور حکوکی
 مکمل وراثتی دستیاب ہے

صدر سویٹ ایسوسی ایشن موٹی چور والے فتح خان

بازار بہاولپور فون نمبر ۸۸۱۷۳۰

استاد ایم صدیق

نظمیں

صابر چشتی

ساڈا جیون تھل

کئی نہ ساڈے درو وڈاوے

کئی نہ ساڈا تھیوے

اپنا آپ تاں جیوے !

اساں وی تاں جیوے جی ہیں

ساڈا جیون تھل

تھل دے اپنے اپنے

ساڈے تاج محل

مٹاں کوہاں دے پندھ ان ساڈے

کئی نہ رلے چلے

جیوے کئی نہ رلے

اساں اپنے تھل کوں، اپنی

اکھ واپانی ڈیسوں

اپنا آپ ویسوں

مزمحل حسنین

ونگوانی

ہک اینجھی تریست ڈھم

جیوے ہتھ اچ سوئی

سرتے جھپا

لیر کتیراں لو چھن اوندا

میل پکیلیاں کالیاں لٹوں

وینی وچ نہ ونگاں

بن کجل دے اکھیں او ندیاں نہ کوئی خواب خیال

کچھ اچ ننگا ہال

واہ آدم دی آل

تانگہ دی درساں

امیداں دی سوہنی نیر
اکھ وچ آس دا بجلا پاتے
تانگہ دی درساں تے بہہ تے
راہ بھالے تاں کے تیں بھالے
انت ایس تاگ توں عاجز تھی تے
اپنی پکی پت دے آکھے لگ تے
اپنے پیار دے کچے گھڑے دے بھرنے
پریت کوں امر کرن دی خاطر
اودل دا چاکر فوکر بگنی
دیندی سیرھ اچ
دھوکر بگنی !!

مال

بک المڑ خیار
ہوٹھاں تے سرخی لاتے
بگھاں تے لپ لپ پوڑتے لالی
زلفاں اونڈیاں چھلے چھلے
بگلی دے وچ دیندی پچی ہئی
میں اونکوں بھینٹ جو آکھیا
فٹ اوپولی
پہلے ایہ ڈس
ہیڈے کھیسے اچ
چو کھال اے !!

چار نظماں

کنج بھری

اوسڑک تے ہنی ہوئی
سبیل دی کار ہے
جیکوں کہیں نال وی وانج کاسی
جتھاں تے
بہہ تر بہہ لبیدن !

سندھ چان

دریا سمندر وچ لہ تے
اپنی ہستی ونجا بہدن
پر میں سمندر وچ لہن والا
او قطرہ نہیں
جہیز حیا اپنی سچاں ونجا بہوے

پاگل بندہ

ہک بیا بندہ میڈے اندر رلے جھٹ گزریںدے
جیڑھا ہر ہک موڑ تے میکوں پیٹھے رستے لیدے
حُسن پرست قیامت دا ، جتھ سوہنی مورت ڈہدے
ہوش حواس توں باہر تھی کے نچدے جھمیریں پیندے
ہر دشمن کوں ودست سمجھدے ، جانٹ کے دھوکا کھاندے
آپے اوکھیاں نیٹاں لیدے ، آپے بہہ پچھتاندے
لوکاں دیاں خوشیاں دی خاطر ، اپنا چین ونجیندے
ڈکھاں دے وچ لذتاں چیندے ، اوترے ونج کریںدے
دنیا داراں کولوں ڈردے ، بھج کے جان چھڑویندے
ہر نقصان کوں ہر فیدے توں چنچا کر سمجھدے
بھنیاں قبراں ، اچڑیاں گستاں وچ ونج کھڑیندے
کالیاں راتیں وچ سنجیاں راہاں تے ونج رلیدے
پاکل بندہ پاگلاں وانگوں حال حوال کریںدے
اے جیڑھے میں شعر لکھیداں اوہو بہہ لکھویندے

نظمیں

آوی دا پالن
 سکھ کانے تیلے
 سکھ کانے تیلے
 ننگ ننگ
 دھواں دکھیا دکھیا
 کھوں کھوں کھوں
 پنجرہ تھکیا بنیا
 قنڈیے تن درو دیے
 تھم رہے مئے ایکسریے
 جیون دے سب حیلے
 آوی دا پالن
 سکھ کانے تیلے

اومنی بساں
 اپنے اپنے
 روتاں آتے
 جیویں ٹورو
 انویں ٹردین
 قاتو چالھیں

بلیاں
 پالتو ہلیاں گمراں اچ رہندن
 چھچھڑے ہڈی پچھوں
 پو لے پیریں
 ”میاؤں میاؤں“ کریندیاں دون
 قاتو ہلیاں
 شر دے ہوئل دے پاہروں
 قاتو ہلیاں دا کئی ہک گمرا
 یا کئی ہک لکائیاں نی ہوندا

غزلاں

سوچیں تے برقاں کھیڑون بھائیں زبان تے
ایہ رت وی اساں ڈیکھنی ہو سی جہان تے
رل وسدے جیہڑے غاصبیں دا ہتھ فراخ ہے
ہو سگدے اکھیں رکھ گھن میڈے مکان تے
لکھ وار اپنے سر پتے کرے بھیر آدمی
لوکیں تیرا کرتے اوندے خاندان تے
اصلی پھلیں دا جیڑھا پار ی ہا انج اوہو
کاغذ دے پھل سجائی کھڑے اپنی دکان تے
شہباز رہ گئے اپنی روایت دے مان تے
کانویں دی ٹولی پہنچ گئی ہے آسمان تے
ایڈا دی کوئی گنوک نہ ہووے انسان سواں
جوے دی سوچ رکھے نہ گنولے زیاں تے
لگدی ہے زمی رت کوں رفیق سیٹا تھی
نر میٹ دے گلاب نیں کھڑدے چٹان تے

گجھڑے کینسی میں توں حال محلے دے
میڈے گھر وچ پڑھدن پال محلے دے
در کھڑکوں تاں اندروں تاڑی دچدی ہے
گاٹھسے ایں ہن ہک بے مال محلے دے
کرسی تیں ایویں کینسی پناں پچڑا
ماء کیتے ہن پوہریے پال محلے دے
کے تھال دا کھاوا جیڑھے بھل ویندن
اچھے دی ہن کئی بچ پال محلے دے
کوئی کہیں دا گروان جھلے میں کب وینداں
میڈے سینے تے ہن وال محلے دے
کیں ویلے تاں سوٹیاں دا جڑو گھرس
ڈٹاں مل کھڑون مہینوال محلے دے
گٹراں دی ہر روز رفیق غذا ہڈن
کیڈے لا وارث ہن لال محلے دے

اے دیں نہ تانگہ تانگہ کون اے میں کون ہاں تے
 اے میں عذاب ڈیٹے خواباں کون ہاں تے
 ڈیہاں کون سیک سیک تیزے رنگ روپ دا
 راتیں کون ریس ریس میڈے وال وال تے
 خوشبو دا خنت بھاگ تاں کہیں دا نصیب تے
 ساکوں سا گیا کوئی رنگاں دی جمال تے
 کالھیں دے لوک تیز تے بولن تے ماں ہا
 قصہ تے مختصر میڈی چھوٹی جی کال تے
 پورے دا بھوگ بھوگ تے دسوں ملن دے ساگ
 چوڑا تے پانہ چوڑی رکھیں سنبھال تے

کے تیں کہیں دی تانگہ بنگہجے کے تیں کالگ اڈاروں
 کے تیں کہیں دے رستے بھالوں ، اپنی واٹ نہاروں
 سارے سنگ مترائے پاروں ونج نہ پار پرانے
 اپنے ، پچے ، سکے ، سوہرے ساگی سنگ ارواروں
 اکھیں دی درسال تے آخر کے تیں ہنجوں ہاروں
 ساہ ساہ کون سکران گہی نت پچیاں روز جھاروں
 اندروں ہاڑ حنالا کالا اکھیں دسدا سانوں
 چلو سینے سیک سوایا داون کون تاں ٹھاروں
 جھوکاں چھوڑ تے ونج نہ سانول مولا ماڑ وسیسی
 روہی ریت دے کڈے گکرے پچیاں نال بہاروں
 آخر جج دا موسم آسے تھیں خداں جاری
 آہک ڈوجھے کون گل لاتے سولیاں آپ سنگاروں

غز

لا

ن

سابقہ جیندہوت

جہ کی مار رہی گنگا سر پا ہے ، جہ کی جانا صفت دیا ہے
 جہ کی لاکھ نکات دی رہیں لڑک ، مہاراج کون ہو جہ ان ہے
 جہوں جہ کی جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ جہ
 اوں ستم دی جہت کول اپنی ہاں ، کوئی کول اپنی ہے ان ہاں ہے

ابھیں محو تہیاں ہک مرکز ہے ایہا روم السدی لکھا آگی
 ملیے درس شہود وجود والا ، نہ ہونڈ آتی لکھا آگی
 مئے خانہ وحدت و حق انازل ، مئے نوار کون آتی لکھا آگی
 دل سبقت سن پھارڈ کون ، ایہا سن ہستی لکھا آگی

پھٹ پھٹ دی ہے خیرات پنی لا سینے پھٹ اسان ٹر ویوں
 در در تے پٹاں کم ساڈا ، سر نیواں سٹ اسان ٹر ویوں
 مکھی واساں نال نہیں شر ٹھہرے ، ابھو کھڑی پٹ اسان ٹر ویوں
 ہمد اہمد کے سبقت کیا کرے ، ہمد ہون بھٹ دا بھٹ اسان ٹر ویوں

مشتاق احمد سبقت

ط
ہ
ہ
ہ

نہ کہن قاصد نہ جھٹکاں لڑے ، تھی بے وس نین امپل پوسن
 جے تھکتی کوک فقیراں دی ، در نال دیواراں ہل پوسن
 تن حضرت عشق جلا چھوڑے ، ساہ سیک توں بھاچیں ہل پوسن
 جے سبقت انج کوئی دھاں ماروں کائنات دے پتر ہل پوسن

انتخابات سرانٹیک کی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) بہاولپور

سرانٹیک کی ادبی مجلس بہاولپور دی انتظامیہ کو نسل دے ممبران دی چون اہج مورخہ ۷ مارچ ۱۹۹۹ء کو پیشیں ویلے دفتر مجلس ”جھوک“ وچ محترم سید فیض اللہ شاہ دی نگرانی وچ تھی۔ اے چون ڈوسال (۱۹۹۹-۲۰۰۱) کیتے ہے۔ انہاں چونویں ممبران دانال کچھ ایں ہے۔

۱	سید دین محمد شاہ	صدر
۲	ممتاز جاوید ملک	نائب صدر
۳	محترمہ انجم گیلانی	نائب صدر خواتین
۴	حاجی محمد مشتاق علی	جنرل سیکریٹری
۵	رشید احمد قریشی	ڈپٹی سیکریٹری
۶	خواجہ نعمت اللہ	اسسٹنٹ سیکریٹری
۷	جناب رحیم طلب	ناظم شعبہ مطبوعات
۸	جناب محمد زکریا چغتائی	ناظم شعبہ مالیات
۹	جناب محمد افضل راہی	ناظم شعبہ نشر و شاعت
۱۰	جناب حفیظ الرحمن	ناظم شعبہ تقریبات
۱۱	حکیم فضل حسین ذوق	ناظم شعبہ قرآن و حدیث
۱۲	محترمہ ہول رحمانی	ناظمہ شعبہ خواتین

عہدے داران تے اراکین دی حلف برداری دے بعد جنرل کو نسل ہٹھلے امیدواریں کوں بچ سالیں کیتے نگران کو نسل دے رکن دے طور تے منتخب کیتے۔

۱	جناب سید فیض اللہ شاہ
۲	جناب میاں حسنین حیدر
۳	جناب سید دین محمد شاہ گردیزی

۴ جناب ڈاکٹر محمد شاہد خلیق

۵ جناب محمد ریاض خان خاکوانی

ایندے بعد نگران کونسل متفقہ طور تے سید فیض اللہ شاہ صاحب کو اپنی نگران کونسل دارکن پڑ یاد راہوے جو انتظامیہ کونسل دی چون نومبر ۱۹۹۷ء کوں تھیونی ہی جیڑھی کچھ حضرات دا ”دانشوری“ دی وجہ توں وقت تے نہ تھی سگی۔

انج دی چون باہمی رضاتے پر امن ماحول وچ تھیون تے حاجی محمد مشتاق علی صاحب جملہ اراکین جنرل کونسل کوں مبارکباد ڈتی تے جناب فیض اللہ شاہ تے جناب سید دین محمد شاہ دی مجلس کیتے ہ لوٹ خدمت کوں سراہیا۔

جناب سید دین محمد شاہ جنرل کونسل دے معزز اراکین دا شکریہ ادا کیتے اپنے خطاب وچ آکھیا جو انہیں کوں ایس بھر پور اعتماد توں نواں حوصلہ ملیے تے او اپنی کم مائیگی تے مصروفیت دے باوجود مجل دی نیک نامی کیتے اپنی کوشش جاری رکھیں۔

بعد وچ انہیں قرار داداں پیش کیتیاں جیدے ذریعے محترم جناب ڈاکٹر شفیق خان وائس چان اسلامیہ یونیورسٹی کوں خراج تحسین پیش کیتا گیا جو انہیں حضرت خواجہ غلام فرید رحمۃ اللہ علیہ دا صد سالہ تقریبات کوں شایان شان طریقے تے منایا۔ انہاں تقریبات نال سرائیکی خطے دی علمی ادبی تے ثقافتی روایت کوں نویں زندگی ملی اے۔ سرائیکی ادبی مجلس دا انج دا اجلاس عام ”حضرت خواجہ غلام فرید جیڑ“ دے قیام تے وی محکمہ اوقاف، حکومت پنجاب دی سرپرستی، جناب ڈاکٹر چانسلر صاحب دے تدبیر تے جناب جاوید چانڈیو انچارج شعبہ سرائیکی دی خدمات تے وی تشکر اظہار کریندے۔ تے ممنون احسان ہے۔

۲: بعض نقصان پچاون والے دانشوراں دی مقدمہ بازی نال مجلس دے معاملات وچ جو خرابیاں تے الجھاؤ پیدا تھئے تے بدنامی تھئی اے انج دا اجلاس عام ایندی پر زور مذمت کریندے تے ایندا بنیاد تے مجلس دے ڈوارکان دی بنیادی رکنیت ختم کرن دی منظوری وی ڈیندے۔

آفس سیکریٹری محمد ریاض انجم پچھلے سالیں دی مالیات رپورٹ پیش کیتی۔ ساری جنرل کونسل، مجلہ انتظامیہ تے نگران کونسل ساہقہ سارے اخراجات دی منظوری ڈتی۔ سید فیض اللہ شاہ کنویننٹ نگران کونسل آکھیا جو انے رپورٹ سہ ماہی سرائیکی وچ شائع کیتی ونجے۔ ساری جنرل کونسل دی تحریک تے مجلس لائبریری دی قفل کشائی وی کیتی گئی۔ ☆

دیرہ غازی خان وچ ”خواجہ فرید قومی سیمینار“

ہر انسانی طور تے دیرہ غازی خان ملک دے چاریں صوبوں دے درمیان واقع ہے۔ ایس وجہ توں مختلف خطی دیسانی تہذیبی تے ثقافتی رجحانیں داپہوں سوہنا سکھم ہے۔ ایندے شمالی سرے تے عظیم روحانی پیشوا پیر پٹنہ حضرت خواجہ شاہ سلیمان تونسوی تے جنوبی سرے تے عظیم صوفی شاعر عارف روہی حضرت خواجہ غلام فرید جیسے شہرہ آفاق صوفی بزرگ تے اولیاء اللہ آسودہ خاک ہن۔ جنہیں دے مزارات مرجع خلائق ہن۔ مفکرین دی متفقہ رائے ہے جو انسان دی شخصیت تے کمال فن اوندی روح دی عظمت کنوں جنم لہند۔ خواجہ غلام فرید جتنے وڈے روحانی پیشوا ہن اتنے وڈے سکارتے باکمال شاعر وی ہن۔

نامور سفرنامہ نگار تے ادب پرور ڈپٹی کمشنر سید شوکت علی شاہ دی دیرہ غازی خان وچ آمد ایس کالھ دو اعلامیہ ہاجو اتھاں شعر و ادب دا موسم بہار آچھے۔ انہیں چیئر مین ضلع کونسل دیرہ غازی خان سردار سیف الدین خان کھوسہ دے تعاون نال ”کل پاکستان مشاعرے“ تے ”خواجہ فرید قومی سیمینار“ دا اہتمام کیتا اے ڈوہیں عظیم الشان تقاریب ”مجلس تقاریب ملی“ دے زیر اہتمام ضلع کونسل دیرہ غازی خان دے تعاون نال ۱۰ اپریل ۱۹۹۹ء کوں روایتی شان و شوکت دے نال منعقد تھیاں۔

”خواجہ فرید قومی سیمینار“ سرکٹ ہاؤس دیرہ غازی خان وچ شام چار وچ منعقد تھیا۔ چیدی صدارت صوبائی وزیر سردار ذوالفقار علی خان کھوسہ کیتی۔ ڈاکٹر شنزاد قیصر سیکرٹری تعلیم و نصاب مہمان خصوصی ہن، رانا مقبول احمد خان کمشنر تے سردار محمد سیف الدین خان کھوسہ چیئر مین ضلع کونسل اعزازی مہمان ہن جڈاں جو نظامت دے فرائض راقم (جاوید احسن خان) انجام ڈتے سیمینار دا آغاز حسب روایت تلاوت کلام پاک تے نعت شریف نال تھیا چیدی سعادت بالترتیب قاری شاہنواز خان کھتران تے مشہور شاعر مظفر وارثی کوں نصیب تھی۔

خواجہ فرید قومی سیمینار دے میزبان چیئر مین مجلس تقریبات ملی سید شوکت علی شاہ ڈپٹی کمشنر لکھا جو دیرہ غازی خان دی عوام خوش قسمت ہن جو ملک دے نامور شاعر ادیب تے مقالہ نگار انہیں سے مہمان ہن تے انہیں مہمان ہستیں دی اے خوش بختی ہے جو اوانج ہک اچھی ہستی کوں خراج عقیدت پیش کرن کیتے کٹھے تھئے ہن چیدی شاعری، تعلیمات تے فلسفے اذہان کوں جلا بخشی تے دلیں دل منور کیتا تے ہک اچھا آفاقی پیغام ڈتا جیڑھا مسلمانیں کیتے مشعل راہ ہے۔ سید شوکت علی شاہ خواجہ

غلام فرید دی شاعری، فن کے قافہ و وحدت الوجود کے انکار خیال کریندے ہوئے آکھیا جو ڈاکو
 شہکل دے مطابق خواجہ فرید نے جہڑے رنگ تے جہڑے سوئے انداز وچ فلسفہ وحدت الوجود پیش
 کیتے آج تک کوئی شاعر تے کافی پیش نہیں کرے۔ تے نہ ہی شاید کوئی آئندہ پیش کر سکے۔ سید شوکت
 علی شاہ آکھیا جو خواجہ فرید کوں خراج عقیدت پیش کرن دا بہترین طریقہ اے ہے جو چھڑیاں کالم
 کرن دی جائے جو اساں سچی نیت نال انہیں دیاں سکھاوتیں تے عمل کروں۔ انہیں دی شاعری تے
 فلسفہ --- محبت، اخلاص، مروت تے حسن اخلاص تے ہد مل ہے پر آج جہڑا حال اساں اپنے
 چہ چاروں دید بھویندے ہیں تاں بہوں ڈکھ تھیدے۔ بھر پی ساہ ڈیندی ہوئی تے غریبی ہتھ پدھدی
 ہوئی، کاروان حیات تنگ ناکیں تے ڈراکلیاں گھاٹیاں وچوں لنگھدا ہویا تے تے کارواں دی صدا
 جس کنیں وچ زہر وٹیدے ہوئی محسوس تھیدی ہے۔۔۔

ایندے بعد ملک دے مختلف حصں وچوں آئے ہوئے دانشوریں، سکالریں تے شاعریں ایں
 عظیم صوفی شاعر کوں اپنے اپنے مقالیں تے انداز بیان وچ خراج عقیدت پیش کیتا۔ سبھ کنیں پہلے کوٹ مٹھن
 دے نوجوان محقق پروفیسر نکیل پٹانی "خواجہ فرید پیغام انقلاب و اتحاد" دے عنوان نال مقالہ پڑھیا۔
 سین سیدہ افضل اپنے مقالے وچ آکھیا جو آج میڈے شہر دا ستارہ ادب ثریا تے نظر دے کیوں جو خواجہ فرید
 دی ذات گرامی کوں خراج عقیدت پیش کرن کیتے اتھاں وطن دے مایہ ناز ادیب، شاعر، دانشور تے ادب
 نواز ترسمیں تے جوان کٹھے تھی گئے۔ مستونگ بلوچستان دے فاروق ہوریں آکھیا جو خواجہ فرید دا عارفانہ
 کلام عوام تے خواص وچ بکواساں مقبول ہے۔ مظفر گڑھ دے پروفیسر سجاد حیدر پرویز خواجہ صاحب دے
 نثری ادب تے کتابیں بارے اپنا تحقیقی مقالہ پڑھیا جیہوں بہوں پسند کیتا گیا۔

اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور دے سرانیکی شعبے دے استاد پروفیسر جاوید حسان چانڈیو "پٹ
 انگریزی تھانے" دے عنوان نال اپنا تحقیقی مقالہ پڑھیا جیہوں حاضرین ڈاڑھی توجہ نال سنیا تے
 سراہیا۔ ڈاکٹر طاہر تونسوی "نئے جہانوں کی تفہیم کا شاعر خواجہ فرید" دے عنوان نال مقالہ
 پڑھ دیں ہوئیں آکھیا جو "سرانیکی زبان دے عظیم شاعر خواجہ فرید دی شاعری دا کینوس کائنات
 دے وسیع تر پس منظر وچ کھنڈیے ہوئے ان گنت موضوعات دا منظر نامہ پیش کریندے"۔ ایہں
 دوران وچ مہمان شاعرہ پروفیسر فرخ زہرا گیلانی (فیصل آباد) خواجہ فرید دے حضور منظوم خراج
 عقیدت پیش کیتا۔ پروفیسر الطاف اشیم اسٹنٹ ڈائریکٹر پھل چیر شاہ عبداللطیف یونیورسٹی خیرپور
 اپنا مقالہ "پھل سرمست اور خواجہ فرید میں فکری مماثلت" پیش کیتا تے تھیں کوں ایں موضوع تے

مزید تحقیق دی دعوت دیتی۔

حضرت خواجہ غلام فرید دے مقرب بنامس مہاں برکت ملی، سہ پوترے تے ممتاز شاعر تے ادیب امداد انکلامی تحفہ امتیاز جبرائیل کوئے بلوچستان نہیں اشریف گمن آئے ہن، اپنے پڑے مقالے وچ خواجہ صاحب کوں بھرپور خراج عقیدت پیش کریدیں ہوئیں آکھیا جو "خواجہ صاحب دیاں کافیاں ساز ازل تے سرمدی نغمہ ہن جبرہ حیاں دل آلیں کیتے روح دی غذا ہن"۔ ملک دے ہاں آئے ادیب تے شاعر احمد مدیم قاسمی (لاہور) اپنے کلیدی تے جامع مقالے وچ آکھیا جو "نیکر ہو مر کنیں ہن تیں دے عظیم تے غیر فانی شاعریں دی گہنتری کرے تے تاں اوشیت ویسہ پنڈویسہ کنیں اکوں تے نہ دھسی تے اساڈے خواجہ فرید انہیں عظیم تے لافانی شاعریں دی صف وچ شامل ہن۔ انہیں انسان دین بنیادی تے جبلی جذبہ دی تہذیب کیتی اتے اتے سوہٹ تے توازن مال تہذیب کیتی جو محبت دے ازل تے ابدی جذبے کوں عبادت دی حد تائیں پچا چھوڑیا"۔ مہمان اعزاز رانا مقبول احمد خان کشن دیرہ غازی خان آکھیا جو خواجہ غلام فرید آپنی مقبول عام شاعری وچ محبت تے اخوت، انسان دوستی، مذہبی رواداری اتے خیر تے فلاح دا جبرہ حادرس ڈتے اسا کوں اوں تے عمل کرنا چاہیدے تے قومی یکجہتی دے ودھارے کیتے ہر قسم دے فرقہ وارانہ تعصبات دا خاتمہ کرنا چاہیدے۔ ایسو قرآن تے سنت اتے اولیاء کرام مال محبت دا بہترین طریقہ ہے۔ مہمان خصوصی ڈاکٹر شہزاد قیصر (پی ایچ ڈی خواجہ فرید) اپنے انگریزی مقالے وچ "خواجہ فرید دے نظریہ وحدت الوجود" کوں موضوع بنایا تے نہایت فصیح انداز وچ ایس عقدے دی اوکھی گنڈھ کھلیدیں ہوئیں خواجہ صاحب دے ان ہوتے انداز فکر کوں سو جھل کیتا۔

صدر تقریب سردار ذوالفقار علی خان کھوسے اپنے صدارتی خطاب وچ آکھیا جو ملک دے نامور محقق تے فرید شناس مقالہ نگاریں حضرت خواجہ فرید کوں اپنے اپنے رنگ تے اپنی اپنی بوج موجب خراج عقیدت پیش کیتے تے کوئی اٹھھا پاسہ نھن چھوڑیا جیدے تے سیر حاصل وٹ نہ تھئی ہووے۔ انہیں آکھیا جو حضرت خواجہ فرید دی شخصیت روحانی فیوض تے برکات دا ہونہا تے شاعری حکمت تے معرفت دا خزانہ ہے، ایہادجہ ہے جو دیکھے دے مال مال انہیں دی مقبولیت تے شہرت دیاں بیاد و حاراحمد اپنے۔ انہیں آکھیا جو سا کوں خواجہ صاحب تے نہیں بررگان دین دی تعلیمات تے عمل پیرا تھی کر اہیں پیارے وطن کوں امن تے محبت دا ڈاکھا مادنا چاہیدے۔ ایس موقع تے ہک یاداشت دے جواب وچ انہیں آکھیا جو مسلم لیگ دی حکومت اگست ۱۹۸۹ء وچ ایم اے دی سطح

تے تدریس کیلئے اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور وچ شہ سرانیکی زبان و ادب قائم کیٹا ائی۔ ہن میں لی اے
 دی سطح تے کالجیں وچ سرانیکی زبان تے ادب دی تدریس کیلئے استادیں دی تقرری دے منصوبے
 کوں توڑ چاڑھن کیلئے نموس اقدامات و اعان کریدال۔ انہیں سیکریٹری تعلیم ڈاکٹر شہزاد قیصر کوں
 آکھیا جو او ایس منصوبے تے عمل ور آمد کیلئے ضابطہ دی کاروائی کرتے اخراجات و اتھینہ مٹھن تاں جو ایس
 کوں آئندہ جٹ اچ زید غور اچھ۔ ایس اعان تے جتے ڈاڑھیاں تازیاں مال خوشی و اٹھار کیٹا۔ سردار
 موصوف جھیکو اچ خواجہ صاحب دے سو دیں یوم وصال دے حوالے نال ”خواجہ فرید قومی سینیٹار“
 دے انعقاد تے ڈپٹی کمشنر سید شوکت علی شاہ، سردار محمد سیف الدین خان کھوسہ پیئر مین ضلع
 کونسل تے ہنہیں منتظمین کوں ایس سراہون جو ہکے کم تے مبارکال ڈتیاں تے سینیٹار اچ شریک تھوٹن
 کیلئے ملک دے مختلف حصیں تے شہریں کنیں آیل و دانشوریں، شاعریں تے ہنہیں معزز مہمانیں و اشکریہ
 ادا کیٹا۔ ایس موقع تے عمر علی خان بلوچ جنرل سیکریٹری خواجہ فرید اکیڈمی ملتان دیوان فرید (ترجمہ
 تے شرح مولانا نور احمد خان فریدی) تے پروفیسر الطاف اٹھیم اسٹنٹ ڈائرکٹر پھل پیئر شاہ لطیف
 یونیورسٹی خیرپور، پھل سرمست تے لکھیل کتابیں داسیٹ سردار ذوالفقار خان کھوسے دی خدمت اچ
 پیش کیٹا۔ سینیٹار دے بعد سردار ذوالفقار علی خان کھوسے ”کھوسہ ہاؤس“ وچ معزز مہمانیں،
 کالریں تے شاعریں دے اعزاز اچ عشائیہ ڈتا۔

ایس موقع تے پورے شہر اچ جشن تے میلے ڈاساں ہئی جیدے پس منظر اچ خواجہ فرید دے عارفانہ
 کلام تے ماورائی کیفیات رکھن آلیں کافیں دے ریلے بول قلب تے روح کوں تازگی ڈیندے پئے ہن
 ۔ بول احسن :

ہر ایک بول تیرا پیار کا ہے مٹھن کوٹ
 نیاز کاو محبت ہے چاچھاں تیری
 ہے عاشقوں کے گلے میں تری پریت مہار
 تیرے فراق میں نالاں ہیں جٹیاں تیری
 متاع شعر و ادب نہیں ہیں لوک ورثہ بھی
 میرے وسیب کا زبور ہیں کافیاں تیری

☆ روزنامہ ”نوائے وقت“ ملتان مورخہ ۱۹/اپریل ۱۹۹۹ء دے ٹھوریں نال ☆

(اردو کنہیں سرانیکی ترجمہ خالد چانڈیو)

صد سالہ جشنِ فرید

بدلے پورب ماڑ ڈکھن دے کجے مہورے سو سو وٹن دے
چارے طرفوں زور پون دے سارے نبوڑ وساٹن دے
خواجہ فرید دا اے مدد ہمیشہ نویں موسیماں دیاں خوش خبریاں سٹیدارہ گئے تے جیڑھے ویلے
اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور دی خواجہ فرید چیر طرفوں ۲۵ تا ۲۳ اکتوبر ۱۹۹۸ء کوں خواجہ فرید دے
وصال دیاں سو سالہ تقریبات مناوٹن دا اعلان تھیا۔ تاں اے مدد اپنی پوری معنویت سمیت وسیب دیاں
خواہشاں تے سکاں دا آئینہ بن گیا۔ اونویں دی تاں خواجہ فرید دیاں کافیاں سرائیکی وسیب دا آئینہ بن
جیڑھے وچ اسا کوں اپنے ڈکھ سکھ، خواب تے حقیقتاں سچے تے پچے روپ وچ نظر دن۔

خواجہ فرید دا وصال ۱۳۱۹ھ وچ تھیا ہئی تے ۱۹۹۸ء دا سال ہجری سن مطابق ۱۴۱۹ھ دا ہئی
یعنی خواجہ سگن دے وصال کوں پوری ہک صدی لنگھ گئی ہئی۔ روہی دی یونیورسٹی جیڑھی بہاولپور دے
علم دوست نواباں جامعہ عباسیہ دے تاں مال قائم کیتی ہئی تے ہن سرکار دی طرفوں اے اسلامیہ
یونیورسٹی سہند دی ہے، سرائیکی زبان ادب تے خواجہ فرید دے افکار کوں پھیلاوٹن تے ودھاوٹن دی
ذمہ دار ہے۔ اے ذمہ داری پہلے تاں کڈا ہن ایں نیگن نبھائی گئی جیویں خواجہ فرید دے سو دیں یوم
وصال دے موقعے تے نبھائی گئی ہئی۔

ایں یونیورسٹی وچ پہلی ٹھڈی ہیل اوں ویلے گھلی ہئی جڈاں ۱۹۸۹ء وچ اتھاں سرائیکی
شعبہ قائم تھیا۔ تے دس وسیب دے لوکیں کوں اینویں لگا جو اے یونیورسٹی ہن ایں علاقے دی اپنی
یونیورسٹی تھی گئی اے۔ اوں دے بعد ۱۹۹۵ء وچ اتھاں محکمہ اوقاف دی طرفوں خواجہ فرید چیر قائم
کرن دا اعلان تھیا تے اخبار نیں وچ خبر چھپی جو ایندے واسطے ۹۲ ہزار روپے دی گرانٹ منظور تھی گئی
اے۔ خواجہ فرید دے دربار تے اوندی جائیداد وچوں آمدنی دا اندازہ کروڑاں روپے لاوٹن وچ کوئی
مبالغہ نہ ہوسی۔ جیڑھی محکمہ اوقاف دے کھاتے وچ دیندی اے۔ پرول دی ۹۲ ہزار روپے دی
گرانٹ مال ”خواجہ فرید چیر“ دا منڈھ بدھجٹن ہک تاریخ ساز واقعہ ہئی۔ اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

دے اوں ویلے دے وائس چانسلر ایندے فنڈز خرچن لیتے ہک کمیٹی بناؤتی جو دے وچ ڈاکٹر نجیب جمال
 ڈین آف آرٹس، ڈاکٹر اسلم ادیب چیئر مین شعبہ ایجوکیشن تے سید صفدر حسین لیکچرار شعبہ سرائیکی
 شامل ہن۔ اے کمیٹی پھوں عرصے تائیں وچار کریندی رہی پر ۹۲ ہزار روپے کوں ادھار بھاگ ہا جو
 روپے ڈوں سال تک نہ مک گئے تے نہ ای نوں کرانٹ آؤن دارستہ بٹیا۔ اوندے بعد وائس چانسلر بدایا
 تے یکم اکتوبر ۱۹۹۷ء کوں خواجہ فرید چیئر دی ہک نوں کمیٹی بنائی گئی جو دے وچ شعبہ سرائیکی دے
 ترے استاد جاوید چانڈیو (انچارج شعبہ سرائیکی)، ریاض سندھڑ تے سید صفدر حسین دے نال ریڈیا
 پاکستان وچوں ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر کوں وی ممبر رکھیا گیا۔ تے چیئر مین خود وائس چانسلر رہ گئے۔
 شعبہ سرائیکی دے استادیں کوں ”خواجہ فرید چیئر“ دے صلاح مشوریں وچ شامل کرن نال کم دی
 رفتار ودھ گئی تے ہر ہفتے پندرھویں کمیٹی دے اجلاس تھیون لگے، جاوید چانڈیو انچارج شعبہ سرائیکی
 ایں کمیٹی دے سیکریٹری دے طور تے تمام اجلاسیں وچ کم کرن شروع کیتا۔ تے زبانی تجویزاں کوں
 کاغذی فائلاں دی شکل وچ اہکوں تے ٹورن شروع کیتا۔ پہلے پہل جاوید چانڈیو ہوریں دی تجویز تے
 کمیٹی اے منظوری ڈتی جو خواجہ فرید چیئر کوں ہک عظیم الشان ”خواجہ فرید ریفرفنس لائبریری“ قائم
 کرن کیتے کم شروع کر ڈیوٹا چاہیدے۔ تے ایں مقصد کیتے ابتدائی طور تے پورے وسیب وچوں نجی
 لائبریریاں دا دورہ کرتے اٹھیاں نادر تے نایاب کتاباں دی فوٹو اسٹیٹ حاصل کرنی چاہیدی اے
 جیڑھی خواجہ فرید دے کلام، پیغام تے شخصیت تے تحقیق کیتے معاون تھی سگھن۔ ایندے نال ایں
 لائبریری وچ سرائیکی زبان تے ادب بارے قدیم تے نایاب کتاباں دی فوٹو اسٹیٹ وی کشی کرنی
 چاہیدی اے۔ ایں تجویز دی منظوری دے بعد اے ذمہ داری وی جاوید چانڈیو ہوریں کوں ڈتی گئی جو
 وسیب دیاں مختلف لائبریریاں وچ ونج کراہیں فوٹو اسٹیٹ کتاباں حاصل کرن۔ انہاں پھوں تھولے
 عرصے وچ تقریباً ہک سواہم کتابیں دی فوٹو اسٹیٹ حاصل کرتے کمیٹی دے اہکوں آن رکھیاں جیہوں
 بہوں پسند کیتا گیا تے ایں کم کوں اہگی تے ٹورن دی منظوری تھی۔

ایں دوران کمیٹی دے ہک اجلاس وچ تجویز پیش تھی جو آؤن آلا ہجری سال یعنی ۱۴۱۹ھ
 خواجہ فرید دے یوم وصال داسوواں سال ہوسی تے خواجہ فرید چیئر کوں ایں موقع تے خاص پروگرام
 کرنا چاہیدے۔ ایں موضوع تے کمیٹی دے سکھیاں ممبراں تفصیلی بحث کیتی تے وائس چانسلر کوں قائل
 کیتا جو ایں پروگرام دی اہمیت کیا ہدی اے؟ ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر، جاوید چانڈیو تے ریاض سندھڑ
 ہوریں ایں تجویز دے مختلف پہلوواں تے کم کیتا تے پٹی میٹنگ وچ ایں پروگرام کوں عملی شکل ڈیوٹا

کم شروع تھی گیا۔ ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر وی جاوہیانی، جاوید چانڈی وی عملی صورت گری تے ریاض سندھ دے فیلڈ ورک دے نتیجے وچ ہک ایجنسی تے روزہ پروگرام دا نقشہ سامنے آ گیا جیہڑوں سٹجے ڈیکھ کر اہیں وائس چانسلر صاحب کون وی قائل تھیوٹا پئے گیا بلکہ انہاں دے اندر شوق جاگ پیا جو اچھا پروگرام کرن کیتے سبھ کچھ کینا و نچ سگھدے تے انہاں ایس پروگرام دی کلیرنس پڑے ڈتی۔ اولڈ کیپس وچ پروگرام دی تیاری کیتے کیپ آفس قائم تھی گیا تے وائس چانسلر ہک نوٹیفیکیشن دے ذریعے پروگرام دی مرکزی آرگنائزنگ کمیٹی تے بیاں پہوں ساریاں کمیٹیاں ہاڈتیاں۔ مرکزی آرگنائزنگ کمیٹی دے ممبران اے ہن۔

- ۱۔ پروفیسر ڈاکٹر محمد شفیق خان وائس چانسلر چیئرمین
- ۲۔ سکس جاوید چانڈیو سیکریٹری
- ۳۔ ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر ممبر
- ۴۔ سکس ریاض سندھڑ ممبر
- ۵۔ ڈاکٹر شفیق احمد (شعبہ اردو) ممبر
- ۶۔ سکس شاہد رضوی ممبر
- ۷۔ سکس غلام حسین ڈاہر (ڈائریکٹر فنانس) ممبر
- ۸۔ سکس رانا محمد ارشد (رجسٹرار) ممبر

پروگرام کیتے اکتوبر دماہینہ ایس پگالوں چٹیا گیا جو بہاولپور دے موسم دے حوالے نال وی اے مہینہ مناسب ہئی۔ تے یونیورسٹی دے نویں تعلیمی سال دامنڈھ دی پدھیدا اپنا ہوندے۔ ایس طرح پورے وسیب تے ملک دے مختلف حصیں وچوں ادیبیں تے دانشوریں نال رابطے قائم کرن شروع کر ڈتے گئے۔ تے نال ای فنڈز حاصل کرن کیتے دی جدوجہد دامنڈھ پدھج گیا۔ وائس چانسلر ہوریں تے سکس جاوید چانڈیو لاہور و نچ کر اہیں سیکریٹری تعلیم ڈاکٹر شہزاد قیصر کون ملیے (جیڑھے خواجہ فرید دی ماہد الطبعیات تے پی ایچ ڈی کیتی بیٹھن) تے پروگرام دے خاکے تے بحث دے بعد تقریباً پروگرام کیتے پورے فنڈز دی منظوری کراتے آئے۔ ایندے نال نال سیکریٹری ثقافت سکس طارق محمود ہوریں دی طرفوں باقی فنڈز دی منظوری دا وعدہ وی تھی گیا۔ محکمہ اوقاف نال وی یونیورسٹی رابطہ کیتا تے اوقاف دے وزیر تے سیکریٹری صاحبان کون خطوط لکھے، فون تے گالھیں تھیاں تے ملاقاتاں وی تھیاں پراوقاف ایس پروگرام تے اپنا جھنڈا لاوٹا چاہندا ہئی تے او وی روپے وچوں ڈو آنے حصہ رلا

لرائیں۔ اے اے جو اوقاف دی طرفوں بل رو پیہ وی نہ ملن دے باوجود اتنے فنڈ حاصل تھی کہنے جو اے پروگرام شاندار طریقے مال تھی سمجھا ہئی۔

ایں ترے ڈیواری پروگرام دی تیاری کیتے شعبہ سرائیکی دے انچارج جاوید چانڈیو نے ریاض سندھ پورس تقریباً یک مہینہ پہلے اولڈ کیمپس دے کیمپ آفس وچ ڈیڑھ رات کم کیتا۔ پورے ملک دے تقریباً ترے سودا نشوریں، ادیبیں تے شاعریں کوں کانڈھے بھیجے گئے۔ پنجاب کنیں زیادہ نجی لاہریاں کوں مخطوطات تے ان لہجہ کتابیں دی نمائش کیتے دعوت ڈتی گئی۔ ملک دے وڈے وڈے پبلشنگ دے اداریں کوں کتاب میلہ لاؤن کیتے سڈیا گیا۔ میلے کنیں پہلے ایں کیمپ آفس وچ ڈیڑھ رات میلے واساں بدھیج گیا ہئی۔ آخر او ڈیڑھ آگیا جیس دی تانگھ ہئی۔ یونیورسٹی کنوار آلی کارنگری پٹری کھڑی ہئی۔ ہر پاسے رنگ برنگیاں بتیاں تے دن پونے میز لگے کھڑے ہن۔ یونیورسٹی دے کیمپس، شہر تے چوک، بازار مہمانیں کیتے ”جی آئے دے سیں“ دے میز اناں سجے پئے ہن۔ شہر دے اہم مقامات تے خواجہ فرید دے رنگین پورٹریٹ لگے کھڑے ہن، پورا شہر شہر فرید دا منظر پیش کریندا پیا ہئی۔ ۲۳ اکتوبر ۱۹۹۸ء کوں ایں میلے دا افتتاح تھیا۔

☆ افتتاح نمائش کتب، مخطوطات، نوادرات تے کتاب میلہ

۲۳ اکتوبر کوں سویلے ڈاؤن ہجے یونیورسٹی دے وائس چانسلر نادرتے نایاب کتابیں دی نمائش دا افتتاح کیتا۔ جیڑھی یونیورسٹی دے اولڈ کیمپس وچ غلام محمد گھوٹوی ہال وچ تھیدی پئی ہئی۔ ایں نمائش وچ جھنڈیر لاہری (سردار پور جھنڈیر، میلسی) شیخ عبدالشکور قریشی (قرآن لاہری (دیرہ غازیخان)، کپتان واحد بخش سیال لاہری (الہ آباد)، حبیب فائق لاہری (ملتان) پروفیسر شوکت مغل دی نجی لاہری (ملتان)، پروفیسر سجاد حیدر پرویز دی نجی لاہری (مظفر گڑھ)، ڈاکٹر خورشید محمد تے پروفیسر شکیل پٹانی دی نجی لاہری (کوٹ مٹھن)، جاوید احسن خان دی نجی لاہری (دیرہ غازیخان)، غلام قاسم مجاہد بلوچ لاہری (دیرہ غازیخان)، اسد نظامی دی نجی لاہری (جہانیاں)، مبارک اردو لاہری (سنجر پور)، ایچ گیلانی لاہری (اچ شریف)، میر حسان الحیدری دی نجی لاہری (اُپاؤڑو)، دبیر الملک لاہری (بہاولپور) میاں نور الزمان احمد اونج دی نجی لاہری (بہاولپور)، ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر دی نجی لاہری (بہاولپور)، پبلک لاہری (باغ لانگھے خان ملتان)، مولانا نور احمد خان فریدی مرحوم دی لاہری (ملتان)، الکبیر اکیڈمی (کوٹلی کبیر سندھ)، سینٹرل لاہری (بہاولپور)، پچل چیئر لاہری (شاہ عبداللطیف یونیورسٹی

ہر پور (نندھ)، اسلامپور یونیورسٹی (بہاولپور) تھے، یہاں لائبریریاں دیاں کتاباں رکھیاں کیاں ہن۔ انہاں لائبریریاں وچوں ڈھیر ساریاں ادبیات ہن جنہاں داسی ذنیہ، پہلی دفعہ منظر عام تے آیا سی۔ گورنر پنجاب شاہد حامد ہوریں ایس نمائش کوں ڈیکھ کر اپن آکھیا جو اے اپنی نوعیت دی پہلی نمائش ہے جیدے نال ملک اچ موجود نادور و نایاب کتب تے مخطوطات پہلی واری اتنی وڈی تعداد وچ رکھے ڈیکھن دا موقع ملے تے ملک دیاں جنہاں یونیورسٹیاں، خصوصاً پنجاب یونیورسٹی کوں ایندی تقلید کرنی چاہیدی اے۔ نمائش ڈیکھن آ لے انہاں معزز مہمانیں کوں ایس کالہ دا پتہ نہ ہئی جو اتھے ان مل خزانے رکھن آ لے لوک اینویں ای تاں اپنی بڈی یونیورسٹی دے حوالے نہ کر کے ہن ایندے کیتے جیڑھے روحانی سکون تے دلی اعتماد دے رشتے دی لوڑ ہئی اوندے کیتے تقریبات دے مرکزی آرگنائزنگ سیکریٹری سکس جاوید چانڈیو تے مرکزی کمیٹی دے ممبر سکس نصر اللہ خان ناصر ہوریں ڈیہنہ رات ویسب دا چپا چپا چھاٹ کر اپن اپنے ذاتی تعلق دے واسطے ڈے کر اپن اے قیمتی خزانے کٹھے کر آئے ہن۔ اوندے بعد انہاں قیمتی خزانیاں دی حفاظت واسطے وائس چانسلر کوں قائل کرتے پرائیویٹ سیکورٹی کمپنی اتے کمانڈوز کوں ایس ترائے ڈیہنہ دی نمائش دے دوران ڈیہنہ رات سیکورٹی واسطے منگوا یا گیا ہئی۔ اے وی ہک تاریخی کالہ اے جو ہزاراں کتاباں وچوں کہیں کتاب دا ہک ورقہ تک گم تھیا نہ خراب تھیاتے مالکان سکھ تے خوشی نال راضی تھی کر اپن اپنیاں کتاباں گھر گھن گئے۔

ایس نمائش دے انتظامات سانگے شعبہ لائبریری سائنس دے چیئرمین پروفیسر ڈاکٹر محمد فاضل خان دی سربراہی وچ ہک کمیٹی بنائی گئی ہئی جیدے وچ تقریباً اسی ممبر شامل ہن۔ جنہاں ڈیہنہ رات محنت کرتے انہاں کتاباں کوں سانبھیا تے نمائش کوں کامیاب بنایا۔ شعبہ لائبریری سائنس دے اساتذہ وچوں پروفیسر عبدالرحمن بخاری تے حافظ شفیق احمد ہوریں بہوں مصروف رہ گئے تے انہاں دے استقبالیہ کیمپ کوں محمد احمد چشتی عرف جمشید چشتی ہوریں بہوں پیار نال سنبھالی رہ گئے۔ گھوٹوی ہال دی اتلی منزل ”پاکستان گیلری“ قرآن کریم تے تفاسیر واسطے مخصوص کیتی گئی ہئی۔ جیدے اچ مختلف لائبریریاں دی خوبصورت، قیمتی، نایاب تے قدیم قلمی نسخہ جات دی چون رکھی گئی ہئی۔ ایس گیلری دی پوری ہک سائیڈ سکس عبدالشکور قریشی ہوریں دی ”قرآن لائبریری“ واسطے مخصوص ہئی۔ یونیورسٹی دے خوش اخلاق اسسٹنٹ لائبریرین رائد ولبر صاحب بہوں محنت کرتے اینکوں خوبصورتی نال ڈسپلے کیتا ہئی تے صبر و تحمل نال مہماناں کوں ایندے بارے بریف کریندے رہے۔ ایس لائبریری دی چون اچ قرآن پاک دے قدیم ترین قلمی نسخے، فارسی، پنجابی، انگریزی دے علاوہ

رائیکی ترجمے آئے قرآن مجید وی موجود ہن۔ ڈو صدیاں پراٹاں نسخہ جیڑا مرد تے جواہرات مال مزین بنایا ہا، اصل کورسیت رکھیا ہئی۔ ہک ورق تے ہک پارہ تے پورے قرآن مجید دی ہک سوز چوڑاں دفعہ مختلف ڈیزائن مال تھئی ہوئی ”بسم اللہ“ شریف دی خطاطی آلا نسخہ وی لوکاں دی توجہ دا مرکز بنیا رہا۔ سردار جھنڈیر لاہری دی چون بھوں خوبصورت ہئی۔ خصوصاً سونے تے جواہرات مال مرصع وڈا قرآن مجید تے چھوٹا قرآن مجید لوکاں دی بھوں زیادہ دلچسپی دا باعث رہا۔ ایہ قلمی نسخہ صرف ڈاھ سپاریاں تے مشتمل ہے جیڑا وزن سوکھو کرام، لمبائی ساڈھے ترائے فٹ چوڑائی ڈھائی فٹ ہئی۔ ایندے الفاظ جدید خطاطی دے نقش و نگار مال مزین ہن تے ایندی جلد ہندی واسطے خصوصی سانچے تیار کیتے گئے ہن۔ (“وڈے قرآن مجید وی قسم“ آلا محاورہ میڈی سمجھ اچ دراصل ہن آیا ہئی)۔ ایندی نمائش واسطے سیں اقبال قریشی صاحب بڑی محنت کیتی ہئی۔ جیڑا جھنڈیر لاہری دے منتظم ہن۔ لوکاں دی دلچسپی، پروگرام دی اہمیت تے نوعیت دا اندازہ کریندیں ہوئیں ڈو جھے ڈیہنہ جھنڈیر صاحب خود تشریف گھن آئے تاں انہاں کوں اتھ پہنچن دے بعد احساس تھیا کہ اے کوئی عام قسم دا سرکاری پروگرام کینی۔ نمائش، سکيورٹی تے ڈو جھے حسن انتظامات کنوں ایں متاثر تھئے جواں انہاں اول ویلے واپسی کیتی تے آپنی پانچیر و اچ او خاص سلیکشن آپ خود گھن آئے جیڑا شاید ڈو جھیں صورت اچ کڈا ہن وی نہ ڈکھاؤن ہا۔ ول آپ خود کھڑتے آپنے ہتھاں مال شائقین، مہماناں تے معززین کوں ڈکھیدے رہ گئے ایندے وچ کچھ اچھباں چیزاں وی ہن جیڑا مل، یونیورسٹی آپنی ساری مڈی موڑی وچ تے وی صلیں بھر سگھدی۔ اعتماد دار شتہ قائم تھیون دے بعد وی انہاں دے تاثرات کچھ ایں ہن جو انہاں از خود اے پیش کش کیتی جو ولا کڈا ہن کوئی موقع بنے تاں ساکوں ڈسا ہے۔ اساں کلہیں سر آپنے خرچے تے نمائش لیسوں تے اوڈیکھن جوگی ہو سی۔ ایں پروگرام دی اہمیت تے نوعیت دا ساکوں پہلے علم کینا ہا۔۔۔۔۔ بلاشبہ جھنڈیر لاہری اچ وسیع ان ملا علمی خزانہ موجود ہے جو او ایں دعوے کوں سچ ثابت وی کر سگھدن۔

سیں حبیب فائق لاہری داسرائیکی ترجمے آلا قرآن مجید دا اتفاقہ قدیم نسخہ وی موجود ہا جیڑے مترجم داناں وی از خود تحقیق طلب ہے۔ الکبیر اکیڈمی کوٹلی سندھ دا آب زر مال تحریر شدہ او قلمی نسخہ وی بھوں دلچسپی دا باعث رہا، جیڑے بارے اچ آکھیا ویندے جو او نواب بہاولپور دی اکھیں دا نور رہیے۔ ایندی خصوصیت ایہ وی ہے جو ایندے مال او اندا وظیفہ وی تحریر کیتا ہویا ہے۔ سیں مخدوم بہد افتخار الحسن گیلانی ہوریں دی ”گیلانی لاہری“ دی چون تے نوادرات ایمان افروز ہے۔ ایندے

اچوں سونے دے پانی نال تحریر شدہ نسخہ جات دے علاوہ نوٹ الا فہم عبد القادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ دے دست مبارک دا تحریر شدہ قلمی نسخہ وی ہاں ٹھارٹن آلا ہئی۔ کوٹ مٹھن خواجہ فرید دے مسلمان توں ڈاکٹر خورشید ملک تے پروفیسر شکیل پٹانی صاحب دی ذاتی لائبریری اچوں حضرت خواجہ غلام فرید دے ہتھ مبارک دا لکھیا ہویا قلمی قرآن وی نمائش دی زینت ہا۔ مملکت بہاولپور دی یادگار تے سر ایسٹان دا علمی ورثہ سینٹرل لائبریری بہاولپور دے چار سو سالہ پرانے قلمی نسخے دے علاوہ ۱۳۱۲ھ اچ میواڑ پریس دہلی توں طبع شدہ قرآن مجید دا اچھا نسخہ وی رکھیا گیا ہئی جیدیاں تمام سطران الف توں شروع تھیدن۔ ایندے علاوہ سینٹرل لائبریری دی طرفوں حضرت خواجہ غلام فرید دی اصل تصویر تے مجسمہ وی لوکاں دی توجہ دامرکز بنیاد ہیا۔ سیٹھ عبید الرحمن صاحب وی ”دبیر الملک لائبریری“ تے اسلامیہ یونیورسٹی دی سینٹرل لائبریری دی طرفوں وی نادر نسخے رکھے گئے ہن۔

گھوٹوی ہال دی گیلری دے علاوہ ہال اچ وی مخطوطات، نوادرات تے نادر کتب سلیقے نال رکھیاں گیاں ہن۔ متفرق کتب دے قلمی نسخہ جات دے حوالے نال نجی لائبریریاں اچوں ”گیلانی لائبریری“ ”اچہ شریف“ ”مسعود جھنڈیر لائبریری“ ”میلیسی، یونیورسٹی لائبریری“ ”مبارک لائبریری“ ”صادق آباد، پکتان واحد“ ”شیش سیال لائبریری“ ”میر حسان الحمیدری لائبریری ابادوڑو تے حبیب فائق لائبریری ملتان خاص طور تے قابل ذکر ہن۔ ایویں ای دیرہ غازیخان دے سکس جاوید احسن خان دی لائبریری دے قلمی نسخہ جات دے نال نال خواجہ فرید دے خطوط اتے قدیم ”سرائیکی ڈوہڑے اور کافیاں خواجہ فرید“ تے مشتمل ہک تندیری وی موجود ہئی۔ پبلک لائبریری باغ لانگھے خان ملتان دے قلمی نسخہ جات اچوں ”دیوان خواجہ فرید بقلم فقیر نابھو“ توجہ دامرکز بنیاد ہیا۔ پروفیسر شکیل پٹانی تے ڈاکٹر خورشید محمد ملک دی لائبریری اچوں ہیاں قلمی نسخیاں دے علاوہ ”بیاض فریدی از حکیم نور محمد معالج خواجہ غلام فرید“ وی قابل ذکر ہے۔

اے صحیح معنیاں وچ سرائیکی وسیب دا علمی خزانہ ہئی۔ جیہوں ڈیکھ کراہیں خوش کرن آلی حیرت تھیدی ہئی۔ گورنر صاحب اینکوں ڈیکھ کراہیں خواجہ فرید چیر واسطے ہک مائیکروفلمک یونٹ دی منظوری ڈتی تاکہ انہاں قیمتی خزانیاں کوں محفوظ کیتا ونج سکھے۔ پتا نہیں اے اعلان حقیقت وچ کڈاں تبدیل تھئی۔ ایں شاندار نمائش دے علاوہ اولڈ کیمپس دے ڈی گراؤنڈ وچ کتابیں دامیلہ وی لگا ہویا ہئی۔ جیدے وچ ملک دے وڈے وڈے اشاعتی ادارے اپنیاں کتاباں دے اسٹال لائے ہوئے ہن۔ عوام دی وڈی تعداد پورے ترائے ڈیہنہ اے ڈوہیں نمائشاں ڈیکھدی رہ گئی۔ بعد وچ لوکیں ایں

نمائش کوں ہک ہفتے تائیں ودھاؤں کیتے اصرار کیتا پر نجی لاہریاں دے مالکان مال یونیورسٹی داترے
ڈیپنہ دا وعدہ ہئی ایس چالوں انہاں دی نمائش وچ تاں ودھار اہ تھی سگھدا ہئی البتہ کمرشل اداریاں
اپنیاں کتاباں دی نمائش مزید ترے ڈیپنہ ودھا چھوڑی ہئی۔

۲۳ اکتوبر دی سویل انہاں نمائشاں دے افتتاح مال ای میلے دا سال بہت ہیچ گیا تے معزز
مہمان ۲۲ اکتوبر دی شام کنیں ای ترے روزہ تقریبات وچ شرکت کیتے آؤں شروع تھی گئے ہن
جنہاں دے طعام و قیام کیتے یونیورسٹی ترے ڈیپنہ واریں دی چھٹی دا اعلان کرتے شاگردیں دے ہوٹل
خالی کرا گدھے ہن تے یونیورسٹی گیٹ ہاؤس دے مال مال صادق پبلک اسکول دا گیٹ ہاؤس دی
مہمانیں کیتے ریزرو کر ڈتا گیا ہئی۔ ریلوے اسٹیشن، بس اڈے تے ایئر پورٹ تے استقبالیہ کمیٹی لاپٹے
گئے ہن اولڈ کیمپس وچ مرکزی کیمپ آفس دے مال مندوبین کیتے رجسٹریشن آفس بن گیا ہئی جتھاں
یونیورسٹی دے نوجوان اساتذہ سکس دوست محمد خان، سکس راؤ شہزاد علی خان، سکس ملک شیر محمد، پید
مختار علی شاہ تے راقم (ریاض بھٹی) موجود ہن۔ ہر آؤں آلے مہمان دے مال پتے دا اندراج کرتے
اول کوں بیچ لاڈتا ویندا ہئی تے یونیورسٹی ٹرانسپورٹ انہاں کوں رہائش گاہیں تے چپا کراہیں کرے
دی چالی انہاں دے حوالے کر ڈیندی ہئی جتھاں او تھکدے لہا کراہیں میلے وچ ہج ویندے ہن۔
پروفیسر ڈاکٹر عبدالجبار دی سربراہی وچ قیام و طعام کمیٹی مہمانیں دی رہائش تے کھادے پیتے دے
شانداز انتظامات کیتے ہوئے ہن۔

خواجہ فرید قومی سیمینار (پہلی پیڈھک)

۲۳ اکتوبر دی شام کوں خواجہ فرید سیمینار دی پہلی نشست ہئی جیدے وچ پورے ملک کنیں
آئے ہوئے دانشوریں شرکت کیتی۔ ایس نشست دی صدارت ڈاکٹر محمد شفیق خان وائس چانسلر کیتی تے
خاص مہمان بریگیڈیئر (ریٹائرڈ) ذوالفقار ڈھلوں وزیر تعلیم پنجاب ہن۔ ایس نشست دے مہمان
اعزاز سکس خواجہ معین الدین محبوب کوریجہ تے خواجہ طاہر محمود کوریجہ ہو ریں ہن۔ ایس پہلی
پیڈھک دی سٹیج شعبہ سرائیکی دے انچارج سکس جاوید چانڈیو سنبھالی تے قرآن پاک دی تلاوت مال
ایس عظیم الشان تقریب دا آغاز تھیا جیدے پنڈال وچ پارہ سو کرسیاں مہمانیں واسطے رکھیاں گیاں ہن
تے پنڈال سامعین مال ستھیا ہویا ہئی جیدے وچ وسیب تے ملک دے وڈے عالم، فاضل، ادیب،
دانشور تے خواجہ فرید دے عقیدت مند شامل ہن۔ تلاوت دے بعد خواجہ فرید دی نعتیہ کافی ”اتھاں
میں مٹھری نت جان بلب“ سنوائی گئی۔ تے اوندے بعد وائس چانسلر میزبان دے طور تے خطبہ استقبالیہ

پیش کیا۔ جو دے، وچ انہاں آکھیا جو یونیورسٹیاں دے فرائض وچ شامل ہے جو جدید علوم تے، فلسفہ
دی تدریس تے تحقیق دے مال مال اوں خطے دی تہذیب، ثقافت تے مشاہیر تے بزرگ ہستیاں بارے
دی کانفرنساں تے سیمینار منعقد کرے۔

ایندے بعد ملک دے مختلف حصیاں وچوں آئے ہوئے دانشوراں خواجہ فرید دی شخصیت تے
فن پرے اپنے انٹل تحقیقی مقالے پڑھیے انہاں دانشوراں وچ سنی ڈاکٹر غلام علی الاما (حیدر آباد)،
سنی ڈاکٹر شہزاد قیصر (لاہور)، سنی میر حسان الحیدری (اباؤڑو)، سنی ڈاکٹر احسن وانگھاتے سنی ڈاکٹر
راشد متین (اسلام آباد) اتے سنی ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر (بہاولپور) شامل ہن۔ ایسواں تقریب دا
مال بھی جو بک ہزار کنیں ودھ سامعین پوری توجہ تے محبت مال پہہ کراہیں طویل تحقیقی مقالے سنے تے
واہ دتی مقالیں دے بعد مہمانان اعزاز سنی خواجہ طاہر محمود کوریجہ تے خواجہ معین الدین محبوب
کوریجہ سجادہ نشین کوٹ مٹھن شریف اپنے خیالات دا اظہار کیتا تے چھیڑ وچ خاص مہمان بریگیڈیئر
(ریٹائرڈ) ذوالفقار علی ڈھلوں دا خطاب بھی حیدرے وچ انہاں اپنی لکھی ہوئی تقریر کڈھ کراہیں
ماقرین کون ڈکھائی تے ولدی کھیسے وچ چار کھینیں۔ انہاں آکھیا جو میں خواجہ فرید کون پہلے نہ جاندا ہم
البتہ اقبال مقالے سُن کراہیں تے ڈاکٹر شہزاد قیصر دے تعارف مال میگوں اندازہ تھئے جو خواجہ فرید
کتنے ڈبے بزرگ ہن۔ وزیر تعلیم دی ایس ”برجسٹی“ تے کچھ مہمان کہے ہجے تھئے بیٹھے ہن تے کچھ کون
کل آؤں پنے گئی۔ پچھوں بک مندوب دی آواز ائی جو ”خواجہ صاحب تاں تاکوں چنگی طرحاں
باندھے ہن۔“ تقریب دے اختتام تے بغداد الجدید کیمپس دے سائنس فیکلٹی لان وچ مہمانیں کیتے
رات دے کھانے دا شاندار انتظام بھی حیدر اہتمام حبیب بک دی طرفوں ٹھیکیدار حاجی مشتاق احمد
ہوہیں سوہنپ مال کیتا ہی۔

کھانے کنیں واندے تھی کراہیں تمام مہمان تے مندوب ہو سٹیں تے گیسٹ ہاؤس وچ حج گئے اتے
ایہیں لگدا اپنی جینویں مدتیں دے و پھڑے بک ڈونجے کون ملے ہوون۔ ایس گالھوں پہوں گھٹ مہمانیں
تندر واپر وکرام بنایا تے اکثر مہمان ”علی ہال“ ہو سٹل دے میس روم وچ کچاہری لاگدھی تے اے کچاہری
مشامرے تے دل ادنی تنقیدی نشست وچ بدل گئی۔ جہڑھی پوری رات جاری رہی۔ عبدالباسط بھٹسی
ہوہیں ایس محفل دے باقاعدہ شیج سیکریٹری دے فرائض انجام ڈیندے رہ گئے تے سویر تھی گئی۔

☆ ۲۳ اکتوبر فریدی قافلے دی چاچڑاں روانگی

پر وکرام موجب ۲۳ اکتوبر دی سویرے بھی دے مہمانیں دا قافلہ یونیورسٹی وچوں چاچڑاں

شریف دی زیارت کیے ٹرٹا ہی جیسے رستے وچ خانپور دے عوام دے استقبالیے وچ شریک تھی کر ایہں
 چاچڑاں دی زیارت دے بعد ولدے ہوئیں خطہ پاک اچ وچ مخدوم سید افتخار حسین گیانی ایم پی اے
 دی طرفوں ڈوپہری دعوت کھا کر ایہں تے زیارتاں کرتے شام کوں یونیورسٹی وائیاں ہئی جتھاں خواجہ
 فرید ایوارڈز تے محل موسیقی دیاں تقریبات تھیوٹیاں ہن۔ مہمان حالی رتوکی مکمل جاری رکھی بیٹھے ہن
 تے جاگدے دے ہن جو میزبان انتظامیہ انہاں کوں نہان کیتے سڈ گدھاتے باہروں یونیورسٹی دیاں
 نوایاں نکور ہساں انہاں کوں چاچڑاں پچاؤن کیتے تیار کھڑیاں ہن۔ سویرے تقریباً ست بجے سارے
 مہمان تے میزبان ترے وڈیاں ہساں وچ بھر تیج کر ایہں ”فریدی قافلے“ دی صورت وچ ٹر پئے۔ اے
 پہلے طے تھیا ہی جو کوئی شاف کار وغیرہ نال نہ ویسی بلکہ سارے وی آئی پی حضرات، وائس چانسلر تے
 معزز مندوبین کٹھے ہسں وچ ویسں کیونجواے خواجہ فرید دے پاندھی ہن جیدے نزدیک :

ہک دے ہر ہر جا وچ دیرے کیا اچ ہے کیا جھک ہے

انہاں ہسں دے اگوں کمشنر صاحب دی طرفوں پولیس دیاں پائلٹ گاڈیاں دا انتظام ہئی تے
 اے سارے وڈ وڈیرے تے مہاندے خواجہ فرید دے یاداں دے امین شر چاچڑاں حاضری تے
 دیندے پئے ہن۔ فریدی قافلہ جیڑھے ویلے خانپور دے نیڑے پگڑتاں ہل چک ۴ کنیں جھومریاں
 قافلے دا استقبال کیتا تے ایس جھمر نال خانپور شہر وچ بلدیہ ہال گھن گئے جتھاں تقریب دے میزبان
 میاں عبدالستار ایم پی اے، اعجاز علی آغا اسٹنٹ کمشنر، سمن ظہور احمد دھریجہ، سمن منیر احمد دھریجہ،
 سمن قمر اقبال جتوئی، سمن نور ذہبہیم، تے بے ڈھگ سارے بچن موجود ہن۔ بلدیہ ہال تے خانپور
 شہر کنوار وانگوں سجیا ہویا ہی مہمانیں دے اعزاز وچ تقریراں تھیاں۔ مہمانیں وچوں ڈاکٹر غلام علی الہا
 کالجیں تے سکولیں دی سطح تے سرانیکی زبان دی تدریس دا مطالبہ کیتا تے ایس موضوع تے بہوں سوہنی
 تقریر کیتی۔ بعد وچ تمام مہمانیں کوں فریدی رومال پوائے گئے تے ”جھوک“ اخبار دی طرفوں
 ”دیوان فرید“ دی سوکھڑی ڈٹی گئی۔ خانپور دی ایس تقریب کیتے بہوں سارے پنے لکھیے و بچن تاں وی
 اوندے سوہنپ دا اندازہ پورا نہ تھیسکی۔ خانپوروں فریدی قافلہ چاچڑاں روانہ تھیا تے تقریباً ہک
 بجے سرانیکی ویسب دے تاریخ ساز شر چاچڑاں بچ گیا۔ جیدے بارے ڈاکٹر شہزاد قیصر ایس مشہور گالہ
 کوں دہرایا جو۔

چاچڑاں گ مدینہ دے کوٹ مٹھن بیت اللہ

چاچڑاں شریف دے سجادہ نشین سمن خواجہ منظر فرید کوریجہ مہمانیں دے استقبال دیاں

شاہدار تیار یاں کیتیاں ہوئیاں ہن۔ انہاں مہمانیں کوں ”فرید محل“ دی زیارت کرائی جیہاں نواب آف بہاولپور، ٹوایا ہئی سرانیکی وسیب والے ”عظیم تاریخی ورثہ بہوں بے کسی تے جاہی دی حالت وچ ہے تے ایندے کیتے فوری توجہ تے فنڈز مخصوص کرن دی لوڑ ہے نہ تاں بہوں جلد اے ”فریدی نشانی“ تباہ تھی ویسی۔ اوہدے بعد خواجہ فرید دے تبرکات دیاں زیارتاں تھیاں تے استقبالیہ تقریب کنیں خواجہ ہوت محمد کوریجہ، محمد اصغر کوریجہ، میاں عبدالستار ایم پی اے، مسعود اشعر صدیقی، ڈاکٹر شہزاد قیصر، ڈاکٹر نصر اللہ خان ناصر خطاب کیتا تے وائس چانسلر ڈاکٹر محمد شفیق خان میزبانیں دا شکریہ ادا کیتا۔ مسعود اشعر صدیقی ہو ریں خطبہ استقبالیہ وچ بہوں اہم مسئلے دی طرف توجہ ڈوائی تے ڈیسا جو نصابی کتابیں وچ خواجہ فرید بارے کجھیاں غلط فہمیاں کھنڈایاں ویندن۔ سیکریٹری تعلیم شہزاد قیصر انہاں غلطی دی درستی دا وعدہ کیتا تے نال ای خواجہ فرید لاہوری (کوٹ مٹھن) کیتے ترے لکھ دی گرانٹ کوں ودھا کراہیں پنج لکھ کرن دا اعلان کیتا۔ چاچڑیں شریف وچوں ”فریدی قافلہ“ بے انداز محبتاں تے خوشیاں سانجھ کراہیں اُچ کیتے ٹرپا۔ رستے بلاک ہووٹن دی وجہ کنیں قافلہ مسائیں مغرب ویلے اُچ شریف پہنچا جتھاں مخدوم سید افتخار الحسن گیلانی ڈوپہریں دے روٹی تیار کراتے تاکلھ وچ بیٹھے ہن۔ جیدے وچ ساگ تے گوشت دیاں خاص ڈشاں وی شامل ہن۔ بہوں جلدی وچ مخدوم صاحب دی شاندار میزبانی کنیں لطف چاکراہیں تے اُچ دی زیارت کرتے قافلہ واپسی کیتے تیار تھی گیا۔ اتھاں مخدوم صاحب دے سیکریٹری سائیں ریاض احمد خان بھٹہ دی میزبانی ہمیش یادگار راہی۔ بہر حال اے تقریب دی تفصیلی احوال دا تقاضا کریندی ہئی پر اے مضمون اے، کتاب نمیں جو یادیں دیاں سکاں لہا سگھوں۔ شام تھی چکی ہئی تے اوڈوں یونیورسٹی وچ ”تقریب تقسیم ایوارڈ“ دے مہمان آون شروع تھی گئے ہو سن جنہاں دی میزبانی تے پروگرام دی تیاری کیتے سکس جاوید چانڈیو اتھائیں رہ پئے ہن تے قافلے نال نہ آئے ہن کیوں جو پروگرام دے میزبان کوں اپنیاں دل دیاں خواہشاں مطابق ٹرن دا اختیار نہیں ہوندا

تقسیم ایوارڈ دی تقریب

ٹھیک اٹھ وچے قافلے دی پہلی بس یونیورسٹی دے ہک ماہر ڈرائیور محمد ارشد اولڈ کیسپس پچاڈتی تے قافلے دے لوک بس کنیں لہہ کراہیں سدھے پنڈال وچ چج گئے۔ باقی ڈوہاں حالی کتھائیں پچھوں ہن۔ پتالگا جو ایس تقریب دے مہمان خصوصی صاحبزادہ حاجی فضل کریم صوبائی وزیر اوقاف تاکلھ رکھ تے ول گئے کیونجو انہاں ملتان وچ ہک اجتماع نال دی خطاب کرنا ہئی۔ ایس تقریب دی صدارت

وائس چانسلر صاحب کیتی تے مہمان خصوصی پروفیسر ڈاکٹر خلیل الرحمن ڈین فیکلٹی آف عربک، انٹرنیشنل اسلامک یونیورسٹی اسلام آباد ہن۔ یونیورسٹی دے شعبہ فارمیسی دے استاد ڈاکٹر فیض الحسن نسیم ہوریں سٹیج سیکریٹری دے فرائض سنبھلیدیں ہوئیں تلاوت تے نعت نال تقریب دامنڈ ہدایت دل خواجہ فریدی کافی دے بعد خواجہ فرید تے تحقیق کرن آ لے انہاں ماہرین کوں ”خواجہ فرید گولڈ میڈل“ دے گئے۔ (۱) دیر الملک مولانا عزیز الرحمن عزیز مرحوم (۲) مولانا عبدالرشید نسیم طالبوت مرحوم (۳) مولانا نور احمد خان فریدی مرحوم (۴) ڈاکٹر مہر عبدالحق مرحوم (۵) پروفیسر دلشاد کلانچوی مرحوم (۶) صدیق طاہر مرحوم (۷) پکتان واحد حش سیال مرحوم (۸) مسعود شہاب حسن دہلوی مرحوم (۹) ڈاکٹر کرشنو فرشتیل (۱۰) سمن میر حسان الحیدری (۱۱) سمن خواجہ طاہر محمود کوریجہ (۱۲) ڈاکٹر شہزاد قیصر (۱۳) سمن طارق محمود۔

ایندے بعد ”خواجہ فرید ایوارڈز“ کیے انہاں نانویں دا اعلان تھیا۔ (۱) محمد انور فیروز مرحوم (۲) کیفی چامپوری مرحوم (۳) ریاض انور مرحوم (۴) رفیق خاور جسکانی مرحوم (۵) مولانا غلام جہانیاں مرحوم (۶) بے گیڈ نیرنذیر علی شاہ مرحوم (۷) سمن قیس فریدی (۸) پروفیسر جیلانی کامران (۹) پروفیسر اسلم انصاری (۱۰) میاں نور الزمان احمد اوج (۱۱) سمن محمد اسلم میتلا (۱۲) سمن خورشید ناظر (۱۳) سمن بشیر اخترالہ آبادی۔ ایندے بعد پیام فرید تے کلام فرید کوں پھیلاون آ لے اداریاں کوں وی خواجہ فرید ایوارڈ دے گئے۔ جیدے وچ (۱) سرانگی ادلی مجلس بہاولپور (۲) سرانگی ادلی بورڈ ملتان (۳) بزم ثقافت ملتان (۴) ڈینہہ وار ”جھوک“ ملتان (۵) مہینہ وار ”فرید رنگ“ دیر غازیخان (۶) اردو اکیڈمی بہاولپور (۷) ریڈیو پاکستان بہاولپور تے (۸) ریڈیو پاکستان ملتان شامل ہن۔ ایں تقریب دے اختتام تے خواجہ فرید داسرائیکی کلام اردو تے انگریزی ترجمے نال تحت اللفظ وچ اجمل ملک۔ ساجد حسن درانی، شہود رضوی، قیصرہ راؤ، تے بہاں فنکاراں پہوں سوہنپ نال پیش کیتا تقریباً ڈوں گھنٹے دے ایں پروگرام دے ختم تھیون دے بعد پنج منٹ دا وقفہ کیتا گیا۔ تے دل اسٹیج تے شبیر حیدر ہاشمی ہوریں آئے تے محل موسیقی دا پڑہا، پنڈال ستھیا پیا ہئی تے لوک کڑے ہن جو ہاشمی صاحب پرائیڈ آف پرفارمنس سرائیکی دی عظیم فنکارہ ثریا ملتانیکر کوں دعوت دتی جنہاں خواجہ فرید دیاں کافیاں نال محفل کوں عروج تے پہنچاؤ تاتے اینویں لگدا ہئی جو ہن اتھائیں ہں کرتے تے ثریا ملتانیکر محفل ختم کیتی ہئی جو دلا اعلان تھیا جو سرائیکی دا فقیر تے درویش فنکار پٹھانے خان ہن سٹیج تے آئی۔ پٹھانے خان آون سیتی محفل کوں اوں نقطے کنیں اگوں گھن گیا جتھاں ثریا ملتانیکر چھوڑا

ترے ماہی سرائیکی بہاولپور

ہی۔ اس تقریب دے بارے چھڑا ایہو کھانچا کھیا ونج سکھدے جو اتھے بہوں سارے پروفیسر جیڑھے
 نقول تے موسیقی کون غیر شرعی آکھن تے تن ماری رکھدے ہن اسان اپنیاں اکھیں مال جھوٹھدے
 تے مست جھدے ڈٹھوے رات ڈھائی وچے محل موسیقی دے انتظام تے یونیورسٹی ٹرانسپورٹ دے
 ذریعے مہمانیں کون کھانا کھواون دے بعد انہاں دیاں رہائش گاہیں تے پہاڑ تاج کیا۔ کھانے تے چھڑا ایہو
 مقال ہی جو ایں پروگرام دے کیڑھے حصے کون گھٹ آکھوں تے کیڑھے کون ودھ؟ انت کھ دانٹوریں
 ایہو آکھیا جو جیڑھا ایں پروگرام دے وچ شریک نہیں تھی سچا اوندے کیتے پچھتاون کنیں سوکھ نہیں تے
 جیڑھے آجہن انہاں کیتے حیاتی دیاں سبھ کنیں سوہنیاں یاداں ہن۔

☆ ۲۵ اکتوبر سید سیدنا راجہ جی بیٹھک

اجن رتو کے پروگراماں دے منظر اکھیں وچ ہن پے جو ۲۵ اکتوبر دی سویر تھی گئی تے
 مہمان دھال دھوں، نہان کر اولڈ کیمپس دے رونق میلے وچ جگے۔ جتھاں سیدنا راجہ جی بیٹھک
 تھوئی ہی۔ تقریباً ساڈھے نوں وچے گورنر صاحب پنجاب سیں شاہد حامد ملیارے دے ذریعے بہاولپور
 جے تے سدھے یونیورسٹی آئے۔ جتھاں انہاں نمائش ڈنکی تے دل پنڈال وچ آگے۔ ایں پروگرام دی
 مہارت دی وائس چانسلر کیتی تے خاص مہمان گورنر صاحب ہن۔ جڈاں جو اعزازی مہمان سیں خواجہ
 معین الدین محبوب کوریجہ ہوریں ہن۔ ایں تقریب دے سٹیج سیکریٹری فیض الحسن نسیم ہوریں ہن
 انہاں تلاوت تے نعت شریف دے بعد پروگرام دامندہ پدھا، وائس چانسلر صاحب سپاس نامہ پیش
 تے اوندے بعد ملک دے مختلف حصیں کنیں آئے ہوئے دانٹوریں اپنے مقالے پڑھے۔ انہاں
 کاریں وچ سیں پروفیسر جیلانی کامران (لاہور)، سیں امداد نظامی (کوئٹہ)، سیں ڈاکٹر اسلم انصاری
 (ملتان)، سیں مظہر عارف (اسلام آباد)، سیں خورشید ناظر تے سیں جاوید چانڈیو (بہاولپور) شامل
 ہن۔ مقالیں دے بعد گورنر پنجاب سیں شاہد حامد اپنے خطاب وچ آکھیا جو اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور
 یں تقریب کیتے مبارکباد دی مستحق ہے، انہاں مخطوطات تے کتابیں دی نمائش تے بہوں خوشی دا اظہار
 تے مال ای آکھیا جو اے یونیورسٹی دافرض اے جو خواجہ فرید جیسے اولیاء تے صوفیاء دے پیغام کون
 پلاون دا اہتمام کرے۔ چھیڑ وچ انہاں خواجہ فرید چیر اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور کیتے ڈاہ لکھ روپے
 گرانٹ دا اعلان کیتا۔ ہن تائیں چھی مہینے گذرن دے بعد دی ایں اعلان تے عمل درآمد دی کوئی
 رگم ملی، اللہ سائیں گورنر صاحب دی ایں سخاوت کون توڑ پچا دے۔ آمین!

پروگرام دے چھیڑ وچ وائس چانسلر صاحب سہناں مہماناں دا شکریہ ادا کیتا تے نمائش کیتے

اپنی قیمتی کتاباں گھن آؤں آلیں دے بہوں تھورے نیے۔ اتے ترے روزہ تقریبات دے اختتام اعلان کیتا۔

ایں تقریب دے مہمانیں کیتے خصوصی کانفرنس بیگ، لیٹر پیڈ، قلم تے کیلنڈر ہوائے گئے ہن۔ جیڑھے انہاں دی خدمت وچ یادگار دے طور تے پیش کیتے گئے۔ مچھیکڑی ظہرانہ مہمانیں دے اعزاز وچ خواجہ معین الدین محبوب کوریجہ ہوریں ڈٹا جیڈے بعد مہمان سوہنیاں یاداں گھن کراہیں اپنے گھراں ڈوول گئے۔

ایں تقریب وچ وسیب دی عوام تے خاص طور تے بہاولپور دے لوکیں دا کردار نہ وسارن جو ہے۔ میڈے ذمے اے کم لایا گیا جو ملتانوں خواجہ فرید دے پنج وڈے پور ٹریٹ ٹرک تے لڈوا کراہیں۔ آواں جیڑھے شہر دے اہم مقامات تے لاوٹے ہن۔ ٹرک جیڑھے ہلے دستی ملوک چھپاتاں ضلع ٹیکس آلم روک گدھا۔ کارندین آکھیا جو سامان دا ٹیکس کٹاؤ، میں انہاں کوں ڈسیا جو خواجہ فرید دے سودیں یو وصال دیاں تقریبات کیتے وڈے وڈے پور ٹریٹ ہن، اے گلہ سن کراہیں کارندہ پولیا جو ”سکین دہنجو خواجہ فرید تاں ضلع ٹیکس کیا، صوبے ٹیکس کنیں دی آزاد ہے۔ خواجہ فرید تے کیاں ٹیکس؟“

ڈوچھا واقعہ پروگرام دے دوران دیرہ غازیخان کنیں آئے ہوئے معزز مندوب سکین جادو احسن ہوریں سنایا جو او اپنے کچھ دوستیں نال شیوہٹاؤن کیتے بہاولپور شہر دی کہیں دوکان تے گئے، جہاں اپنی عادت موجب حال احوال گھمرا رہیا انہاں ڈسیا جو اساں یونیورسٹی وچ خواجہ فرید دیاں سوسائے تقریبات کیتے بطور مہمان آئے ہیں۔ مچھیکڑ وچ انہاں حجام کنوں پیسے پھچھے۔ تاں اوں آکھیا جو ”سائیم پیسے کیڑھی شے دے؟ تاں خواجہ فرید دے پروگرام وچ آئے ہو، اساڈے مہمان ہو۔“ ☆☆

خواجہ فرید دے کلام تے پیغام کوں پھیلاؤن کیتے ضروری ہے جو:

خواجہ فرید دی مٹھری بولی سرائیکی کوں سرائیکی وسیب وچ تعلیم دازریجہ بہاؤ

وائس چانسلر اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور تے وائس چانسلر بہاؤ الدین زکریا یونیورسٹی ملتان اپنی اپنی سینڈیکیت دے ذریعے بی اے (پرائیویٹ) دے وچ

سرائیکی دا مضمون بغیر کہیں خرچے دے نافذ کرا سگھدن

ترے ماہی سرائیکی بہاولپور